

THOMAS BERNHARD
WITTGENSTEIN'İN
YEĞENİ

Bir Dostluk

Thomas Bernhard
WITTGENSTEIN'IN YEĞENİ
Bir Dostluk

10 Şubat 1931'de Avusturyalı bir annesinin evliliğinden doğdu. Büyükannesiyle büyükbabasının yanında geçen çocukluk yılları sırasında (1932-42) Avusturya'nın çeşitli yerlerini dolaştı. İlk ve orta öğrenimini Salzburg'da yaptı. Ardından müzikoloji ve ticaret öğrenimi gördü. İlk yazısını 1950'de yayımladı. 1952-55 yılları arasında, Salzburg'daki *Mozarteum*'da müzik öğrenimine kaldığı yerden devam ederken *Demokratisches Volksblatt* gazetesinin adliye muhabirliğini yaptı. İtalya, Yugoslavya, İngiltere ve Polonya'da dolaştıktan sonra 1965'te Yukarı Avusturya'ya yerleşti. 12 Şubat 1989 tarihinde ölene kadar burada yaşadı. Aldığı birçok önemli ödül arasında 1970'teki *Georg Büchner* ödülü, 1971'deki *Grillparzer* ödülü, 1988'deki *Prix de Medicis* sayılabilir. Çok sayıda anlatı ve tiyatro eseri yazmış olan Thomas Bernhard'ın ilk anlatısı 1963'te çıkan *Frost* (Kırağı), son anlatısı ise 1988 tarihini taşıyan *Auslöschung*'dur (Sönüş). Türkçeye çevrilmiş eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Kahramanlar Alanı* (Can, 1992), *Neden, Bir Değini* (Mitos, 1993), *Mahzen, Bir Vazgeçiş* (Mitos, 1994), *Suluk, Bir Karar* (Mitos, 1997), *Odun Kesmek* (YKY, 1999), *Bitik Adam* (YKY, 2000), *Eski Ustalar* (YKY, 2003), *Yok Etme* (YKY, 2005).

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Metis Edebiyat
WITTGENSTEIN'İN YEĞENİ
Bir Dostluk
Thomas Bernhard

Özgün Adı:
Wittgensteins Neffe, Eine Freundschaft

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1982
© Metis Yayınları, 1988, 2005

İlk Basım: Ocak 1989
Üçüncü Basım: Mayıs 2012

Yayın Yönetmeni: Müge Gürsoy Sökmen
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-544-5

THOMAS BERNHARD
WITTGENSTEIN'İN
YEĞENİ

Bir Dostluk

Çeviren:

FATİH ÖZGÜVEN

metis

İÇİNDEKİLER

WITTGENSTEIN'İN YEĞENİ

9

THOMAS BERNHARD'IN
ROMAN DÜNYASI ÜZERİNE

Orhan Pamuk

107

*Cenazemde iki yüz dostum bulunacak
ve sen de mutlaka mezarımın başında
bir konuşma yapacaksın.*

Bin dokuz yüz altmış yedi yılında *Baumgärtnerhöhe*'de, oranın Hermann Paviyonunda yılmadan yorulmadan çalışan rahibe hemşirelerden biri bir yıl önce Brüksel'de La Croix sokağı 60 numarada yazmış olduğum ve yeni piyasaya çıkan *Yılgınlık* adlı kitabımı yatağımın üzerine koydu, ama bende kitabı elime alacak hal yoktu, çünkü göğüs kafesimden yumruk büyüklüğünde bir uru çıkarıp almak üzere boğazımı yarıp açan hekimlerin beni soktukları saatler süren narkozdan henüz birkaç dakika önce ayılmıştım. Hatırlıyorum, "Altıgünsavaşı" zamanıydı ve bana amansızca uygulanan kortizon tedavisi sonucunda, tam doktorların istediği gibi bir *Aydede yüzü* edinmiştim; vizite sırasında, bu aydede yüzünü görünce kendi ifadelerine bakılırsa *ancak birkaç hafta, en iyi olasılıkla birkaç ay* ömrü kalan beni bile güldüren şakalar yaptılar. Hermann Paviyonu aynı katta bulunan yedi odadan meydana geliyordu ve bu odalarda yalnızca ölümlerini bekleyen on üç ya da on dört hasta vardı. Bir örnek yatak kıyafetleriyle koridorda bir aşağı bir yukarı geziniyorlar ve sonra bir gün temelli ortadan kayboluyorlardı. Her hafta bir kere, akciğer ameliyatları alanında en yetkili kişi olan ünlü Profesör Salzer, Hermann Paviyonunda ellerinde beyaz eldivenleri ve müthiş saygı uyandıran yürüyü-

şüyle boy gösteriyor, neredeyse çıt çıkarmadan çevresini saran rahibe hemşireler de bu boylu boslu ve zarif adama ameliyat salonuna girerken eşlik ediyorlardı. Klas hastaların ününe güvenerek kendilerini ellerine teslim ettikleri bu ünlü Profesör Salzer (ben kendim ormanlık bölgeden gelme bir çiftçinin tıknazca oğlu olan başhekime ameliyat olmuşum) arkadaşım Paul'un amcalarından biriydi, bu Paul da *Tractatus logico-philosophicus*'uyla bugün bütün bilim ya da daha çok sözde bilim dünyası tarafından tanınan düşünürün yeğenlerinden biriydi. Tam ben Hermann Paviyonunda yatarken, arkadaşım Paul da iki yüz metre ötedeki Ludwig Paviyonunda yatıyordu, yalnız bu paviyon Hermann Paviyonu gibi akciğer servisine, yani *Baumgärtnerhöhe*'ye değil *Am Steinhof* adındaki akıl hastanesine aitti. Viyana'nın batısında alabildiğine geniş bir yer kaplayan Wilhelminenberg, yıllardır kısaca *Baumgärtnerhöhe* olarak adlandırılan, akciğer hastalarına ait küçük bir bölge –benim bölgem– ile herkesin *Am Steinhof* adıyla bildiği, akıl hastalarına ait büyük bir bölge olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve buradaki paviyonlar erkek adları taşırlar. Dostum Paul'un isim kıtlığı varmış gibi Ludwig Paviyonunda yattığını bilmek tuhafıma gidiyordu. Profesör Salzer'in iki yanına bakmadan hızlı hızlı ameliyathaneye doğru yürüdüğünü her görüşümde, dostum Paul'un amcasına kimi zaman "dâhi" kimi zaman "katil" dediği aklıma gelir ve onun içeri girdiğini ya da dışarı çıktığını her görüşümde, içeri giren bir dâhi mi yoksa bir katil mi, ya da dışarıya çıkan bir katil mi yoksa bir dâhi mi diye düşünürdüm. Bu tıp dehası benim için büyük bir çekicilik ışını yayardı. Bugün de tümüyle akciğer cerrahisine ayrılmış ve özellikle akciğer kanseri cerrahisi dedikleri alanda uzmanlaşmış Hermann Paviyonunda yattığım o güne kadar pek çok hekim tanımış ve bütün bu hekimleri, sonuç olarak bende alışkanlık ha-

line geldiği için, *incelemiştım* ama Profesör Salzer daha ilk gördüğüm anda bütün öteki hekimleri yaya bırakmıştı. Onun her anlamdaki büyüklüğü bana hep kesin keskin anlaşılmas gelmişti ve Salzer benim için sadece kendisine baktığımda görüp de hayran olduğum özelliklerinden ve söylentilerden oluşuyordu. Profesör Salzer, dostum Paul'un da dediğine göre uzun yıllar *mucizeler yaratan* biriymiş, en ufak bir kurtulma şansı olmayan hastaların ömrü Salzer'in ameliyatlarıyla onlarca yıl uzamış, ama dostum Paul'un da sık sık iddia ettiği gibi, birtakım başka hastaları da *önceden kestirilemeyecek bir hava değişikliği sonucu sinirden titreyen neşterin* altında ölüp gidivermişlerdi. Hangisi doğru bilmem. Gerçekten dünyaca ünlü biri ve ayrıca dostum Paul'un amcası olan Profesör Salzer'e işte *bu yüzden*, çevresine bana bunca müthiş gelen bir çekicilik yaydığı ve bir de tartışmasız bütün dünya tarafından tanınması bende uğursuz bir korkudan başka duygu uyandırmadığı için ameliyat olmamıştım ve sonuç olarak dostum Paul'dan amcası hakkında *duyduklarım* da, ormanlık bölgeden gelme mazbut doktoru en şık mahallelerden bir uzmana yeğlememe yol açmıştı. Ayrıca Hermann Paviyonunda bulunduğumun ilk haftalarında, ameliyat salonundan sağ çıkmayan hastaların hepsinin de Profesör Salzer'in ameliyat ettikleri olduğunu gözlemlemiştim, dünyaca ünlü hekim talihsiz bir dönemdeydi belki de, tabii ben de bu durumda ondan korkmuş ve ormanlık bölgeden gelme başhekimde karar kılmıştım, bugün de görüyorum ki, kuşkusuz hayırlı bir karar vermişim. Neyse bu tür akıl yürütmeler yararsız. Ben kendim Profesör Salzer'i kapı aralığından da olsa, haftada en az bir kere görürken, dostum Paul sonuçta amcası olan Profesör Salzer'i, Ludwig Paviyonunda yatdığı aylar boyunca bir kere bile görmedi. Üstelik Profesör Salzer yeğeninin Ludwig Paviyonunda yattığını biliyordu ve Pro-

fesör Salzer için Hermann Paviyonundan Ludwig Paviyonuna geçmek üzere iki adım yol aşmak dünyanın en kolay işi diye düşünmüştüm. Profesör Salzer'i yeğeni Paul'u yoklamaktan alıkoyan nedenleri bilmiyorum, belki de önemli nedenlerdi, ama ben Hermann Paviyonuna ilk yatırıldığım sıra sık sık Ludwig Paviyonuna girip çıkmakta olan yeğenini ziyaret etmekten onu alıkoyan nedenler sadece rahatına düşkünlükle de ilgili olabilirdi. Hayatının son yirmi yılında dostumun yılda en az iki kere, hep ansızın ve her keresinde *daima en korkunç koşullar altında*, Am Steinhof *deliler evi*'ne getirilmesi gerekmişti. Bir de eğer nöbetler Avusturya'nın Traunsee gölü civarındaki, içinde doğup büyüdüğü ve ölünceye kadar oturma hakkına sahip olduğu Wittgenstein ailesine ait eski çiftlikevinde gelirse Linz'deki *Wagner-Jauregg Hastanesi* denen yere götürülmesi gerekiyordu ki, bu da geçen yıllarla gitgide daha kısa aralıklarla olmaya başlamıştı. Onun yalnızca *sözümona ruhi hastalık* denebilecek ruhi hastalığı çok erken, daha otuz beş yaşlarındayken ortaya çıkmıştı. Kendisi bu konuda pek az konuşurdu ama dostumdan öğrendiğim kadarıyla bu sözümona ruhi hastalığın ortaya çıkışı konusunda bir fikir edinmek zor değil. Hiçbir zaman tam olarak adı konmamış bu sözde ruhi hastalık Paul'da daha çocuklukta varmış. Daha doğuşta *bir ruhi bozuklukla* dünyaya gelmiş, sonradan Paul'un ömür boyu yakasını bırakmayan bu sözümona ruhi hastalıkla yani. Paul bu sözde ruhi hastalığıyla ömrünün sonuna kadar, başkaları nasıl ruhi hastalıkları *olmaksızın* son derece doğal bir biçimde yaşıyorlarsa öyle yaşadı gitti. Onun bu sözümona ruhi hastalığında hekimlerin ve tıp ilminin çaresizliği kendini en umut kırıcı biçimde ortaya koymuştur. Hekimlerin ve tıp biliminin bu çaresizliği Paul'un sözde ruhi hastalığına sık sık en akıl almaz teşhislerin konulmasına yol açtı ama doğru teşhis elbette hiç-

bir zaman konulamadı, çünkü kafasızlıkları buna engeldi. Dostumun sözümona ruhi hastalığına ilişkin bütün teşhislerin hep yanlış ve hatta neredeyse saçma oldukları birer birer ortaya çıktı ve bunlar birbirlerini art arda en utanç verici, aynı zamanda da umut kırıcı biçimde çürüttüler. O psikiyatri hekimi denen adamlar dostumun hastalığına, bütün hastalıklar gibi *bu* hastalığın da tam doğru bir adı olmadığını, tersine bütün adların *hep* yanlış olacağını, yanılığa sürükleyeceğini açıkça söyleme yürekliliğini göstermeden bir şu, bir bu teşhisi koyup durdular, çünkü eninde sonunda bütün doktorlar gibi onlar da en azından *tekrar tekrar konulan yanlış teşhisler* yoluyla vicdanlarını hafifletip işi cinayet işlemeye vardırarak rahatlayacaklardı. Her an *manik* sözcüğünü kullandılar, her an *depresif* sözcüğünü kullandılar ve her keresinde yanıldılar. Her an kendilerini korumak ve garantiye almak (hastayı değil!) üzere bilimsel bir sözcüğe sığındılar (bütün öteki hekimler gibi!). Bütün öteki hekimler gibi Paul'u tedavi edenler de Latince dilinin ardında mevzilendiler ve meslektaşlarının yüzyıllardır yaptıkları gibi kendi yetersizliklerini örtbas edip kendi şarlatanlıklarını gölgelemek üzere hastalarıyla, aralarında aşılmaz ve geçilmez bir duvar gibi yükselmesini sağladılar bunun. Latinceyi gerçekte görünmez ama hiçbir duvarın olmadığı kadar aşılmaz bir duvar gibi daha tedavinin başından kurbanlarıyla kendi aralarına soktular. İyileştirmede benimsedikleri yöntemlerin tüm vakalarda sadece insanlıkdışı, cinai ve ölümcül olabileceğini ise biliyoruz. Psikiyatri hekimi bütün hekimlerin en beceriksizidir ve her zaman için üyesi olduğu bilim dalından çok, zevk için adam öldürmeye yatkın kişidir. Hayatım boyunca psikiyatrların eline düşmekten daha büyük bir korkum olmadı. Bunların yanında bütün ötekiler, hatta insana eninde sonunda bela getiren hekimler bile çok daha az tehlikelidir, çünkü psi-

kiyatrlar bugünkü toplumla tamamıyla dayanışma halindeler ve bağışıklık kazanmış durumdalar, üstelik psikiyatrların dostum Paul'un üzerinde yıllar boyu fütursuzca uyguladıkları yöntemleri de gördükten sonra, onlardan çok daha fazla korkmaya başladım. Zamanımızın gerçek iblisleri psikiyatrlardır. Üstü kapalı işlerini sözcüğün en gerçek anlamıyla utanmazca bir dokunulmazlık içinde, ne vicdan ne de yasa dinlemeden yürütürler. Kalkıp yürümeyi, pencereye kadar gitmeyi, hatta sonuçta koridora çıkıp paviyonun bir ucundan ötekine gidip gelen ayakları tutan ölüm adayları ile birlikte olmayı, hatta ve hatta sonunda bir gün Hermann Paviyonundan dışarıya çıkmayı başardığımda, Ludwig Paviyonuna kadar gitmeyi denedim. Ama kendi gücümü gözümde fazla büyütmiş olacağım ki daha Ernst Paviyonunun önünde durmak zorunda kaldım. Orada duvara vidalanmış sıraya oturmak ve kendi başıma tekrar Hermann Paviyonuna geri dönebilmek için biraz soluklanmak gereğini duydum. Hastalar haftalar, hatta aylarca yatakta kaldılar mı, kendilerini olduğundan daha zinde sanıyorlar ve ilk ayağa kalktıklarında birden kendilerini çok fazla yoruyorlar, böyle olunca da bu aptallıkları yüzünden sağlık durumları haftalarca geriye gidiyor, birçoğları da ansızın böyle bir işe kalkıştıklarında bir ameliyatla ıskaladıkları ölümle burun buruna geliveriyorlar. Ben görmüş geçirmiş bir hasta olmama ve yaşamım boyunca az çok ağır, en ağır, sonuç olarak *şifa bulmaz hastalık denen* hastalıklarla yaşamak zorunda kalmama rağmen, hep dönüp dönüp bir hastalık acemiliğine kapıldım ve aptallıklar yaptım, bağışlanmaz aptallıklar. Önce bir iki adım, dört ya da beş, sonra on, on bir, sonra on üç, on dört derken yirmi otuz adım, hasta *böyle* ele almalı bu işi, hemen ayaklanıp dışarıya atmamalı kendini, çoğunlukla öldürücüdür böylesi. Ama aylarca bir odaya hapsedilen hasta bu aylar süresince dışarısını öz-

ler ve hastane odasından dışarıya çıkabileceği anı bekleyemez olur ve tabii koridorda atacağı birkaç adımla da yetinmez, hayır, dışarıya çıkar ve kendine kıyar. Birçokları zamanından önce ayağa kalktıkları için ölmüşlerdir, yoksa hekimlik sanatı çaresiz kaldı diye değil. Hekimlere her türlü suçlama yöneltilebilir ama ne kadar tembel, vicdansız hatta aptal da olsalar elbette ki aslında hastalarının durumunu düzeltmek isterler ama hasta da üzerine düşeni yapmalıdır, çok erken ayağa kalkarak (ya da çok geç!), ya da dışarı çıkarak ya da çok uzağa giderek onların çabalarını boşa çıkarmamalıdır. Ben o zaman kesin çok uzağa gitmiştim, çünkü Ernst Paviyonu oldukça uzaktaydı. Daha Franz Paviyonunun önündeyken geri dönmeliydim. Ama ille de dostumu görmek istiyordum. Bitkin, soluk soluğa Ernst Paviyonunun önündeki sıraya oturdum ve ağaçların arasından Ludwig Paviyonuna baktım. Belki de ruh hastası değil, akciğer hastası olduğum için beni zaten Ludwig Paviyonuna sokmazlar diye düşündüm. Akciğer hastalarının kendi bölgelerini bırakıp ruh hastalarınınkine girmeleri kesinlikle yasaktı, tersi de öyle. Gerçi biri ötekenden yüksek demir parmaklıklarla ayrılmıştı ama bu parmaklıklar yer yer iyice paslanmış oldukları için *en azından* eskisi kadar sık aralıklı değillerdi, her yerlerinde geniş delikler vardı ve buralardan kolayca bir bölgeden ötekine *sürünerek* geçilebiliyordu. Hatırlıyorum, ruh hastaları her gün akciğer hastalarının bölgesinde dolaşırlardı, buna karşılık akciğer hastaları da ruh hastalarının bölgesinde, ama o sıra Hermann Paviyonundan Ludwig Paviyonuna geçmeye çalıştığım gün iki bölge arasındaki bu gündelik trafikten haberim yoktu. Akciğer hastalarının bölgesi denen yerde dolanan ruh hastaları benim için sonraları çok alışılmış bir sahne oldu. Gözlerimle gördüm, akşamları hastabakıcılar tarafından yaka-paça deli gömleklerine sokulup lastik coplarla itiş kakış ruh

hastaları bölgesine geri yollanırlardı, bu da gece rüyalarımaya giren içler acısı çıgllıklar eşliğinde olurdu. Akciğer hastalarının kendi bölgelerini bırakıp ruh hastalarının bölgesine girmeleri ise daha çok meraktandı, çünkü günbegün öldürücü bir can sıkıntısıyla dolu gündelik yaşamlarını değiştirecek ve hiç değişmeyen ölüm düşüncesini ortadan kaldıracak heyecan verici bir şeyler olmasını beklerlerdi. Gerçekten de yanılmıyordum, dediğim gibiydi, akciğer hastaları bölgesini terk edip ruh hastalarının bölgesine geçtiğimde gördüğüm bütün hastalar numaralarını yapmakla meşguldüler. Belki de ileride yazdığım başka bir şeyde, tanık olduğum kadarıyla ruh hastaları bölümünün koşullarını anlatırım. Şu anda Ernst Paviyonunun önündeki sıraya oturmuş *ikinci* bir ziyaret yapmak, Ludwig Paviyonuna ulaşmak için koskoca bir hafta beklemem gerektiğini düşünüyordum. Çünkü bugün ancak Hermann Paviyonuna geri dönebileceğim açıkça ortadaydı. Oturduğum yerden uçsuz bucaksız görünen kocaman parkın dört bir yanında acele acele ağaçlara inip çıkan sincapları seyrettim. Bir tek saplantıları vardı sanki; akciğer hastalarının dört bir yana attıkları kâğıt mendilleri alıp, bunlarla şimşek hızıyla ağaçlara tırmanıyorlardı. Ağızlarında kâğıt mendillerle oradan oraya koşuşturuyorlardı, öyle ki alacakaranlık çöktüğünde ok gibi sağa sola sıçrayan ağızlardaki beyaz noktalardan başka bir şey görülmez oldu. Oturduğum yerde gözümün önünde olup bitenlerle kendiliğinden gelişen düşünceleri bağdaştırarak o ânın keyfini çıkarmaya koyuldum. Aylardan hazırandı, paviyonun pencereleri açıktı ve hastalar dâhice hesaplanmış bir ses - karşı ses düzeni içinde, hatta bir beste ritmine uyarak çökmekte olan akşama karşı öksürüyorlardı. Hemşirelerin sabrını taşımak istemediğim için kalkıp Hermann Paviyonuna geri döndüm. Ameliyattan sonra, soluk alıp verişim gerçekten de daha iyi, hatta çok

iyi, kalp açıldı diye düşündüm, ama gelecek gene de gözüme parlak görünmüyordu, *kortizon* sözcüğü ve ona bağlı tedavi düşüncesi midemi bulandırıyor. Ama umutsuzluğum her zaman da bütün bir gün sürmüyordu. Umutsuz uyanıyor, bu umutsuzluğu yenmeye çalışıyor, öğleye doğru da yeniyordum. Öğleden sonra umutsuzluk yeniden bastırıyor, akşama doğru tekrar kayboluyor, gece uyandığımda tabii büyük bir aldırışsızlıkla gene gelip çatıyordu. Hekimler bana da öldüğünü gördüğüm hastalara davrandıkları gibi davrandıkları, aynı sözcüklerle konuşup aynı söylevleri çektikleri, aynı şakaları yaptıkları için benim yolum da üç aşağı beş yukarı ölüp gidenlerin yolu diyordum. Hermann Paviyonundakiler hiç kimsenin ruhu bile duymadan, bağırsız çağırısız, imdat çılgınlıkları atmadan, çoğu kere gıkları çıkmadan ölür giderlerdi. Boş yatakları sabahın erken saatinde koridorda durur, yatak bir sonraki hasta için yeniden yapılırdı. Biz yatakların yanından geçerken hemşireler gülümserlerdi bizlerin bilmesi onları rahatsız etmezdi. Bazen, neden zaten çıkacağım bu yolculuğu *ben* durdurmak istiyorum, neden *ben de* ötekiler gibi bu yolculuğa *kendi* rızamla çıkmıyorum, diye düşünürdüm; uyanış sırasındaki o zahmet neden, ölmek istemek neden, niçin? Elbette bugün bile sık sık pes etmek daha mı iyi olurdu acaba diye kendi kendime sorduğum olur, çünkü pes etseydim çok kısa zamanda *kendi* yolumu tutturur, bir iki hafta içinde ölürdüm, bundan eminim. Ama ölmedim, yaşadım, hâlâ da yaşıyorum. Ben Hermann Paviyonunda bulunduğum sırada dostum Paul'un Ludwig Paviyonunda bulunmasını iyiye işaret sayıyordum, benim Hermann Paviyonuna girişimin ilk günlerinde Hermann Paviyonunda yattığımı bilmiyordu ama günün birinde bir ona bir bana ziyarete gelen ortak arkadaşımız İrina'nın gevezeliği sayesinde öğrendi. Dostumun yıllardır hep birkaç haftalığına ya da

birkaç aylığına Steinhof'a girdiğini ama *her keresinde* yeniden çıktığını biliyordum ve ikimizin durumu hiçbir şekilde birbiriyle karşılaştırılacak gibi olmasa da, buna dayanarak ben de çıkacağım diye düşünüyordum. Kendi kendime bir iki hafta ya da ay kalır çıkarım diye kuruyordum, onun gibi. E, sonuçta bu düşüncemde de haksız olmadığım ortaya çıktı. Dört ay sonra Baumgärtnerhöhe'den çıktım nihayet, ötekiler gibi ölmemiştim, o ise çoktandır dışarıdaydı. Ernst Paviyonundan Hermann Paviyonuna giderken yolda aklımdan geçenler kesinlikle ölüm düşünceleriydi oysa. Hermann Paviyonundan canlı çıkabileceğime inanmıyordum, Hermann Paviyonunda buna inanmama yetecek kadar çok şey görmüş, duymuştum ve içimde her türlü duygu vardı da, bir tek umut ışığı yoktu. Alacakaranlık da sanıldığı gibi işleri kolaylaştırmıyor, tersine zor, neredeyse katlanılmaz hale getiriyordu. Görevli hemşire beni bir güzel sorguya çekip sorumsuz davranışım ve işlediğim budalaca suç hakkında aydınlattıktan sonra kendimi yatağa attım, hemen uyudum. Ama Baumgärtnerhöhe'de hiçbir zaman bütün bir gece uyuyamadım, Hermann Paviyonunda çoğunlukla uykuya daldıktan bir saat sonra uyanırdım, ya bütün rüyalarım gibi beni varoluş uçurumlarına fırlatan bir rüyadan korkuyla fırlayıp kalkmış ya da koridordaki bir gürültüyle uyanmış olurdum. Yan odalardan birinde yatanlardan biri ya acele yardım ister ya ölür, ya da gürültü çıkarmaması için sidik şişesini nasıl yerleştirmesi gerektiğini kendisine defalarca anlattığım halde bu işi hiçbir zaman gürültüsüz beceremeyen oda komşum sidik şişesini kullanırken yatağımın yanındaki komodine çarpar, bir kere de değil, birkaç kere, öyle ki çoğunlukla gene benden laf işittir, ona beni uyandırmaması için sidik şişesini eliyle nasıl idare edeceğini bir kere daha anlatırım, ama boşuna; her defasında öbür tarafta kapı kenarında yatan –ben pencere tarafında

yatıyordum— oda arkadaşını da uyandırırđı —polis Herr Immer-voll, hastalık derecesinde bir yirmibir oyuncusuydu, yirmibiri ondan öğrendim, o günden beri de bırakamıyorum—, ki bu durumda kimi kere delirmenin hatta cinnetin eşiğine gelirdim, tahmin edersiniz sadece uyku ilaçlarıyla uyuyabilen üstelik de Baumgärtnerhöhe gibi ağır ve çok ağır hastaları barındıran bir hastanede yatan bir hasta uyandı mı bir daha uyuyamaz. Yanımda yatan hasta bir teoloji öğrencisiydi, Grinzig'li bir savcı çiftin oğlu, tam söylemek gerekirse Schreiberweg'li, yani Viyana'nın en kibar ve lüks yerlerinden birinden ve sapına kadar nazlı yetiştirilmiş bir tip. O güne kadar hiç başkalarıyla oda paylaşmamıştı, başkalarıyla aynı odada kalındığında o başkalarını düşünmek gerektiğini, *hele de insan teoloji öğrencisi olduğunda* bundan doğal bir şey olamayacağını ona ilk söyleyen bendim eminim. Ama adama bir şey öğretmek mümkün değildi, en azından ilk zamanlar böyleydi bu, odaya benden sonra gelmişti, onun da durumu kötüydü, bana ve bütün ötekilere yaptıkları gibi onun da boğazını kesmişler ve bir ur almışlardı; zavallı çocuk ameliyat sırasında hani derler ya, ölümden *kılpayı* sıyırtmıştı, ameliyatını Profesör Salzer yapmıştı. Ama bu başka bir cerrahın elinde de ölümden *kılpayı* sıyırtmazdı demek değil elbette. Teoloji öğrencisi olmak varmış diye düşünmüştüm, adam odaya girerken: rahibe hemşireler onu iğrenç biçimde şımartıyorlardı; onu ellerindeki tüm olanaklarla şımartırlarken benle polis Immervoll'u da aynı şiddetle boşluyorlardı. Mesela o sıra görevli olan gece hemşiresi, geceleyin başka hastaların kendisine armağan olarak verdikleri her şeyi, çikolata, şarap, kentten üstelik de elbette en birinci sınıf şeker-cilerden, Demel'den, Lehmann'dan, belediye sarayının yanındaki bunlar kadar ünlü Sulka Şekercisi'nden alınma türlü türlü şekerlemeleri sabah erkenden benim teoloji öğrencisinin ya-

tağının başucundaki komodinin üzerine koyuyor, ona kuralların aksine hepimize verildiği gibi bir değil iki porsiyon *choudeau** verilmesini sağlıyordu ki *chaudeau* benim bugün bile dünyada en çok sevdiğim yiyecektir, üstelik Hermann Paviyonda bu iş kurala bağlıydı, çünkü bu paviyonda sadece ölümcül hastalar vardı, bir hastaya *chadeau* verildi mi ölümcül hasta demektir. Ama ben çok geçmeden benim teoloji öğrencisini küstahlıklarının birçoğundan vazgeçirdim, bu yüzden de yatak komşusu polis Immervoll'un gönül borcunu kazandım çünkü oda arkadaşımız bencilliğiyle onu da benim gibi dayanma gücünün ötesinde bezdirmişti. Ben ve Immervoll gibi sürekli hastalar, kendilerine biçilen role, varlığıyla yokluğu belirsiz, ince düşünceli, dikkat çekmeyen hasta rolüne çoktan alışmışlardır, çünkü hastalığı ancak bu rol uzun süre katlanılabilir kılar, çünkü dikkafalılık, küstahlık, serkeşlik organizmayı zamanla ölümcül biçimde zayıflatır, demek ki sürekli hasta benzer davranışlara kalkışamaz. Benim teoloji öğrencisi pekâlâ da ayağa kalkıp tualete gidebildiği için ona günün birinde şişe kullanmayı yasak ettim. Teoloji öğrencisinin şişesini tabii ki *seve seve* dışarıya taşıyacak olan hemşireleri bir anda karşıma almıştım ama gene de onun kalkıp dışarıya çıkmasında direttim, ben ve Immervoll su dökmek için hep kalkıp dışarı çıkmak zorundayken, teoloji öğrencisinin neden yattığı yerden şişeye işemesine izin verildiğini anlayamıyordum, odanın zaten neredeyse katlanılmaz havasını daha da pis bir hale getiriyordu bu. Başarmıştım, teoloji öğrencisi, adını unuttum, Walter'di galiba, ama tam emin değilim, kalkıp helaya gitti, hemşireler günlerce suratıma bakmadılar. Umrumda değildi. Ben yalnızca Paul'umu ziyaret edebileceğim, ziyaretimle onu şaşırtaca-

* Tavuk eti, yumurta ve sütle yapılan bir Avusturya tatlısı. (ç.n.)

ğim günü kolluyordum, ama daha Ernst Paviyonunun orada pes edip geri dönmeme yol açan ilk girişiminin boşa çıkmasından sonra o günün giderek uzaklaştığı duygusuna kapıldım. Yattığım yerden dışarıya bakıyor ve manzara olarak hep aynı dev çam ağacının tepesini görüyordum. Bir hafta boyu, ben kendim de odadan çıkmak cesaretini bulamadan, güneş bu manzaranın ardında doğdu ve battı. Sonunda, ortak arkadaşımız İrina, dostum Paul'u yoklamaya geldiği bir gün bana ulaştı. Paul Wittgenstein'ı onun Blumenstockgasse'deki evinde tanımıştım; orada Schuricht'in Londra Senfoni Orkestrası'yla yönettiği *Haffner Senfonisi* üzerine bir tartışmanın ortasında bulmuştum kendimi, benim için bulunmaz fırsattı, çünkü ben de tartışma arkadaşlarım gibi tartışmamızdan bir gün önce, *Musikverein*'de Schuricht'in bu senfoniye yönetişini dinlemiş, ve müzikle içli dışlı ömrümde şimdiye kadar bundan daha oturmuş bir konser dinlemediğim kanısına varmıştım. Üçümüz de, ben, Paul ve müzik yeteneği çok yüksek ve sanatçı tartışmasız en iyi anlayan insanlardan biri olan arkadaşım İrina, hepimiz bu konser konusunda aynı hisse sahiptik. Elbette ana meseleyi değil, üçümüzün de ilk anda ve aynı yoğunlukla farkına varmadığımız önemli ayrıntıları ele aldığımız tartışma sırasında, birkaç saat içinde Paul'la olan dostluğum kurulmuştu. Onu yıllardır *görür dururdum*, ama tek kelime bile konuşmamıştık, açılışı burada Blumenstockgasse'de yüz yıl başında inşa edilmiş asansörsüz bir apartmanın ta dördüncü katında yapacakmışız meğerse. Çok büyük bir odaydı, sade ama rahat mobilyalarla döşenmişti, üçümüz en sevdiğim orkestra şefi Schuricht, en sevdiğim senfoni *Haffner Senfonisi* ve dostluğumuza neden olan konser hakkında konuştuk, saatlerce, bitkin düşene dek. Paul Wittgenstein'ın hayatındaki her şeyi kapsayan müzik tutkusu –ki ayrıca arkadaşımız İrina'nın

da ayırt edici özelliğiydi– beni hemen alıp götürmüştü, özellikle de Mozart ve Schumann'ın büyük orkestra eserleri hakkındaki olağanüstü bilgisi. Bana kısa zamanda uğursuz gelmeye başlayan, bütün Viyana'nın bildiği ve ürktüğü, ölümcül sonuçlar doğuracak kertede hastalıklı olduğu çok geçmeden anlaşılan opera fanatıklığı bir yana, onun sadece müzikle ilgili olmayan, dinlediği müzikleri, gittiği konserleri, incelediği virtüöz ve orkestraları sürekli birbiriyle karşılaştırabilmesi ve bu karşılaştırmaları her an sınavabilmesi nedeniyle başkalarınınkinden ayrılan, son derece otantik olduğunu gördüğüm sanatsal formasyonu Paul Wittgenstein'ı yeni ve son derece kuraldışı bir dost olarak görmemi ve kabullenmemi kolaylaştırmıştı. Kendi kaderi Paul Wittgenstein'ınki kadar ilginç ve serüven dolu olan, saymaya bir elin parmakları yetmeyecek kadar sık evlenip boşanmış ortak arkadaşımız İrina, bu zor günlerde sık sık Wilhelminenberg'de ziyaretimize gelmişti, üzerinde kırmızı bir örgü ceket ziyaret saatlerine aldırış etmeden birden Wilhelminenberg'e damlayıverirdi. Ne çare ki, günün birinde Paul'a benim Hermann Paviyonunda olduğumu söyleyerek, ne derler, beni ele verdi ve böylelikle beni hazırladığım sürprizin, yani Ludwig Paviyonuna ansızın yapacağım ziyaretin etkisinden yoksun bıraktı. Neyse, sonuç olarak Paul'la dostluğumu bugün sözümona müzikolog biriyle evlenip Burgenland kırsalına çekilen İrina'ya borçluyum. Dostum Paul'u Hermann Paviyonuna gelmeden iki, üç yıl önceden tanıyordum ve ikimizin de birdenbire aynı anda Wilhelminenberg'de, hani ne derler, bir kere daha *son günlerimize yaklaşıyor* olmamız bana rastlantıymış gibi gelmiyordu. Ama bunun böyle olmasını çok fazla büyütüp, esrar haline de getirmiyordum. Hermann Paviyonunda yattığım yerden, arkadaşım Ludwig Paviyonunda yatıyor, bu demektir ki yalnız değilim diye düşünüyordum. Ama

gerçekte Baumgärtnerhöhe'de geçen günler, haftalar ve aylar boyunca Paul'suz da yalnız değildim, yanımda büyükbabamın ölümünden sonra Viyana'daki hayatımın en önemli kişisi olan *hayatımın insanı* vardı, kendisine sadece çok şey değil, otuz yılı aşkın bir süre önce yanı başımda ilk belirlediğinden bu yana aşağı yukarı her şeyimi borçlu olduğum hayat yoldaşım olan kadın. O olmasa ben bugün yaşıyor bile olmazdım, yaşasam bile bugün olduğum insan olmazdım, çılgın, mutsuz ama aynı zamanda da mutlu. Beni tanıyanlar bu *hayatımın insanı* lafının ardında neler gizli olduğunu anlarlar, otuz yılı aşkın bir süredir bütün gücümü ondan aldım, ayakta kaldımsa onun sayesinde, başka hiçbir şeyden değil, bu apaçık bir gerçek. Otuz yıldır kendisinden hemen her şeyi öğrendiğim ya da en azından anlamayı öğrendiğim, bugün de hâlâ önemli olan ne varsa öğrendiğim, en azından kavramayı öğrendiğim, benim için her anlamda örnek, akli başında, beni önemli anlarda hiç yalnız bırakmayan bu kadın o sıralar neredeyse her gün ziyaretime geliyor ve başucumda oturuyordu. Eli kolu dağ gibi kitap ve gazeteyle dolu olarak kavurucu sıcakta Baumgärtnerhöhe'ye, kolayca tahmin edilebilecek bir atmosfere doğru tırmanmıştı. Üstelik de *hayatımın insanı* daha o zamanlar yetmiş yaşını geçmişti. Ama bugün de, yaşının seksen yedi oluşuna aldırmadan aynı şeyleri yapardı diye düşünüyorum. Ne var ki, bu *hayatımın insanı* dediğim kişi Wilhelminenberg'e kapatıldığım, herkesten uzaklaştırıldığım, itildiğim, gözden çıkarıldığım o günlerde hayatımda, varoluşumda en önemli yeri tutmuş da olsa bu notların başkişisi o değil; bu notların başkişisi o zamanlar benimle birlikte Wilhelminenberg'e kapatılan, herkesten uzaklaştırılan, itilen, gözden çıkarılan dostum Paul. Onu bir kere daha bu notlar, bu yarım yamalak anılar aracılığıyla zihnimde belirginleştirmeye çalışıyorum, bunlar şu an bana sa-

dece dostumun umutsuz durumunu değil, benim o zamanki kendi çıkışsızlığımı da belirginleştirecek, hatırlatmaya yarayacaklar çünkü, Paul o sıralar nasıl kendi hayatının çıkmaz sokaklarından birine dalmışsa ben de kendi hayatımın çıkmaz sokaklarından birine dalmıştım, ya da daha doğrusu itilmiştim. İtiraf etmeli ki Paul gibi ben de kendi varoluşumu bir kere daha abartmıştım, yani gözümde büyütmiştim, yani en uç noktasına kadar giderek sömürmüştüm. Paul gibi ben de bütün imkânlarımı sonuna kadar zorlamıştım, kendime ve her şeye karşı benimsediğim, Paul'u günü gelip yıkan ve Paul'u olduğu gibi, günü gelince beni de yıkacak olan o hastalıklı aldırıışsızlıkla her şeyi her türlü imkânın ötesinde zorlamıştım; öyle ya Paul nasıl kendisini ve dünyayı gözünde büyüttüğü için mahvolup gittiyse, ben de er ya da geç kendimi ve dünyayı hastalıklı biçimde gözümde büyüttüğüm için mahvolacağım. İşte o sıralar Paul gibi ben de bu kendini ve dünyayı gözünde büyütüşün neredeyse hepten mahvolmuş bir ürünü olarak Wilhelminenberg'deki hasta yatağında gözlerimi açmıştım ve Paul'un bir akıl hastaları kliniğinde, benimse akciğer hastaları kliniğinde, yani Paul'un Ludwig Pavilyonunda benimse Herrmann Pavilyonunda bulunmamız son derece mantıklıydı. Paul nasıl yıllar yılı *kendi* deliliği içinde az çok ölümüne koşmuş durmuşsa, ben de kendi deliliğim içinde ölümüne koşmuş durmuşum. Paul'un yolu nasıl dönüp dolaşıp bir akıl hastaları kliniğinde sona ermek zorunda kaldıysa, yarıda kesilmesi gerektiyse, benimki de dönüp dolaşıp bir akciğer hastaları kliniğinde sona ermek zorunda kaldı, yarıda kesilmesi gerekti. Nasıl Paul daima kendine ve çevresine karşı kendi bildiğini okumayı en uç noktasına vardırılmış ve bu yüzden akıl hastaları kliniğine sokulması gerekmişse, ben de hep kendime ve çevreme karşı kendi bildiğimi okumayı sonuna kadar sürdürdüğüm için akci-

ğer hastaları kliniğine sokulmuştum. Paul tahmin edilebileceği gibi nasıl giderek kısalan aralarla, kendini ve dünyayı artık kaldıramaz olduysa, ben de giderek kısalan aralarla kendi kendimi kaldıramaz oldum ve tıpkı Paul için akıl hastaları kliniğinde yeniden kendine geldi denebilirse ben de akciğer hastalıkları kliniğinde *kendime geldim*. Nasıl Paul'u hep sonuç olarak deli doktorları mahvettiler de sonra gene kendi gayretleriyle ayağa kalkmasını sağladılarsa, beni de hep akciğer uzmanları mahvetti ve kendi gayretlerimle ayağa kalkmamı sağladılar sonra da, yani sonuç olarak açıkça söylemek gerekir ki onun üzerine akıl hastaneleri damgasını vurduysa, ben de akciğer kliniklerinin damgasını taşıdığımı düşünüyorum, hayatının uzun dönemleri boyunca onu nasıl deliler eğittiyse, sonuç olarak nasıl delilerin içinde gelişip serpildiyse, ben de akciğer hastalarının yanında gelişip serpildim, akciğer hastalarının yanında gelişip serpilmek de delilerin yanında gelişip serpilmekten pek farklı değil. Ona hayatı ve insan varoluşunu son hesaplaşmada deliler öğrettilerse bana da akciğer hastaları aynı şeyleri aynı şaşmazlıkla öğrettiler, ve nasıl Paul'un günün birinde denetimini kaybedip delirdiği söylenebilirse benim de günün birinde denetimimi kaybedip akciğer hastası olduğum söylenebilir. Nasıl ben günün birinde her şeye karşı durmuşsam Paul da birden her şeye karşı durduğu ve tabii karşı durdukları tarafından aldedildiği için delirdi, yalnız fark şuradaki ben bu yüzden *akciğer hastası* oldum, o ise *delirdi*. Ama Paul'un benim kendi deliliğimden fazla bir deliliği de yok, çünkü ben de en az Paul kadar deliyim, en azından herkesin Paul'un olduğunu iddia ettikleri kadar deli, yalnız ben üstüne üstlük bir de akciğer hastası oldum. Paul'la aramızdaki tek fark Paul'un kendi deliliğinin onu *tamamıyla* avucuna almasına izin vermesi, benimse en az onunki kadar büyük olan deliliğimin beni avucu-

na almasına hiçbir zaman izin vermememdir, deyim yerindeyse kendi deliliğinin içerisinde eridi gitti o; ben kendi deliliğimi bir hayat boyu sömürmüş, gemlemişken Paul kendi deliliğini hiçbir zaman gemleyemedi ve belki de bu yüzden benim kendi deliliğim Paul'unkinden çok daha deli bir delilik oldu. Paul'un sadece deliliği vardı, o bu delilikle varoldu, benimse deliliğimin yanı sıra bir de akciğer hastalığım vardı ve ben ikisini de, akciğer hastalığını olduğu gibi deliliği de sömürdüm; bir gün baktım bunları, *varoluşumun kaynağı* haline getirmişim, göz açıp kapayıncaya kadar, bir hayat boyu. Paul nasıl yıllar yılı deliyi *yaşadıysa*, ben de yıllarca akciğer hastasını *yaşadım*, Paul nasıl yıllar yılı deliyi *oyladıysa*, ben de yıllar yılı akciğer hastasını *oyladım*, o nasıl deli rolünü kendi amaçları için *sömürdüyse*, ben de akciğer hastası rolünü *sömürdüm*. Nasıl başkaları sahip oldukları az buçuk önemli bir malı ya da yüce ya da az buçuk yüce bir sanatı sürekli, ömür boyu elde tutmaya ve garantiye almaya çalışırlar ve sahip oldukları bu malı ya da sanatı yaşadıkları sürece her türlü yolu deneyerek, her türlü koşulda sömürmeye ve hayatlarının tek amacı haline getirmeye kalkışırlarsa, Paul da kendi deliliğini ömür boyu garantiye aldı, bundan beslendi, bunu sömürdü ve her koşulda ve elindeki tüm imkânları kullanarak hayatının amacı haline getirdi; tıpkı benim akciğer hastalığımı, deliliğimi, sonuç olarak deyim yerindeyse akciğer hastalığımla deliliğimden süzüp çıkardığım sanatımla yaptığım gibi. Ama Paul nasıl kendi deliliğini hep fütursuzca ele aldıysa, ben de kendi akciğer hastalığımla deliliğimi her zaman fütursuzca ele aldım ve hani nasıl hastalıklarımıza karşı gitgide daha fütursuz olduksa, çevremizi saran dünyaya karşı da gitgide daha çok öyle olduk ve tabii çevremizdeki dünya da ters teperek bize karşı gitgide fütursuzlaştı ve ikimiz de giderek sıklaşan aralarla bizim gibiler için

açılmış yerlere girer çıkar olduk, Paul deliler evine, ben akciğer hastalığı kliniklerine. Üstelik başka zamanlar, bu kurumlara birbirimizden uzak yerlerde girerken, bin dokuz yüz altmış yedi yılında durup dururken ikimiz de aynı zamanda Wilhelminenberg'e geldik ve dostluğumuzu Wilhelminenberg'de *perçinledik*. Bin dokuz yüz altmış yedi yılında Wilhelminenberg'e gelmeseydik, büyük olasılıkla böyle bir *arkadaşlık perçinlenmesi* olmayacaktı. Benim isteğim dışında yıllarca süren bir dostluk perhizinin ardından, oldukça karmaşık işleyen yani hiç mi hiç basit olmayan kafamın en delice zııırlıklarını anlayan ve çevremdeki öteki kişiler bunu yapamaz, zaten yapmak da istemezlerken kendini kafamın en delice zııırlıklarına teslim etme yürekliliğini gösteren gerçek bir dosta yeniden kavuşmuştum. Hani ne derler, bir konuya şöyle ucundan olsun dokunmaya göreyim, konu hemen o an tam ikimizin de kafasında gelişmesi gereken yönde gelişiverirdi, hem sadece onun ve benim en belli başlı ilgi alanımız olan müzikte de değil, her konuda. Ondan daha keskin bir gözlem yeteneği, daha büyük bir düşünce zenginliği olan kimseyi tanımadım hayatımda. Ne var ki Paul bu düşünce zenginliğini tıpkı parasal zenginliği gibi hiç durmaksızın, sürekli boşa harcadı ama parasal zenginliği çok geçmeden kesinlikle harcanıp bittiyse de, düşünce zenginliği gerçekten tükenecek gibi değildi; o dur durak bilmeden boşa harcayıp durdukça düşünce zenginliği (eşzamanlı olarak) ardı arkası kesilmeden çoğaldı, bundan ne kadar çoğunu (kafasından) kapı dışarı ettiyse, bu zenginlik o kadar daha büyüdü. Önceleri sadece deli olup da sonunda cinnetlik denen bu kişilerin ortak özelliğidir, ruh zenginliklerini dur durak bilmeden (kafalarından) kapı dışarı ederler ama eşzamanlı olarak kafalarındaki ruh zenginliği onların bunu (kafalarından) kapı dışarı ettikleri hızla çoğalır. Gitgide daha fazla ruh zenginliğini (ka-

falarından) kapı dışarı ederler, eşzamanlı olarak bu zenginlik çoğalır da çoğalır, tabii daha da göz korkutucu olup çıkar, sonunda ruh zenginliklerini (kafalarından) kapı dışarı etmekle başa çıkamaz olurlar ve kafa, içinde durmadan çoğalan, istiflenen bu ruh zenginliğini taşıyamaz olur ve patlar. İşte Paul'un kafası da Paul ruh zenginliğini (kafasından) kapı dışarı etmekle artık başa çıkamadığı için patlayıverdi. Nietzsche'nin kafası da bu yüzden patladı. Bütün deli düşünürlerin kafaları da sonuç olarak böyle patlamıştır, ruh zenginliklerini kapı dışarı etmekle başa çıkamadıkları noktada. Çünkü sonuç olarak, bu kafalarındaki ruh zenginliği kafaların sahiplerinin bu zenginliği (kafalarından) kapı dışarı edebildiklerinden çok daha büyük ve acımasız bir hızla, sürekli ve gerçekten ardı arkası kesilmeden çoğalır ve günün birinde kafalar patlar, ölürler. Paul'un kafası da günün birinde böyle patladı ve Paul öldü. Birbirimize çok benzerdik ama tamamen farklıydık da. Mesela, yoksullar Paul'u hem uğraştırır *hem de* içine dokunurlardı, beniyse uğraştırırlardı fakat içime dokunmazlardı, çünkü kafamın işleyişi bu dünya kadar eski konunun bana Patil'a olduğu gibi dokunaklı gelmesini imkânsız kılmıştı, bugün de hâlâ öyledir. Traunsee'nin kıyısına çömelmiş oturan bir çocuk Paul'un gözyaşlarına boğulmasına yeterdi, gerçekteyse çocuk, ben hemen anlardım, hilekâr bir anne tarafından yoldan gelip geçenlerin merhametini çeksin, suçluluk duygularını kabartsın ve böylece cüzdanlarını açtırsın diye iğrenç bir amaçla oraya oturtulmuştur. Paul'dan farklı olarak, ben sadece hırslı ana tarafından sömürülen çocuğu ve onun sefaletini değil, en alçakça biçimde sömürülen bu çocuğun bir çalılığın arkasına çömelip oturmuş tiksindirici bir işbirlikle koca bir kâğıt para tomarını sayan anasını da görürdüm; Paul ise sadece çocuğu ve onun sefaletini görürdü, arkada oturmuş para sayan anayı değil, hatta

tutar ağlar ve çocuğa, ne derler, kendi varlığından utanarak yüz Őilinlik bir banknot verirdi; ben *bütün sahnenin* içyüzünü olduğu gibi görürken, Paul bu sahnenin ancak yüzeyini, çocuğun masumiyeti içindeki çaresizliğini görürdü; arka plandaki rezil ana, denebilirse arkadaşımın iyi yrekliliğinin sapıkça, alçakça smrlŐ, bunlar onun gözüne görünmezdi ama ben görmek zorundaydım. Arkadaşımın yalnızca çocuğun yüzeydeki ıstırabını görmesi ve ona yüz Şilin vermesi tam ondan beklenebilecek bir davranıŐtı, bense tüm sahneyi olanca iğrenç yzszlğ içinde olduğu gibi görmek zorundaydım ve tabii çocuğa hiç para vermezdim. Ayrıca işin ilişkimizi çok iyi anlatan bir yanı da, benim gözlemimi kendime saklamam, anası tarafından sıkıŐtırılan ocuk sefalet piyesi oynarken o adi, rezil ananın çalılığın gerisinde para saydığını, arkadaşımı esirgemek için ona sylemememdi. Onu sahneyi yüzeyden seyrederken kendi başına bırakırdım, bırakırdım çocuğa yüz Őilini versin, ağlasın, onu bütün bu olup bitenler konusunda daha sonra da aydınlatmazdım. Sık sık söz ederd i Traunsee'nin kıyısındaki çocuklu sahneden, zavallı kimsesiz bir çocuğa (benim gözümün önünde) yüz Şilin verdiğini, benimse *sahnenin gerçek yüzü konusunda* onu hiçbir zaman aydınlatmadığımı söylerdi. Sefalet, insanların (ve insanlığın) sefaleti denen Şey söz konusu oldu mu, Paul daima Traunsee'deki sahne gibi yüzeyi görürdü, hiçbir zaman benim gibi bütünü değil; bence düpedüz kaçındı, ömür boyu kaçındı sahnenin tümünü görmekten, hep bu tür sahnelerin yüzeyiyle yetindiyse bu kendini korumak istediği içindir. Bense hiçbir zaman yüzeyle (böyle bir sahnenin yüzeyiyle) yetinmedim, benimki de kendimi korumak için. Fark burada. Paul hayatının ilk yarısında yardıma muhtaçlara (böylece de kendisine!) yardım ediyorum diyerek milyonları sokağa attı deyim yerindeyse, aslında, gerçekte bu milyonları

hiç değmeyecek rezillikte kimselerin gırtlığına boşalttı ve tabii bunu yaparak gerçekte kendi kendini rahatlatmış oldu. Parasını sözümona yoksul ve muhtaçlara sonunda kendisinin tek kuruşu kalmayınca kadar dağıttı durdu. Sonunda bir gün tümüyle akrabalarının eline bakmak zorunda kalıncaya kadar; oysa onlar onu merhametlerinden çok kısa bir süre yararlandırdılar ve çok geçmeden el çektiler çünkü merhamet denen şey onların her zaman yabancıları olmuştu. Sanki ceza olsun diye, Paul bir de Avusturya'nın en zengin üç, dört ailesinin birinden geliyordu, monarşi döneminde milyonları yıldan yıla sanki kendiliğinden artmış, sonunda Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ancak biraz duralayabilmişti Wittgensteinlerin serveti. Paul kendi servetini henüz çok erken bir tarihte az çok yoksullukla savaşıyorum inancıyla kapı dışarı etmişti, bu da onu hayatının büyük bir kısmını amcası Ludwig gibi ne derler, o *kirli* milyonlarını, *temiz* halkın ve kendinin kurtuluşu için o *temiz* halka dağıtmak zorunda olduğunu düşünerek geçirmeye yöneltti. Paul tomar tomar yüz şilinlerle sokaklarda dolaşırdı sırf bu kirli yüz şilin destelerini *temiz* halka dağıtabilmek için. Oysa parasını her defasında şöyle ya da böyle yukarıda anlattığım gibi, *Traunsee kıyısına çömelmiş çocuklara* dağıttı. Para dağıttıkları Paul'un hep *onlara yardım etmek* ve *kendini tatmin etmek* için zorla para verdiği Traunsee kıyısında çömelmiş oturan çocuklardan başkaları değildi. Beş kuruşu kalmayınca ailesi sırf kendi çarpık onur anlayışları gereği kısa süre ona destek oldu, hiçbir zaman cömertliklerinden hatta doğru olanı budur diye düşündüklerinden değil. Çünkü, şunu da itiraf etmek gerek, onlar Paul sahnesinin sadece yüzeyini değil, *olanca korkunçluğu* içinde tümünü görüyorlardı. Wittgensteinler bir yüzyıl boyu silah ve makine üretip durmuşlardı, ta ki gelip eninde sonunda Ludwig'le Paul'u, döneme damgasını vuran

Düşünür'le en azından Viyana'da onun kadar ünlü, hatta daha bile ünlü olan Deli'yi üretene kadar. Paul temelde tıpkı amcası Ludwig kadar filozoftu, tıpkı filozof Ludwig'in de tıpkı yeğeni Paul kadar deli olduğu gibi. Biri ününü filozofluğuyla yapmıştı, ötekisi deliliğiyle. Biri, Ludwig, *belki* daha filozoftu, öteki yani Paul *belki* daha deli, ama birincisinin, filozof Wittgenstein'in filozof olduğuna, deliliğini değil filozofluğunu kâğıda döktüğü için inanıyoruz sadece, ötekinin, Paul'un deli olduğuna ise felsefesini bastırduğu, açığa çıkarmadığı ve sadece deliliğini gözler önüne serdiği için inanıyoruz. İki de tam anlamıyla olağanüstü insanlar, tam anlamıyla olağanüstü beyinlerdi, bir tanesi beynini sergiledi, öteki sergilemedi. Hatta diyebilirim ki bir tanesi beynini *sergiledi*, ötekisi beynini *kullandı*. Peki sergilenen ve kendini sürekli sergileyen beyinle, kullanılan ve kendini sürekli kullanan beyin arasındaki fark nedir? Ama tabii Paul eğer sergileyecek olsa Ludwig'den çok daha farklı yazılar yayımlardı, tıpkı Ludwig'in deliliğinin de Paul'dan çok daha farklı olacağı gibi. Ne olursa olsun, Wittgenstein adı yüksek bir düzeyin garantisiydi, en yüksek düzeyin. Deli Paul filozof Ludwig'in düzeyine kuşkusuz ulaşmıştı, birisi felsefe ve akıl tarihinin en yüksek noktasıdır, ötekisi delilik tarihinin, eğer felsefeyi felsefe, akli akıl ve deliliği de tanımlanageldiği gibi –çarpık tarihsel kavramlar olarak– tanımlayacaksa. Gerçi Hermann Paviyonunda arkadaşşımdan iki yüz metre uzaktaydım ama ondan tamamıyla ayrılmıştım ve bunca ay sonra ilk defa yeniden bir araya geleceğimiz anı büyük bir özlemle bekliyordum. Bu zaman zarfında Paul'un kafasından yoksun kalmıştım, başka başka yüzlerce, ortalaması son derece düşük çaplı kafa içinde boğulmama ramak kalmıştı, çünkü kendimizi aldatmayalım, çoğunlukla elimizin altında bulunan kafalar ilginç olmaktan uzaktır, zevksiz elbiselere sokulmuş

çıtkırıldım bedenler üzerinde acınası ama ne yazık ki acımaya layık olmayan hayatlar sürdüren patates azmanlarından ne kadar hayır gelirse onlardan da o kadar gelir. Ama Paul'u arayıp soracağım gün er geç gelecek, diyordum kendi kendime, bu yüzden onunla konuşmak istediğim şeyleri bir kenara not ettim, aylardır kimseyle konuşmadığım konulardı bunlar. Paul'suz tek kelime müzik konuşamaz olmuştum bunca zaman zarfında, ne de felsefe, politika, matematik. İçim iyice koflaşır gibi olduğunda, mesela müzikle ilgili düşüncelerimi yeniden canlandırmak için Paul'u bir yoklamam yeter, diye düşünüyordum. Zavallı, diyordum, Ludwig Paviyonunda hapis, belki deli gömleğine bile sokmuşlardır, oysa şu an operada olabilmeyi ne çok isterdi. Viyana'nın gelmiş geçmiş en coşkunun opera seyircisiydi, bilen bilir. İyice yoksullaştıktan ve sonuç olarak kalbi de onarılmaz biçimde kırıldıktan sonra günbegün opera ya gitmeyi sürdüren, hiç olmadı ayakta yer bulup seyreden bir opera fanatığıydı. Bu ölümlük hasta altı saat süren *Tristan*'a dayanmış ve opera bittiğinde Viyana Operası'nda kendisinden önce ya da sonra hiç kimsenin çıkaramadığı kadar güçlü bir sesle "bravo" diye haykırmış ya da ıslık çalmıştı. Prömiyeri derler, korkarlardı ondan. Her zaman başkalarından birkaç saniye önce göstermeye başladığı coşkusuyla bütün operayı sürükler götürürdü. Öte yandan onun herkesten önce gelen ıslıklarıyla da en büyük en pahalı prodüksiyonlar, sırf *o* istediği için, sırf *onun* keyfi öyle buyurduğu için, batar giderlerdi. İstediğim zaman, koşullar da hazırsa –ki hep hazırdır– bir operaya büyük sükse kazandırırım derdi, ama gene koşullar hazırsa –ki onlar da her zaman hazırdır– başka bir operayı da tam bir fiyaskoya dönüştürebilirim; ilk "Bravo"nun ya da ilk ıslığın benden çıkmasına bakar. Viyanalılar yıllar yılı zafer kazanan operalarını eninde sonunda Paul'a borçlu olduklarını anla-

yamadılar, tıpkı sırf o öyle olmasını istedi diye her şeyi ezip geçen kesin çöküşleri de onun yarattığını bilemedikleri gibi. Opera konusundaki olumlu ya da olumsuz yargılarının nesnelikle en ufak bir ilgisi yoktu ama; sadece keyfiliğiyle, onun o daldan dala konan haliyle, deliliğiyle ilgisi vardı. Katlanamadığı nice orkestra şefi, Viyana'da onun kapanına kısıldılar, onları ağzı kelimenin tam anlamıyla köpürerek ısıkladı, yuhaladı. Bir tek nefret ettiği Karajan'da tutturamadı bunu. Deha Karajan, Paul'un sinirlendirmeyi bile başaramayacağı kadar büyüktü. Karajan'ı yıllardır gözlemlerim, anlamaya çalışırım, benim için düpedüz *âşık olduğum* Schuricht'in yanı başında yüzyılın en önemli orkestra şefidir. Karajan'a ta çocukluğumdan başlayarak tecrübeyle *hayran kalmışım*dir deyim yerindeyse, ona en az o zamanlar birlikte çalıştığı müzikçiler kadar yüksek bir değer biçmişimdir. Paul, Karajan'dan elinden geleni ardına koymamacasına nefret ederdi ve alışkanlık haline getirdiği nefretiyle onu şarlatanın teki olarak nitelerdi, bense onu yılların oluşturduğu kendi görüşüm doğrultusunda dünyadaki müzikçilerin en önde geleni olarak görüyordum, Karajan ün kazandıkça daha da iyi bir müzikçi oldu, bu gerçeği ne arkadaşım ne de müzik dünyasının geri kalanı bir türlü kabul etmez. Çocukluğumdan bu yana Karajan'ın dehasının geliştiğini ve kusursuzlaştığını gördüm, Salzburg ve Viyana'daki hemen hemen bütün konser ve opera provalarında bulunmuşumdur. Hayatımda dinlediğim ilk konserleri Karajan yönetmiştir, seyrettiğim ilk operaları da. Daha işin başından müzik anlayışımın gelişmesi için gerekli koşullar yerindeydi diyebilirim yani. Karajan adı Paul'la benim aramda hiç şaşmaz sıkı bir kavganın başlamasına yol açardı, ve Paul'la ben, Paul hayatta olduğu sürece hep Karajan kavgası ettik. Ama ne ben Paul'u Karajan konusunda ileri sürdüğüm kanıtlarla onun dehasına inan-

dırabildim, ne de Paul kendininkilerle yani şarlatanlık iddialarıyla beni tersine inandırabilirdi. Paul –bu onun düşünce sistemine ters düşmüyordu– operayı dünyanın zirvesi olarak gördü, ölümüne kadar; benim içinse opera oldukça geride kalmış bir ilk gençlik tutkusuydu, hâlâ eskisi kadar severim ama yıllar yılı opera dinlemem de hiç fark etmez. Paul'sa yıllar yılı hele parası ve zamanı da olduğu sıralar, bir operadan ötekine bütün dünyayı gezdi dolaştı, sonuçta gene de her defasında dönüp dolaşıp Viyana Operası'nın en iyisi olduğunu söyledi. *Metropolitan beş para etmez. Coventgarden beş para etmez. Scala beş para etmez.* Viyana'yla karşılaştırıldığında hiçbiri beş para etmezdi. *Ama tabii*, derdi Paul, *Viyana Operası da ancak yılda bir kere iyidir.* Ancak yılda bir kere, ama olsun! Üç yıl süren çılgın bir yolculuk sırasında dünyanın bütün operalarını tanımak fırsatını bulmuştu. Bu yolculuk sırasında bütün büyücek, büyük ve gerçekten önemli orkestra şeflerini ve bunların el üstünde tuttukları ya da yetiştirdikleri kadın ve erkek şarkıcıları da tanıdı. Kafası temelde opera kafasıydı, giderek artan hele son yıllarında hızla korkutucu bir varoluş biçimi halini alan kendi hayatı da bir opera, tabii büyük bir opera olmuş çıkmıştı ve Paul'a uygun düşecek biçimde, kesinkes trajik bir sonla bitti. İşte o sıra Paul'un bu operası gene Steinhof'da, yakında göreceğim üzere Steinhof'un en perişan yerlerinden biri olan Ludwig Pavilyonunda sergilenmekteydi. Dostuma herkesin yakıştırdığı unvanla *Herr Baron*, Knize'ye diktirdiği ve hayatının son yıllarında dahi sık sık, özellikle de geceleri, o *Edenbar* denen yerde, hani ne derler, benim ruhum bile duymadan giydiği beyaz frakı bir kere daha deli gömleğiyle, varlıklısından misli görülmemiş zenginine, aristokratından aristokrat olmayanına kadar bütün dostlarının onu ara sıra hâlâ davet ettikleri Sacher ya da Imperial'deki "supe"leri Ludwig Pavilyonunun

mermer tezgâhı üzerindeki teneke çanakla, o zarif İngiliz çoraplarını, Magli'den, Roselli'den ya da Janko'dan alınma ayak-kabıları Ludwig Paviyonunda giyilmesi zorunlu olan beyaz yün çoraplar ya da kaba keçe terliklerle değişmişti. Gene bir dizi elektroşok geçirmişti, Steinhof'tan her çıkışında alaya, hicive başvurmaktan çekinmeksizin bütün korkunçlukları, alçaklıkları ve adilikleri yani insanlıkdışılıklarıyla bana bir bir anlatırdı bunları. Çevresi gün gelip tepkilerinden bir kere daha kuşku duymaya başladığında, gene bir gün içinde herkesi ölümle tehdit edip, öz kardeşlerine onları vuracağını ya da boğacağını söylediğinde Steinhof'a tıkılıyor, hekimler ve onların hekimce kendini beğenmişlikleri tarafından tamamen, içinde hiçbir kıpırtı kalmayınca kadar perişan edilip, değil sesini yükseltmek kafasını bile kaldıramayacak hale gelince de salıveriliyordu. O zaman Traunsee'ye çekiliyordu, o bölgede bugün bile ailenin ormanlar arasına serpiştirilmiş çeşitli ikametgâhları vardır, çeşit çeşit harikulade burunlar üzerinde, vadilerin bitiminde, tepelerde ve dağ doruklarında villalar, çiftlik evleri, av köşkleri, küçük barınaklar Wittgensteinların, servetlerinin sevimsizce artması sonucu işe ara verdiklerinde gidip piknikledikleri yerler. Ama şu anki *ikametgâhı* Ludwig Paviyonuydu. Birden duraksadım, acaba benim buradan yani Hermann Paviyonundan Ludwig Paviyonuna doğru hamle yapmam akıllıca olur mu diye, acaba bu bize yarardan çok zarar mı getirir diye. Çünkü Paul'un gerçekten ne durumda olduğunu kim bilebilirdi, olsa olsa bana zararı dokunabilecek bir durumdaydı, onun için en iyisi şimdilik hiç sesimi çıkarmayayım, Hermann Paviyonu ile Ludwig Paviyonu arasında hiçbir bağ kurmayayım, diye düşündüm, tersine benim Ludwig Paviyonunda ortaya çıkıverişim, hele birdenbire olursa arkadaşım üzerinde yıkıcı bir etki de gösterebilir. Gerçekten de birden bu

karşılaşmadan korktum ve Hermann Paviyonuyla Ludwig Paviyonu arasında bir bağ kurma zamanının gelip gelmediğine arkadaşımız İrina karar versin diye düşündüm. Ama bundan da hemen vazgeçtim, çünkü arkadaşımızı gene her zaman olduğu gibi bizimle ilgili bir karar verme sıkıntısına sokmak istemiyordum. Hem en azından şu sıra, kalkıp Ludwig Paviyonuna gidecek gücüm yok, diye düşündüm ve Ludwig Paviyonunu ziyaret etme düşüncesinden bana *fazlasıyla saçma* geldiği için tümünden vazgeçtim. Günün birinde Paul'un hiç habersiz çıkıp *buraya* gelmeyeceğini kim bilebilirdi ki üstelik; bu son derece mümkün diye düşünüyordum, çünkü ortak arkadaşımız benim burada, Hermann Paviyonunda yattığımı kaçırmıştı ağzından. Gerçekten de korkuyordum. Ya Paul birdenbire burada, bu bir eşi daha olmayan, sıkı disiplinle yönetilen, kelimenin gerçek anlamıyla *ölüme mahkûm edilmiş* koğuştta üzerinde deli elbiseleri, ayağında deli terlikleri, deli gömleği, deli ceket ve deli pantolonu ile beliriverirse. Bundan korkuyordum. Onunla nasıl yüzleşmeli, onu nasıl karşılamalı, nasıl zaptetmeli, bilmiyordum. Onun benim ziyaretime gelmesi benim onun ziyaretime gitmemden daha kolay diye düşünüyordum. Bir çaba gösterip şöyle bir ayağa kalkabilse, ilk o çıkıp gelir. Böyle bir ziyaret, hangi koşullarda olursa olsun, felaketle sonuçlanır diye de düşündüm. Bu düşünceyi kafamdan iyice bir kovup aklıma başka şeyler getirmeye çalıştım ama tabii başaramadım. Paul'un beni yoklaması fikri sonuçta kâbus olup çıkmıştı. Her an kapı açılacak, Paul içeri girecek duygusuna kapılmıştım. Üzerinde deli elbisesiyle. Sonra gözümün önüne hastabakıcıların onu burada bulmaları, deli gömleğine sokmaları ve coplarıyla ite kaka Steinhof'a geri götürmeleri geldi, bu korkunç resim beynime kazındı iyice. Zaten dikkatsizin tekidir, dedim kendi kendime, bu hatayı da yapar, tel örgünün altından sürünüp ge-

çer, Hermann Paviyonuna dalar, yatağımın üzerine atlayıp beni kucaklar. "Kritik" denen anlarında birinin üzerine doğru yıldıırım hızıyla koşar ve ona öyle sıkı sıkıya sarılırdı ki, insan onun kucaklamasından boğulacağını sanırdı; sonra da kucakladığı kişinin göğsüne kapanır katıla katıla ağlardı. Düpedüz bundan korkuyordum, *birden* içeri dalabilir, beni kucakladığı gibi katıla katıla ağlamaya başlayabilirdi. Onu seviyordum ama beni kucaklamasını istemiyordum, elli dokuz ya da altmış yaşına bakmadan göğsüme kapanıp ağlamasından da nefret ediyordum. Bu işi yaparken bütün vücudu titrer, kekeleyerek anlaşılmasız kelimeler söylerdi. Ağzı köpürür, karşısındakine insanın sabrını taşıracak biçimde yapışırdı, öyle ki insan çok geçmeden dayanamaz olur, kendini ondan zorla çeker koparırdı. Çoğu kere onu itmek zorunda kalırdım, istemezdim tabii bunu yapmayı ama başka çarem yoktu, yoksa beni boğması işten bile değildi. Son yıllarda bu kucaklama nöbetleri daha da ciddileşmişti ve onun kucaklamasından kurtulmak büyük bir özveri ve neredeyse insanüstü bir güç gerektirir olmuştu. Böyle şeyler yapan bir insanın iyileşmez biçimde ölümcül hasta olduğu çoktandır apaçık ortadaydı. Böyle apansızın gelen nöbetlerin birinde kendisinin de boğulup gidivermesi an meselesi idi. Yakalayıp kucakladığına, *sen benim biricik dostumsun, hayatımdaki tek insansın, senden başka kimsem yok*, derdi kekeleyerek; berikiyse nasıl etsin de zavallıyı sakinleştirsin, acısını dindirsin bilemezdi. İşte bu kucaklamalardan korkuyordum, onun için de Paul birden kapıdan içeri dalıverirse diye yüreğim ağzımdaydı, ama dalmadı. Her gün, hatta her saat kapıdan içeri dalıvereceğinden korktum ama dalmadı. İrina'dan öğrendiğime göre Ludwig Paviyonundaki yatağına uzanmış ölü gibi yatıyor, tek bir öğün yemeye yanaşmıyordu. Bu tutum tümünden zayıf düşmesine yol açıyordu, doktorlar da onu zaten

iyice perişan ettikleri için bırakıyorlardı istediğini yapsın. İs-keleti çıkıncaya kadar zayıflayıp ayağa kalkamaz olunca da onu salıveriyorlardı. O zaman erkek kardeşlerinden birinin arabasına ya da tek başına bir taksiye binip Traunsee'ye yollanıyor, birkaç gün ya da birkaç hafta, ölünceye kadar içinde oturma hakkına sahip olduğu Wittgenstein evlerinden birine kendini dar atıyordu. Altmünster'le Traunkirchen arasındaki yüksek bir yaylada bulunan iki yüz yıllık bir çiftlik eviydi burası, Wittgensteinların emektarı, onlara ömür boyu bağlı kalmış yaşlı bir çiftçi kadın yaylaya tatile çıkacak Wittgensteinların özel gereksinimlerini karşılamak üzere küçük çaplı ziraat yapıyordu burada. Böyle zamanlarda karısı Edith Viyana'da kalırdı. Edith, Paul'un ancak çevresinde *hiç kimse* hatta en yakını ve ölümüne kadar sevdiği tek kadın olan kendisi bile olmadığına toparlanacağını bilirdi. Traunsee'ye çekildiğinde Paul beni daima arardı, ilk günlerde değil ama daha sonraları, yeniden insan içine çıkacak gücü kendinde bulduğunda, üzerine dikilecek arsızca meraklı bakışlardan çekinmesi için neden kalmadığında, sohbet etme, hatta felsefe yapma keyfi yeniden yerine geldiğinde. O zaman Nathal'e damlar ve her şeyden önce eğer hava da uygunsuzsa benim birinci kattan çaldığım, pence-reler aradına dek açıldığında avludan gayet iyi duyulan plağı dinlerdi. *Bir Mozart lütfen. Bir Strauss lütfen. Bir Beethoven lütfen*, derdi. Onu gerekli ruh haline sokmak için hangi plağı koymam gerektiğini bilirdim. Tek bir kelime bile söylemeden birlikte saatlerce Mozart müziği, Beethoven müziği dinlerdik. Bunu ikimiz de severdik. Benim hazırladığım küçük bir akşam yemeği günü sona erdirir, geceleyin de onu arabayla evine götürürdüm. Onunla geçirdiğimiz bu konuşmasız müzik akşamlarını unutmuyacağım. Kendi deyişiyle *normalleşmek* için iki hafta kadar bir zamana ihtiyacı vardı. Köy hayatı iyice sinirle-

rini bozup da Viyana'ya dönmekten başka şey düşünmez oluncaya kadar kalırdı. Orada hastalığının ilk belirtileri yeniden baş gösterinceye kadar dört ya da beş ay daha geçerdı, vs., vs. Dostluğumuzun ilk yıllarında hemen hemen dur durak bilmeden içerdı, bu da hastalık sürecini hızlandırırđı elbette. İçkiyi, hem de hiç gıkı çıkmadan, bıraktığında durumu önce korkutucu biçimde kötüledi ama daha sonra hızla iyileşti. Bir daha ağzına alkol sürmedi. Hiç kimse onun kadar severek içki içmemiştir, öğleden önce Sacher'de şişeyle şampanya devirirdi, bu onun için gülünüp geçilecek gündelik işlerden biriydi, lafını etmeye değmezdi. Obenaus'da Weihburggasse'deki küçük bir lokalde, bir gecede litrelerce beyaz şarap içerdı. Bütün bunlar yanına kalmadı. Yanılmıyorsam, ölümünden yaklaşık beş ya da altı yıl önce içmeyi bıraktı. Yoksa beş ya da altı yıl daha erken ölürdü, böylesi de çok yazık olurdu diye düşünüyorum. Çünkü ancak hayatının son yıllarında gerçek bir filozof olmuş çıkmıştı, o zamana kadar ayaküstü felsefe yapmaktan keyif alan biriydi sadece, ama keyif almasını da çok iyi bildiği için bunu yaparken hayatta bir benzerini daha görmediğim ölçüde sevimli biri haline gelirdi. Hermann Paviyonunda ve sonuç olarak *ölüm korkusu* içindeyken, arkadaşım Paul'la olan ilişki-min gerçek değerinin ne olduğunu açıkça anladım, onun gerçekte erkek dostlarımin en değerlisi, en kısa zamanda kesip atamayacağım, ne olursa olsun vazgeçmek istemeyeceğim birisi olduğunu. En yakınım olup çıkan bu insan için birden bir korkuya kapılmıştım işte, onu kaybetmekten korkuyordum, hem de iki türlü; *onun ölümü* kadar *benim ölümüm* de neden olabilirdi buna, çünkü ben şu haftalar, aylar boyu Hermann Paviyonunda ölüme ne kadar yakınlaşmışsam ya da kendimi öyle hissetmişsem, o da Ludwig Paviyonunda kendi ölümüne o kadar yakınlaşmıştı. Birdenbire, kafama uyan sohbetler edebil-

diğim, en zoru da olsa bir konu bulup içeriği ne olursa olsun, bunun üzerinde derinleşebildiğim tek erkek dostum olan bu insanı özlemiştim işte. Ne kadar uzun zamandır bu konuşmalardan, bu dinlemek, aydınlatmak, aynı zamanda *sindirmek* yeteneğinden yoksunum, diye düşündüm; Webern, Schönberg, Satie üzerine, *Tristan ve Sihirli Flüt*, *Don Juan ve Saraydan Kız Kaçırma* üzerine sohbetlerimiz şimdi ne kadar uzaklarda kalmıştı. Nathal'in avlusunda benimle oturup Schuricht'in yönettiği *Rheinische*'yi dinlediği günlerin üzerinden ne uzun zaman geçti. Nelerden yoksun kaldığımı, şu yakın zamanlardaki hastalığım dolayısıyla nelerden vazgeçmek zorunda olduğumu, varolmayı sürdürmek istiyorsam asıl olarak nelerden yoksun bırakılmaya katlanamadığımı ancak şimdi, Hermann Paviyovunda yatarken anlıyorum. Dostlarım var, hem de çok iyi dostlarım var, ama zekâsı ya da duyarlılığı Paul'unkiyle karşılaştırılabilecek başka dostum yok, diye düşündüm ve o andan sonra talihsiz ruh kardeşimle bağlantıyı mümkün olduğu kadar hızla yeniden kurabilmek için elimden geleni yaptım. İkimiz de yeniden *sağlığımıza kavuşup* taburcu edildiğimizde, dedim kendi kendime, Baumgärtnerhöhe'de kaldığım sürede kaçırduğım her şeyi telafi edeceğim, hani derler ya, kafamda müthiş bir "telafi ihtiyacı" birikmişti. Kafamda sonsuz sayıda konu birikmiş, konuşma arkadaşımı bekliyordu. Oysa o büyük olasılıkla ortak dostumuz İrina'nın günler önce bana söylediği gibi hâlâ üzerinde deli gömleği, koğuştaki yatağında yatıyor ve yirmi dört kişiyle paylaştığı odanın tavanına diktiği gözlerini oradan hiç ayırmadan her türlü besini almayı reddediyordu. Olabildiğince çabuk onun yanına varmalıyım, diye düşündüm. Son haftalar mevsimin en sıcak günlerini geçirmiştik, bu da herkesten çok Immervoll'un sıkıntı çekmesine yol açıyordu. Yirmibir'i bırakmak zorunda kalmıştı, bir gün ayağa kalkıyor

ertesesi gün kalkamıyordu. Yüzü birden çökmüştü, burun ansızın koskocaman olmuş, elmacık kemikleri yüze ürkütücü bir ifade vermişti. Teni saydamlaşmış, külrengiydi, zamanının çoğunu üzerindeki örtü tamamen sıyrılmış durumda yatakta geçiriyordu, utanması sıkılması kalmamıştı, hatta derisi kemiğine yapışmış bacaklarını da iki yana açmıştı. Sidik şişesini çoktandır kendisi alamıyordu, her dakika işemesi gerektiği için ve hemşireler de sürekli olarak bizim odada bulunamayacaklarından ona sidik şişesini ben veriyordum. Ama o kadar beceremiyordu ki, çoğu kere şişenin ağzını şaşırıp yana kaçırıyordu. Ağzı hemen hep açıktı, içinden dökülen yeşilimsi sarı sıvı öğleye doğru yastığını boyamış oluyordu. Birden o çok iyi tanıdığım kokuyu yaymaya başlamıştı; ölmekte olan insan kokusu. Teoloji öğrencimiz bu günlerde Immervoll'dan çok bana doğru dönüktü, zamanının çoğunu bir teoloji kitabı okuyarak geçiriyordu, bana zaten o kitaptan başkasını okumuyor gibi geliyordu. Grinzing'li anababası ziyaretine geldiklerinde, yatağının kenarına iliştiler ve ona dünyada senden başka kimsemiz yok, sakın bizi bırakıp da gitme demeye getiren laflar edip durdular. Ama *bana* kalırsa onun kötülediği filan yoktu. Immervoll'u gecenin bir saati yatağıyla birlikte dışarıya koridora çıkarmışlardı, tam o sırada uyuduğum için ölümünü kaçırdım, sabah erken elimde nöbet tabelasıyla kilo kontrolü için seyyar hastaneye giderken baktım yatağın çarşafını değiştirip temiz çarşaf sermişler. Ben kendim de bir deri bir kemik kalana kadar zayıflamıştım, bir tek aydede yüzüm ve şiş karnım dışında; dehşet verici, feci bir top olmuş çıkmıştı, bana her an patlayabilirmiş gibi geliyordu, zaten üzerinde küçük küçük fistüller belirmişti. Komşum teoloji öğrencisinin radyosundan Monza'dan naklen verilen otomobil yarışını dinliyordum bir gün, arkadaşım Paul'un müziğe duyduğu tutku kadar yoğun bir tut-

kuyla bağılı olduğu ikinci şeyin de şu otomobil yarışı denen spor olduğunu düşündüm. İlk gençliğinde o da otomobil yarışlarına katılmıştı ve bu alandaki dünya şampiyonlarından birçoğu yakın dostları arasındaydı, ben kendim bu sporu hep itici bulmuşumdur, çünkü otomobil yarışçılığında daha ahmakça bir şey yoktur bence. Ama böyleydi işte arkadaşım; hemen her şeyi bekleyebilirdiniz ondan. Akıl alır şey mi, bana sorarsanız Beethoven'ın kuartetleri hakkında en akıllıca lafları edebilen bu kişi, benim için *Haffner Senfonisi*'nin gizini gerçekten çözen, o senfoniye o zaman bu zamandır bir aritmetik mucizesi olarak bakmamı sağlayan aynı kişi gözü başka şey görmez bir otomobil yarışı hastası olsun, ölümcül rotalarında vızır vızır giden arabaların gürültüsü kulağına tıpkı öteki müzikler gibi gelsin. Hepsi de otomobil yarışı hastası olan Wittgensteinler –hâlâ da öyledirler– yazları çoğu kere Traunsee'deki çeşitli evlerine ünlü otomobil yarışçıları çağırırlardı, ben bile hatırlarım, mesela o Jackie Stewart ya da Graham Hill denen neşeli oğlanlarla ya da kısa süre sonra Monza'da kazada ölen Jochen Rindt'le Paul'un ısrarı üzerine Traunsee tepesindeki evinde nice akşamlar geçirmiş, geceyarılarını bulmuştuk. Şimdi altmış yaşını devirdiği şu sıra meseleyi farklı görüyormuş, ona hep ısrarla söylediğim gibi ahmaklık olduğunu düşünüyormuş elbette, öyle demişti. Ama *Formula 1* onu her zaman öyle açık seçik etkilerdi ki, durup dururken o pek sevdiği otomobil yarışı konusu açılmadan onunla birlikte olmak neredeyse imkânsızlaşmıştı, ne yapar eder birden konuşmaya otomobil yarışı konusunu sokuverirdi, ondan sonra susturabilene aşkolsun, bu da onu gene avucunun içine aldığı anlaşılın, gerçekten de ömür boyu acımasız bir cinnet gibi peşini bırakmayan otomobil spordan nasıl vazgeçirmeli sorusuna getirirdi insanı hemen. Evet gerçekten de iki tutkusu vardı hayatta, aynı zamanda bel-

li başlı iki hastalığıydı bunlar: müzik ve otomobil yarışı. Hayatının ilk yarısında otomobil yarışı onun için her şey demekti, ikinci yarısında ise müzik. Bir de yelken sporu. Ama bu sportif tutkularını gerçekten sonuna kadar yaşayabileceği zamanı nereden bulacaktı artık? Onu tanıdığımda, bu otomobil yarışı merakı sadece teorik bir merak olmuş çıkmıştı, çoktandır yarışa filan katıldığı yoktu, yelkenliyle de çıkmıyordu. Artık kendine ait parası yoktu, akrabaları da parayı kısıyorlardı ve sonuç olarak yıllardır üzerinde tek söz sahibi olan şeyin depresyon olduğu açıkça anlaşıldığından bu arada onu Schotterring denen yerdeki binalardan birinde bir sigorta kuruluşuna sokmuşlardı, orada artık başka çıkış yolu kalmadığını görmüş, geçimini sağlamak zorunda kalmıştı, tahmin edebileceğiniz gibi, dosya taşımaktı, liste hazırlamaktı öyle ufak tefek işler yaparak. Ama sonuç olarak bir karısı vardı ve Stallburggasse'de İspanyol Binicilik Okulunun karşı sırasındaki dairesinin kirasını ödemek zorundaydı. Birinci bölgedeki kiralar da en yüksekleridir bilirsiniz. O zamana kadar işle hiçbir bağı olmayan *Herr Baron*, artık yedi buçukta büroda olmak zorundaydı, böyle bir büroda insanın başına gelebilecek ne varsa hepsini de görmüştü. Ama bu durum onun neşesini bozmadı. Çoğunlukla işiyle dalgasını geçerd, bir havaya girip de o *kentsel sigorta kuruluşu* denen yerdeki koşulları sayıp dökmeye, alay etmeye başladı mı düş gücü çoştukça çoşardı. Sırf bu hikâyelerle bütün bir gece eşi dostu eğlendirebilirdi, nihayet halkın arasına karıştığına, neler dönüyormuş, millet nasıl yaşayıp gidiyormuş bunları gördüğüne memnun oluyormuş, öyle derdi. Öyle sanıyorum ki akrabaları onu bu sigorta kuruluşuna, sırf enstitünün müdürünü tanıdıkları için sokabilmişlerdi, arada tanıdık olmasa sigorta kuruluşu onu işe almazdı, hele o yaştayken hiç, hangi firma onun özelliklerine sahip altmışlık bir ada-

mı işe alır. Para kazanmak için çalışmak zorunda olmak, ekmeğini kazanmak deyim yerindeyse, onun için yepyeni bir şeydi ve herkes başta bu işi kıvıramayacağı kehanetinde bulunmuştu. Ama yanılmışlardı çünkü Paul ölümünden hemen öncesine, Schottenring'deki sigorta kuruluşuna gidemez hale gelinceye kadar işini sürdürdü, saatinde girdi, saatinde çıktı, hiç aksatmadı. *Örnek mi örnek bir memurum*, derdi sık sık, ben de onun bu dediğinin doğruluğundan hiç kuşkulanmazdım. Karısı Edith'i, ikinci karısıydı galiba, Berlin'de tanımıştı, üstelik ya bir opera temsilinden önce ya da sonra sanıyorum. Edith, *Andre Chenier* operasının bestecisi Giordano'nun kuzini oluyordu, ailesinin büyük kısmı İtalya'daydı, her yıl üçüncü kocası Paul'la ya da Paul'suz, ama çoğunlukla Paul'suz şöyle bir kendine gelmek için İtalya'ya giderdi. Kesinlikle çok sevdiğim bir insandı, onu Bräunerhof'da önünde bir fincan kahveyle otururken gördüğümde içim sevinçle dolardı. Onunla çok zevkli sohbetler etmişizdir, *çok iyi bir aileden* gelmesi bir yana, yüksekçe bir ortalamanın çok üzerinde zeki bir kadındı, üstelik hoştu da. Ayrıca, çok zarif bir kadın olduğunu da eklemeye gerek yok, Paul Wittgenstein'in karısı olduğuna göre. Onun için kuşkusuz oldukça acı geçen yıllarda, kocasının hastalığı hızla, önüne geçilmez biçimde kötüleyip kaçınılmaz sona, ölüme doğru seyrettiğinde, nöbetler giderek daha sık gelir olduğunda ve Paul zamanını Viyana ya da Traunsee'den çok Steinhof'ta ya da Linz'deki Wagner-Jauregg hastanesinde geçirmeye başladığında, nasıl korkunç koşullar altında yaşamayı sürdürdüğünü çok iyi bildiğim Edith hiç yakınmadı. Paul'u seviyordu, onu bir dakika bile yalnız bırakmadı üstelik çoğunlukla ondan ayırırdı da, kocası Steinhof'ta ya da Linz'de eskiden yalnızca *Niedernhart* adı verilen Wagner-Jauregg hastanesinde yattığı yerde, üzerinde deli gömleği insanın içini ürper-

ten bir salonda kendi benzerleriyle birlikte az çok bitki gibi yaşayıp giderken, o daima Stallburggasse'deki yüzyıl başından kalma apartman dairesindeydi. Paul'un nöbetleri öyle durup dururken gelmezdi, belirtiler daima haftalar öncesinden ortada olurdu, elleri titremeye başlar, tek bir cümleyi tamamlayamadan saatlerce kesintisiz konuşur, lafın arasına girilmez olur, yürüyüşü birden düzensizleşir, ansızın çok hızlı on, on bir adım attıktan sonra son derece ağır üç beş adım atar, sokakta rastladıklarıyla tanımadan ya da sebepsiz yere konuşur ya da öğleüzeri saat onda Sacher'e gidip bir şişe şampanya ısmarlar, ama içmez, içki ısınır kalırdı. Ama bunlar zararsız olaylar. Daha kötüsü var, ısmarladığı ve garsonun masasına getirdiği dolu kahvaltı tepsisini aldığı gibi ipek kumaş kaplı duvara fırlatmıştı. Çok iyi biliyorum, bir kere Petersplatz'da taksiye binmiş ve sadece *Paris* demiş, bunun üzerine Paul'u tanıyan şoför onu gerçekten tutup Paris'e götürmüş, bütün yol masrafını da orada oturan teyzelerinden biri ödemek zorunda kalmış. Yarım saatliğine beni görmek üzere Nathal'e de birçok kereler taksiyle gelmişti, *sırf seni görmeye* kendi deyişiyle, hem de sonra hemen tekrar Viyana'ya dönmek koşuluyla, az değil, iki yüz on kilometrelik bir yol, demek ki gidiş dönüş dört yüz yirmi kilometre. Kendi deyişiyle zamanı gelip de gene "*olduğunda*", elinde bardak tutamaz, sık sık denetimini kaybeder ve gözyaşlarına boğulurdu. İnsanın karşısına daima ölmüş arkadaşlarının mirası ya da yaşayanların armağanı olan son derece şık elbiselerle çıkardı ve mesela öğle üzeri saat onda üzerinde beyaz bir takım elbiseyle Sacher'de, on bir buçukta gri çizgili bir başka takım elbiseyle Bräunerhof'da, bir buçukta kara bir takımla Ambassador'da, öğleden sonra saat üç buçukta da bej bir takımla yeniden Sacher'de oturuyor olabilirdi. Gittiği ya da bulunduğu yerlerde sadece Wagner aryaalarını mırıldanarak söy-

lemekle kalmaz, sık sık çatalı sesiyle çevresine aldırış bile etmeden *Siegfried*'in ya da *Walküre*'nin yarısını söylediği de olurdu. Sokakta hiç tanımadığı insanlara siz de öyle düşünmüyor musunuz, Klemperer'den sonra müzik dinlemek çekilmiyor, değil mi diye sorardı. Yanlarına gidip konuştuğu insanların çoğunun Klemperer'den haberleri yoktu, müziktense iyice habersizdiler, ama bu onu rahatsız etmezdi. Canı isterse, sokağın ortasında *Stravinsky* ya da *Gölgesi Olmayan Kadın* üzerine bir söylev çeker ve *Gölgesi Olmayan Kadın*'ı çok yakında Traunsee'de en iyi müzisyenlerle sahneye koyacağını bildirirdi. Wagner operaları ayrı tutulursa, *Gölgesi Olmayan Kadın* en sevdiği operaydı. Gerçekten de en ünlü kadın ve erkek opera şarkıcılarına Traunsee'de bir *Gölgesi Olmayan Kadın* temsiline çıkmak için ne ücret istediklerini sık sık sormuştu. *Yüzer bir sahne yaptıracağım, demiştir sık sık, filarmoni de Traunstein' in aşağısına düşen bir yerde ikinci bir yüzer sahnede çalacak. Gölgesi Olmayan Kadın, mutlaka Traunsee'de sahnelenmeli, Traunkirchen'le Traunstein arasında oynanmalıydı, ona kalırsa. Klemperer'in ölümü tasarımı bozguna uğrattı, derdi, Gölgesi Olmayan Kadın, Böhm yönetiminde kedi viyaklamasına döner.* Bir keresinde Viyana'nın en iyi ve en pahalı terzi olan Knize'ye iki beyaz frak birden yaptırtmıştı. Elbiseler hazır olduğunda, Knize firmasına haber yollatıp kendilerine siyahını bile ısmarlamamışken tutup da adresine iki beyaz frak yollamanın saçmalık olduğunu bildirmiş, Knize firmasının yoksa onu deli mi sandığını sormuştu. Oysa ki, sırf kendisi tarafından ısmarlanan fraklarda bitmez tükenmez değişiklikler yaptırtmak üzere haftalarca Knize firmasına taşınmış durmuştu. Sadece haftalarca değil, aylarca Knize firmasına değişiklik istekleriyle türlü işkenceler etmiş Paul, sonra fraklar bittiği an Knize firmasına karşı çıkmış, onlara frak ısmarladığını dahi

şiddetle reddetmişti, *beyaz frakmış, ne sanıyor bunlar, deli miyim ben, kendime iki beyaz frak diktirtmişmişim, üstelik de Knize firmasına*. Knize firması elinde bir yığın kanıtla Paul'dan *ücretini* talep etti, ama tabii Paul'un beş kuruşu olmadığı için bu para da Wittgenstein ailesinden çıktı. Tabii bu olaydan sonra Paul kendini bir kere daha Steinhof'ta buldu. Akrabaları onu serbest görmektense orada görmeyi yeğliyorlardı, herhalde özgürlüğünü en hödükçe biçimde kötüye kullandığını düşünüyorlardı. Bence o ailenin en sevimli ürünü olmasına rağmen, ya da belki bu yüzden nefret ediyorlardı ondan. İkimizin de kendimizi aynı anda ortak kaderimiz olan bu dağ başında, Wilhelminenberg'de bulmamız garip bir şakaydı. Ben bana ayrılmış akciğer, o ise ona ayrılmış deliler koğuşunda. Sık sık parmak hesabı yaparak şimdiye kadar kaç kere Steinhof ve Niedernhart'a yani Wagner-Jauregg hastanesine girip çıktığını hesaplamaya çalışır ama buna parmakları yetmezdi, bu yöntemle hiçbir zaman gerçek sayıyı bulup çıkaramadı. Amcası Ludwig'in olduğu gibi onun da elinin altında olan müthiş ve –ikisine de öyle gelmişti– bitmez tükenmez miktarlarda para, hayatının ilk yarısında hiç önemli bir rol oynamamışken ikinci yarısında elinde avucunda hiçbir şey kalmadığı için son derece önemli bir rol oynadı. Hayatının ikinci yarısında da yıllar yılı ilk yarısında davrandığı gibi davrandı, tabii bu da en azından hukuki olarak artık kendilerinden herhangi bir talepte bulunması mümkün olmayan akrabalarıyla arasında büyük sürtüşmelere yol açtı. Para kalmayınca geçici olarak oturduğu evlerin duvarlarındaki tabloları indirdiği gibi yok pahasına Viyana ve Gmunden'deki vicdansız ikinci el dükkânlarına sattı. Değerli mobilyalarının birçoğunu da antika eşya taciri denilen, Paul'un onca değerli malını üç beş kuruşa kapatan heriflerin yük kamyonları yuttu gitti. Ampir bir konsol için ona

bir şişe şampanya parasından fazlasını vermediler, şampanyayı da oracıkta açıp konsolu *satın alan* antika eşya taciriyle içti bitirdi. Sonlara doğru, hiç olmazsa *bir kerecik*, *Otel Gritti'de bir uyku çekmek* üzere Venedik'e kadar uzanma arzusunu sık sık yineler olmuştu, oysa bu arzunun yerine getirilmesi için artık çok geçti. Hem Steinhof'ta hem de Wagner-Jauregg hastanesinde geçirdiği günler hakkında bana en inanılmaz hikâyeleri anlatmıştır, burada nakletmeye değer hepsini de, ama yeri değil. *Param olduğu sürece hekimlerle dosttum; ama sonra, beş kuruşun kalmadı mı adama hayvan gibi davranıyorlar*, derdi sık sık. Herr Baron bakıcılar tarafından kafeslerden, sadece yanları değil tepesi de parmaklıklarla çevrili o yüzlerce parmaklıklılı yataktan birine hapsedilmiş ve tüm direnci kırılınca, yani işi bitinceye kadar orada tutulmuştu. Haftalar süren elektrik ve şok tedavisinden sonra Paul'u yeniden görmekten korkuyordum. Günün birinde o da oldu. Hermann Paviyonunda mutlak bir sessizliğin hüküm sürdüğü öğle yemeğiyle ziyaret saati arasında, Paul'un alınma koyduğu eliyle uyandım. Orada ayakta durmuş, oturmak için izin istiyordu. Yatağımın üzerine oturdu ve ilk iş olarak *bir gülme krizine* tutuldu, çünkü benimle aynı zamanda Wilhelminenberg'de bulunmak ona birden çok komik gelmişti, *sen ait olduğun yerde*, dedi, *ben ait olduğum yerde*. Çok kalmadı, birbirimizi karşılıklı daha çok ziyaret etmek üzere sözleştik, ben karşıya Steinhof'a gidecektim, o Steinhof'tan buraya Baumgärtnerhöhe'ye bana gelecekti, ben Hermann Paviyonundan Ludwig Paviyonuna geçecektim, o Ludwig Paviyonundan bana Hermann Paviyonuna geçecekti. Ama bu niyetlerimizi ancak bir kere eyleme dönüştürebilmiştik. Hermann Paviyonu ile Ludwig Paviyonu arasında, yarı yolda karşılaşmış ve bir sıraya oturmuştuk, tam da akciğer hastalarının bölgesinin sınırındaki bir sıraya. *Tuhaf ve gü-*

lünç, tuhaf ve gülünç! dedi, ağlamaya başladı ve susmadı. Bütün bedeni ağlamaktan sarsılmıştı uzun süre. Onu Ludwig Paviyonunun kapısına kadar geçirdim, orada iki bekçi durmuş onu bekliyordu. Derin bir üzüntü içinde Hermann Paviyonuna geri döndüm. Park sırası üzerindeki bu karşılaşmamız –ikimiz de giymek zorunda olduğumuz üniformalar içindeydik, ben akciğer hastası üniforması içinde, o Steinhof delilerinin üniforması içinde– beni çok derinden sarsmıştı. Bu karşılaşmadan sonra yeniden buluşabiliriz, ama buluşmadık çünkü bu neredeyse katlanılmaz yükü bir kere daha omuzlamak istemiyorduk, ikimiz de bu bir tek karşılaşmanın ilerki her türlü buluşmayı imkânsız kıldığı duygusu içindeydik, bu konuda tek bir söz bile etmek gereksizdi. Günü gelip de bana koydukları teşhisin tersine ölmeyip, Hermann Paviyonundan taburcu edildiğimde ve Nathal'e geri döndüğümde, bir süre dostumdan hiç haber alamadım. *Normalleşmek* için büyük çaba harcadım, yeni bir iş düşünmek henüz söz konusu olamazdı ama yokluğumda gerçekten oldukça bakımsız kalmış evi düzene sokmak için epeyce uğraştım, yavaş diyordum kendi kendime, aman yavaş, günü gelince yeni bir işe başlamanı sağlayacak koşulları ancak böyle kurabilirsin. Aylarca evinden uzakta kalan hasta geri döndüğünde her şey ona yabancısıdır, yavaş yavaş, her şeye en zahmetli biçimde yeniden ısınmak, yeniden alışmak zorundadır, neye el atarsa atsın fark etmez aradan geçen zaman içinde hepsi yitip gitmiştir, şimdi onları yeniden bulmak zorundadır. Ve hasta temelde daima yalnız bırakıldığı için –tersi sapıkça bir yalandan başka bir şey değildir– aylar önce ya da benim durumumda olduğu gibi yıllardan beri birçok ke-reler noktayı koyduğu yerden yeniden başlamak istiyorsa, insanüstü güç harcaması, kendini zorlaması gerekir. Sağlıklı insan bunu anlamaz, hemen sabırsızlanır ve sabırsızlığıyla geri

dönen hastanın hayatında kolaylaştırması gereken ne varsa zorlaştırır. Sağlıklı insanlar hastalara hiçbir zaman sabır göstermemişlerdir, tabii hastalar da sağlıklılara, onu da unutmamak gerek. Öyle ya hasta insanın her konudaki talepleri sağlıklılarından çok daha fazladır doğal olarak, berikinin böyle taleplerde bulunması gerekmez, sağlıklıdır çünkü: Hastalar sağlıklıların halinden anlamaz, sağlıklılar da hastalarının; bu çelişki çoğu kere ölümcüldür, çünkü sonuç olarak hasta bulunla baş edemez, ama tabii sağlıklı da baş edemez aynı şeyle, öyle ki aynı çelişki sağlıklı insanları sık sık hasta etmiştir. Aylar ya da yıllar önce hastalığı dolayısıyla bir yerden çekip gitmek, her şeyden el etek çekmek zorunda kalıp da sonra durduk yerde tekrar aynı yere dönüveren hastayla baş etmek kolay değildir, hem zaten sağlıklılar da çoğu kez hastaya yardım etmeye niyetli olmazlar, aslında oynayıp durdukları hiç olmadıkları, olmak da istemedikleri bir iyilik meleği rolüdür, rol olduğu için de hastaya yalnız zarar verir, en ufak yararı dokunmaz. Hasta aslında her zaman yalnızdır ve ona dışarıdan yapılan yardım, hepimizin bildiği gibi her zaman bir engel ya da rahatsızlık olarak görünür. Hasta insan yardımların en gözle görülmezine muhtaçtır, ama bunu sağlamak sağlıklıların elinden gelmez. Sonuç olarak bencillikten öte olmayan yardım numaralarıyla hastaya sadece zarar verirler ve işini kolaylaştıracak yerde her şeyi zorlaştırırlar. Yardım edenler hastaya çoğunlukla yardım etmez, sadece başına bela olurlar. Oysa evine yeni dönmüş hastanın baş belası çekecek hali yoktur. Hasta kendisine yardım etmek yerine gerçekte başına bela olduğuna dikkat çekecek olursa ona yardım ediyormuş numarası yapanların hakaretine uğrar. Kibirli olmakla, sınırsız bencillikle suçlanır, oysa onun yaptığı sonuna kadar kendini savunmaktan başka bir şey değildir. Sağlıklılar dünyası evine dönen has-

tayı yalnızca görünürde güler yüzle karşılar, sadece görünürde yardıma hazır, görünürde fedakârdır; ama bu güler yüz, yardıma hazır olma, fedakârlık hasta tarafından bir kerecik gerçekten sınanacak olsun, hepsinin görünürde yani gösteriş olsun diye yedekte gezdirilen yardımseverlikler olduğu bir bir ortaya çıkar, hastanın bunlardan vazgeçmesi en iyisidir. Ama tabii en zoru gerçek güler yüz, gerçek yardıma hazır olma, gerçek fedakârlıktır ve *Gerçek Olan*'la *Görünürdeki* arasındaki sınır çizgisinin çekilmesi bu örnekte de oldukça zor iştir. Gerçek bir şey söz konusudur sanırız, oysa konu sadece yüzeyde olan bir şeydir böyle olduğunu uzun zaman görememiştir. Sağlıklı'nın Hasta'ya karşı takındığı ikiyüzlülük en yaygın ikiyüzlülüktür. Temelde sağlıklı insan hastayı başından atmak ister ve hasta, gerçekten ağır hasta olan birinden söz ediyorum burada, yeniden sağlığını talep ettiğinde bunu hiç de hoş karşılamaz. Sağlıklılar yeniden sağlığına kavuşmak isteyen, ya da en azından yeniden *normalleşmek* ya da hiç değilse durumlarını iyileştirmek isteyen hastalara dünyayı özellikle dar ederler. Sağlıklı kişi, eğer dürüstse hastayla hiçbir alışverişi olmasın, kendisine hastalık ve tabii dolayısıyla da ölüm hatırlatılmasın ister. Sağlıklı insan kendi başına ve kendine benzeyenlerle birlikte olmak ister, temelde hastayı çekecek hali yoktur. Hastaların dünyasından sağlıklı insanların dünyasına geçişi hep zorlaştırmışlardır bana. Hastalık sırasında, yani o ara devrede, sağlıklılar hastadan tümüyle yüz çevirmişlerdir, onu terk etmişlerdir, böylelikle de yalnızca kendi hayatta kalma güdülerine uymuşlardır. Şimdiyse onlar tarafından çoktan halledilip işi bitirilmiş, sonuç olarak artık dönüp bakmadıkları o kişi, yerine dönmüş, haklarını istemektedir. Tabii ilk iş olarak ona temelde hiçbir hakkı olmadığı bildirilir. Sağlıklılar açısından bakıldığında hastanın hakkı kalmamıştır artık. Unutulmasın, hep

ben ya da Paul Wittgenstein gibi ömür boyu süren hastalığı olan ağır hastalardan söz ediyorum. Hastalar hasta oldukları için söz hakkı ellerinden alınmış, ancak sağlıklılıarın acıyıp verdiği ekmeğe hakları olan kişilerdir. Hasta, hastalanmakla yerini boşaltmıştır, şimdi gelmiş yeniden aynı yeri istemektedir. Bu sağlıklılılar tarafından her zaman duyulmamış bir terbiyesizlik olarak görülür. Böylece geri dönen hasta, artık işi olmaması gereken bir alana durduk yerde girmeye çalışıyormuş duygusunu taşır daima. Olayın nasıl geliştiğini herkes bilir: hasta çeker, gider, sağlıklılılar hemen onun yerini alırlar, hem de bu yere tam anlamıyla sahip çıkarlar, derken varsayıldığı üzere ölüp gitmeyen hasta çıkagelir ve yerini ister, yeniden sahip olmak ister yerine, bu da sağlıklılıları ileden çıkarır çünkü defterden silinenin yeniden ortaya çıkması yüzünden oturdukları yerde yeniden sıkışmaları gerekmektedir, bu da hiç istemedikleri bir şeydir, tabii böyle olunca da hastanın yerini alması, oraya yeniden sahiplenmesi ancak insanüstü g harcayarak mümkün olur. Öte yandan eve dönen kimi ağır hastaların da, *yeniden yerine sahip çıkma* işine büyük bir pervasızlıkla giriştiklerini biliriz. Hatta bazen sağlıklılıları iyice köşeye sıkıştırma, sürüp atma, hatta evet öldürme gücünü bile bulurlar kendilerinde. Ama bunlar son derece ender vakalardır, ve her gün görülenler demin sözünü ettiğimdir; yuvaya dönen hasta kendisine hassas davranılmasından başka bir şey beklemezken, sonuç olarak sadece o acımasız ikiyüzlülükle karşılanır ve hastalarda biraz falcılık da olduğu için hemen bunu sezer. Yuvaya dönen hastaya, yani ağır hastaya demektir bu, hassas davranmak gerekir. Ama bu öyle g bir iştir ki, yuvaya dönen bir ağır hastanın hassas davranışla karşılandığı çok ender görülür. Sağlıklılılar ona hemen orada yani aralarında yeri olmadığı duygusunu verirler ve ellerinden geleni ardına koymadan

ama her an tersini söyleyerek onu aralarından atmaya çalışırlar. Neyse ki insansız, bomboş bir eve döndüğüm için ben o sıra bütün bu zorlukları yaşamamıştım. Aynı sıralarda taburcu edilen Paul da allahtan karısı Edith'e dönmüştü. Arkadaşım Paul'un karısı Edith kadar yardıma hazır bir insan daha tanımadım. Edith, Paul'un ölümünden aşağı yukarı altı ay önce kendisine inme inip de yarı sakat kaldığı güne kadar sevgiyle bakmıştır Paul'a. Hastanede geçen uzun bir tedavi süresinden sonra yeniden kent merkezinde görünür olmuştu ama tabii eski Edith değildi artık. İnme olayından önce olduğundan çok daha ürkekti, tek düşüncesi alışverişini evine en yakın yerlerden yapıp, bir de yemek pişirmek zahmetli geldiği için öğle yemeğini Dorotheergasse'deki Grabenhotel'de yemekti, orası her zaman çok ucuzdur, üstelik eskiden bugünkünün tersine yemekleri de birinci sınıftı. Grabenhotel'in, Regina ve Royal'in de sahipleri olan sahipleri hayattan ayrıldıktan sonra, ikisi de Parkinson hastalığı denilen hastalıktan gittiler, bu üç otelin lokantasında verilen yemek de yenilecek şey olmaktan çıktı, uzun süredir ben de uğramıyorum oralara, yazık, çünkü özellikle Grabenhotel'de oturmak büyük keyiftir. Edith günün birinde ölünce, arkadaşım Paul, hani ne derler dımdızlak ortada kaldı. Hızla kötüledi. Bazen hâlâ eski Paul'muş gibi görüldüğü olurdu ama gene de ölüm çoktandır *yüzünden okunuyordu* sanki, öyle denir ya, bunu kendisi de biliyordu, o kadar değerli şeyler kaybetmişti ki. Birkaç kere Salzkammergut'da dinlenip kendine gelmeyi denedi ama artık yararı yoktu. Edith hayattayken onu Bräunerhof'un üzerindeki evlerinde çoğunlukla yalnız bırakırdı ya, şimdi ölümünden sonra onsuz edemiyordu. *Yitik* bir insan izlenimi bırakıyordu karşısındakinde, artık ona kimsenin yardımını da dokunamazdı. Başka arkadaşlarla onu birazcık, ne derler, neşelensin açılınsın diye sık sık içkili lokanta-

ya götürürdük ama boşuna. O da beni ve arkadaşları karısının ölümünden sonra bir iki kere Sacher'e davet etti, eskisi gibi şampanya ısmarladı ama bunlar daha da koyu bir bunalıma girmesine yaradı. Edith'ile birlikte geçen son yıllarında, Paul Steinhof'a ya da Wagner-Jauregg hastanesine (bu psikiyatri hastanesine adını veren Wagner-Jauregg de akrabasıydı) girmediği sıralar ikisinin sıkça gittikleri, Traunkirchen'e şimdi tek başına gidiyordu ama bu yolculukların etkisi yalnızca feci oldu. Zıvanadan çıkmış bir halde olduğu ta uzaktan anlaşılır, dur durak bilmeden yöreyi arşınlardı. Oturduğu yer, yukarıda, Altmünster'le Traunkirchen arasındaki *tepede* bulunan, yarısı ona değil yılın büyük bölümünü İsviçre'de geçiren kardeşlerinden birine ait olan ev her zaman, yani mevsim boyunca öyle soğuk olurdu ki, daha kapıdan içeri girerken donacağını sanırdı insan. Üstüne üstlük, tavana kadar nemli yüksek duvarlarda Klimt zamanından kalma üzerlerini çoktandır mantar bürümüş büyük, itici görünüşlü dört tablo asılı dururdu, bunların yanı başında da Klimt'in kendisinin yaptığı, aynı dönemden bir tablo. Silah fabrikatörü Wittgensteinler zamanın başka ünlü ressamlarına olduğu gibi Klimt'e de portrelerini yaptırmışlardı, çünkü yüzyıl başının yeni zenginleri arasında mesenlik kılıfı altında portre yaptırtmak çok modaydı. Aslında Wittgensteinlerin da benzerleri gibi sanattan hoşlandıkları yoktu, ama mesen olmak istiyorlardı. Odanın bir köşesinde Bösendorfer marka bir kuyruklu piyano dururdu, tahmin edilebileceği gibi zamanın bütün ünlü virtüözleri tarafından çalınmıştı. Ama buz gibi soğuk, her şeyden önce yerle aynı seviyedeki bu koskocaman odada duran dev çini soba yüzündendi, yıllardır sağır olduğundan ısıtılamayan, bu yüzden de soba değil buz kutusu etkisi yapan bir sobaydı bu. Paul'la Edith'i her zaman kürk paltolara sarınmış bu sobanın başında oturur görürdüm. Salzkam-

mergut denen bölgede haziran ortasına kadar soba yakmak gerekir, ağustos ortasından itibaren de yeniden. Soğuk ve sevimsiz bir yerdir, sapkın bir şirinlikle *sayfiye* denir buraya. Oysa Salzkammergut sadece soğuk ve sevimsizdir, duyarlı insanlara zehir gibi gelir. Salzkammergut'da yaşayan herkes istisnasız romatizmalıdır ve yaşlılıklarında hepsi çarpık çurpuk olurlar. Burada ayakta kalabilmek için insanın çok güçlü olması gerekir. Salzkammergut birkaç günlüğüne harika bir yerdir ama daha uzun süre kalan herkesin üzerinde yıkıcı etkisini gösterir. Paul, Salzkammergut'u çocukluğunun geçtiği yer olduğu için severdi, oysa burası onu giderek daha da bunalttı. Viyana'yı bırakıp belki iyileşirim umuduyla oraya gitmişti oysa Salzkammergut'da durumu yalnızca kötüye gitti. Salzkammergut ruhunu ve bedenini daha da insafsızca ezip duruyordu sadece. Paul'la bu sıralar Altmünster civarında yaptığım gezintiler bir işe yaramadı, gerçi *dört dörtlük* sohbetler edildi ama Edith'inin ölümünden sonra her şey gerçek bir çıkışsızlığa saplanmıştı, farklıydı en azından, *parçalanmış gibiydi*. Güldüğü zaman zahmetli bir gülüştü bu. Karısının, sevdiğinin ölümü bir yana her şeyin birden eskisine göre iki kat zorlaştığı bir yaşa gelmişti Paul. Oturduğumuz oda öyle nemli, havası o kadar ağırdı ki boğulacağım sanırdım, oysa dışarıda hava güneşliydi. Paul'un karısıyla niye hemen hiç bu evde kalmayıp da çoğu zamanını aşağıda anacadedeki küçük pansiyonda geçirdiğini anlamıştım. Orada bütün işleri kendileri görmek zorunda değildiler, altmışından sonra kimse iş görmek istemez, kaldı ki Edith öldüğünde neredeyse seksenine gelmişti. Paul'un benimle ve kardeşimle, garip şey, Traunsee'de yelken gezintisine çıktığını da hatırlıyorum. Ölümçül hasta Paul son derece heyecanlıydı, tam havasına girmişti, bense koca dalgalarla boğuşmak zorunda kaldığımız bu yelkenli gezintisini lanetle anarım.

Kardeşim Paul'u ilerki yelkenli gezintilerine katılması için de yüreklendirmişti ama olmadı. Sonuç olarak bünyesi bu tür şeyleri kaldıramayacak kadar zayıftı. Ben ve kardeşimle *gölde* çıktığı bu yelkenli gezintisi onu mutlu etmişti gerçi ama, daha kıyıya varır varmaz dengesi bozuldu, bunun ilk ve son yelkenli gezintisi olduğunu açıkça anlamıştı. O sıralar sık sık, her fırsatta *bu son* derdi, alışkanlık haline getirmişti. Arkadaşlarım geldiğinde bizimle yürüyüşlere çıkardı, istemeye istemeye, ama gene de çıkardı. Ben de yürüyüş meraklısı değilimdir, hayat boyu hep istemeye istemeye yürüyüşe çıktım ama arkadaşlarımla olunca çıkarım, hem de benim müthiş yürüyüş düşkünü olduğumu sanırlar, yürüyüşe çıktığımda oynadığım öyle bir *tiyatrodur ki*, şaşar kalırlar. Kesinlikle yürüyüşçü değilim, doğa âşığı da değilimdir, tanımam doğayı. Ama yanımda arkadaşlarım oldu mu, öyle bir yürürüm ki yürüyüşçüymüşüm, doğa âşığıymışım, doğayı tanıyormuşum sanırlar. Doğayı tanımam, ayrıca doğadan nefret ederim, çünkü beni gebertiyor. Doğada yaşamamın tek nedeni, hekimlerin hayatta kalmak istiyorsam *doğanın içinde* yaşamam gerektiğini söylemeleri, başka bir şey değil. Hatta, her şeyi severim, bir doğayı sevmem çünkü doğa bana ürkütücü gelir, kötülüğünü ve acımasızlığını kendi bedenimde yaşayarak tanıdım, onun güzelliklerini hep kötülüğü ve acımasızlığıyla aynı anda görebildiğim için ondan korkar, elimden geldiğince kaçınırım. Ben kent insanıyım, doğaya ancak katlanabilirim, işin gerçeği bu. Her şeyiyle bana düşman olan kırdaki bayırda kesinlikle iradem dışında varolurum. Paul da benim gibi tepeden tırnağa kent insanıydı elbette, benim gibi o da doğada çok geçmeden yorgun düşerdi. Bir keresinde *Yeni Zürih* gazetesi lazım oldu, *Yeni Zürih* gazetesinde yayımlanacağı bildirilen, Mozart'ın *Zaide* operası üzerine bir makaleyi okumak istiyordum, *Yeni Zürih* gaze-

tesini de buradan seksen kilometre uzaktaki Salzburg'da bulabileceğimi sandığım için bir kadın arkadaşımın arabasıyla, o arkadaşım ve Paul'la birlikte *Yeni Zürih* gazetesi peşinde Salzburg'a, şu *dünyaca ünlü* festival kentine gittik. Ama *Yeni Zürih* gazetesini Salzburg'da bulamadım. O zaman aklıma *Yeni Zürih* gazetesini Bad Reichenhall'dan almak geldi, kalktık Bad Reichenhall'a, şu *dünyaca ünlü* kaplıca kentine gittik. Ama Bad Reichenhall'da da *Yeni Zürih* gazetesini bulamayınca üçümüz az çok düşkırıklığına uğramış bir halde Nathal'e döndük. Ama Nathal'e varmış varmamıştık ki, Paul birden *dünyaca ünlü* kaplıca kenti Bad Hall'a gidelim, orada *Yeni Zürih* gazetesini mutlaka buluruz, böylece *Zaide* makalesini okumuş oluruz dedi, gerçekten de tuttuk Nathal'den Bad Hall'a kadar seksen kilometre yol gittik. Ama Bad Hall'da da bulamadık *Yeni Zürih* gazetesini. Bad Hall'dan Steyr *sadece iki adımlık* yer olduğu, yirmi kilometre çektiği için kalktık. Steyr'e de gittik, ama Steyr'de de *Yeni Zürih* bulamadık. Bunun üzerine şansımızı Wels'de denedik, Wels'de de bulamadık *Yeni Zürih* gazetesini. Sırf *Yeni Zürih* gazetesini bulabilmek için toplam üç yüz elli kilometre yol yapmıştık ve sonuçta elimiz boş dönmüştük. Sonunda tahmin edebileceğiniz gibi yorgun argın Wels'de bir lokantaya girdik bir şeyler yiyelim, biraz dinlenelim diye, çünkü *Yeni Zürih* gazetesi avı bizi fiziksel dayanma sınırlarımızın uç noktasına getirmişti. Bu *Yeni Zürih* gazetesi hikâyesini hatırladıkça, Paul'la ben birbirimizi birçok bakımdan ne kadar da andırırımız diye düşünüyorum şimdi. Yorgunluktan canımız çıkmış olmasa, mutlaka Linz ve Passau'ya, belki Regensburg ve Münih'e de giderdik, hatta sonuç olarak *Yeni Zürih* gazetesini gidip Zürih'ten alıvermek de fark etmezdi bizim için, Zürih'te kesin bulurduk herhalde diye düşünüyorum. O gün arabayla uğradığımız bütün bu yerlerde *Yeni Zürih* gazetesini bulama-

dığımız için –yaz aylarında bile bu gazete oralarda bulunmazdı çünkü– adlarını saydığım yerlerin hepsine rezil bok yuvalarıdır diyebilirim, bu pek nezih olmayan sıfatı da kesinlikle hak ediyorlar. Hatta belki daha pis bir sıfatı. O zaman kafama dank etti işte, zihinsel faaliyetlerle uğraşan bir insan *Yeni Zürih* gazetesini bulunmayan yerde yaşayamaz. Düşünün ki *Yeni Zürih* gazetesini İspanya, Portekiz ve Fas'ta dört bir yanından rüzgârlar üfören bir tek oteli bulunan en küçük yerlerde bile yıl boyu bulmak mümkün. Bizde yok! Güya önemli kentler diye bilinen bunca yerde, hatta Salzburg'da bile *Yeni Zürih* gazetesini bulamamış olmamız, bu geri kalmış, dar kafalı, hödük aynı zamanda da insanı tiksindirecek kadar kendini beğenmiş ülkeye karşı bir öfke uyandırdı içimizde. İnsan en azından *Yeni Zürih* gazetesini bulabileceği bir yerde yaşamalı dedim, Paul da benimle aynı kanıdaydı. Ama o zaman Avusturya aslında Viyana'dan öteye gitmez, dedi, çünkü *Yeni Zürih* gazetesinin bulunduğu iddia edilen bütün öteki kentlerde bulunmuyor o gazete gerçekte. En azından günü gününe bulunmuyor, tam arandığı, tam ille de gerek duyulduğu zaman bulunmuyor. Aklıma gelmişken, *Zaide* hakkındaki o yazıyı hâlâ okumuş değilim. Yazıyı çoktan unuttum, tabii o yazıyı okuyamadım diye de ölmedim. Ama o anda o yazıyı okumak zorunda olduğuma inanmıştım. Paul da o yazıyı ille de okuma konusundaki arzumda bana arka çıktı, evet, hatta daha da fazlası, yazının peşinde yani *Yeni Zürih* gazetesinin peşinde Yukarı Avusturya'nın yarısı boyunca, ta Bavyera'ya kadar sürükledi beni. Hem de, şunu da belirtmeden geçmeyeyim, açık bir arabayla, bu da elbette sonuçta üçümüzün kaçınılmaz olarak bir hafta boyu soğuk algınlığı çekmemize yol açtı. Üstelik bu soğuk algınlığı sonucunda uzun süre, ne derler, yorgan döşek yatan da Paul'dan başkası değildi. Onunla Traun kıyısında saatler süren yü-

rüyüşler yaptık, evimden iki kilometre uzaklıkta, Steyrermühl'ün üzerindeki *baraj gölü* denen yerden yola çıkardık, Traun'un bu kıyısı, biliyordum ki, arazinin hepsini parselleyip satan mal sahibinin engel tanımaz para hırsı yüzünden artık bir eşi daha bulunmayan bir gezinti yeri olmaktan çıkmıştı, eskiden bu kıyı on üç kilometre ötedeki Traunsee'ye kadar, meşhur Herr Ritz'in en iyi alabalık suları diye tanımladığı bir bölge olarak uzar giderdi. Şöyle yarı gölgelik hoş yerlerde, ırmak yukarı yükselen harikulade serinlikte, gene eskisi gibi sohbetler ettik, Paul'un ilgisi farklı yönde gelişip büyük operalardan uzaklaştığı için de konuşma konumuz oda müziği denen müzik türüydü. Büyük opera salonlarını aklından da silip atmıştı. Artık Şalyapin ve Gobbi, Di Stefano ve Di Simionato üzerine konuşmak yerine Thibaud ve Casals'ın sanatları üzerine konuşuyordu. *Julliard ve Amedeus Dörtlülere*, çok sevdiği *Trio di Trieste* üzerine. Pollini'nin aksine Arturo Michelangelo Benedetti ne yaparmış ya da Arrau'yla Horowitz'in aksine Rubinstein ne yaparmış vesaire, vesaire. O aralar, hani ne derler, öleceği yüzünden okunuyordu. Onunla tanışıklığım on yıldan fazla bir süreyi kapsar, bu zaman zarfında hep ölüm derecesinde hastaydı ve öleceği yüzünden okunurdu. Wilhelminenberg'deki o sıranın üzerinde, onun sadece *tuhaf ve gülünç, tuhaf ve gülünç* deyip durduğu yerde dostluğumuz, ne derler, perçinlenmişti – sessizce, sonsuza kadar. Bundan on üç ya da on dört yıl önce tam bu sıralar dünyanın hemen hemen bütün büyük operalarında *Gece Kraliçesi* ve *Zerbinetta* partilerini söyleyen bir sevgilinin, Amerikalı bir sopranonun peşi sıra dünyayı dolaştığını ve sonunda ondan vazgeçmek zorunda kaldığını, ancak düşlerinde yaşatabildiğini düşünmek bile zordu. O kadar da geçmişte kalmayan bu zaman diliminde Avrupa'nın en ünlü araba yarışı merkezlerine uğradığını, araba yarışlarına katıldığını, en

iyi yelkencilerden biri olduğunu düşünmek bile zordu. Onca yıl gecelerinin büyük bölümünü Avrupa'nın en ünlü barlarında geçirdiği için sabah üç ya da dörtten önce yatağa girmediğini düşlemek artık olacak şey değildi. Yani sonuç olarak temel Wittgenstein ilkelerinin tümüne karşı çıkan bir dünya adamı olduğunu. Eski zamanın ve aynı zamanda gözde Avrupa'nın en iyi otellerine beyefendi olarak girmiş çıkmış bir adam olduğunu. Ayrıca, onca yıl Viyana operasının zirveleri kadar dip noktalarını da tezahüratı ya da ısıklarıyla karşılayanın aynı adam olduğunu düşlemek de artık olacak iş değildi. Bütün yaşadıkları son yıllarının bu acılı günlerinde çoktan akla hayale sığmaz olmuş çıkmıştı. Benimle Nathal'de avlu duvarı dibinde oturmuş, batmakta olan güneşin altında, kaç kere Paris'e, kaç kere Londra'ya, kaç kere Roma'ya gittiğinin, kaç bin şişe şampanya içtiğinin, kaç kadını baştan çıkardığının ve acaba kaç kitap okuduğunun hesabını yapıyordu. Çünkü bu görüldüğü gibi yüzeysel varoluşu sürdüren kişi kesinlikle yüzeysel biri değildi. Üzerinde düşünmekte, düşünce üretmekte en ufak bir zorlukla karşılaştığı tek konu yoktu, tam tersine aslında bana ait olan, yetkinleştiğimi sandığım alanlarda beni utandıran çoğunlukla o olurdu; beni daima düzeltir, doğrusunu gösterirdi. Sık sık düşünmüşümdür, felsefeci olan o, ben değilim. Matematikçi olan o, ben değilim, şu işin erbabı olan o, ben değilim diye. Müzik alanında bilmediği, onun için en azından ilginç bir müzik tartışması açma fırsatı oluşturmayacak tek konu bulunmadığını ise hatırlatmaya gerek yok. Üstüne üstlük, bütün bu zihinsel ve sanatsal etkinliklerde bulunurken olağanüstü bir koordinasyon yeteneğine de sahipti. Öte yandan, sadece çok konuşan insanlarla gevezelerden oluşan bir dünyada ona çok konuşan bir insan diyemezsiniz, hele hele geveze hiç. Bir gün, herhalde onun o her zaman son derece olağanüstü gerçek ha-

yat hikâyelerinden birinin etkisinde kalmış olacağı, deyim yerindeyse bunca felsefi bir altyapıyla anlattığı şeyleri zamanın akışına bırakıp çarçur etmemesini, yazıya geçirmesini önermiştim. Oysa herkes için ilginç olan deneyimlerini ve başından geçen olayları dediğim biçimde kâğıda dökmesini sağlayıncaya kadar yıllar geçti. İlk iş bir tomar kâğıt satın aldıktan sonra, çevresinden, yani o sanat ve düşünce düşmanı aptal akrabalarının pençelerinden ve tabii ki Wittgensteinlar'ın insan zihnine ve sanata birer hakaret olsun diye sağa sola serpiştirdikleri o evlerden kurtulmalı ve kimselerin onu gelip bulamayacağı bir yerde, yazı yazmak amacıyla bir oda tutmalıydı, öyle diyordu. Bu düşüncelerle Traunkirchen dışında küçük bir otelde oda kiraladı. Ama daha ilk denemede pes etti. Daha sonraları, ölümünden bir buçuk yıl önce aklına esmiş, deyim yerindeyse "meraklı olaylarla" dolu hayatını dikte ettirmek için bir sekreter kız tuttu. Ama hayatının son yıllarında parasal imkânları inanılmaz ölçüde kısıldığı için bu girişim de üç aşağı beş yukarı acıklı biçimde son buldu elbette. Kızın kendisinden ve Paul'dan öğrendiğime göre bu sekretere eğer meraklı hayat hikâyesini kaleme almakta kendisine yardımcı olacak olursa *bir servet* vaat etmiş, çok büyük bir para, çünkü Paul bu *alçakgönüllü anuların*, kendisi öyle derdi, dünya çapında başarı sağlayacaklarından emindi. Aslında kendi deyişiyle, müthiş bir başarı beklemekte hiç de haksız sayılmayabilirdi çünkü kuşkusuz *eşi görülmemiş* bir şey olacaktı bu kitap ama Paul en azından bir yıl her şeyi bırakıp tek hedef üzerinde yoğunlaşacak insan değildi. Elimizde yazdıklarından parçalar kalmaması yazık. Wittgensteinlar iş söz konusu olduğunda hep milyonlarla düşündüler, onun için ailenin hayırsız evladı Paul'un da basılı kitap haline gelmiş diktesi söz konusu olduğunda milyonlarla düşünmesi çok doğaldı. Yaklaşık üç yüz

sayfa kadar yazacağım derdi, yayıncı bulmak zor olmamalı, benim müsveddeyi alıp gereken yayıncıya götüreceğimi düşünürdü. Baştan aşağı felsefi bir hayat hikâyesi olacaktı, *sabuklama* değil, öyle derdi. Ona gerçekten de sık sık koltuğunun altında üzerine bir şeyler yazılmış kâğıtlarla rastlardım, ortada olandan çok daha fazlasını yazmış olması mümkün, hatta belki müsveddenin büyükçe parçalarını, özeleştiriyi abarttığı bir sıra, bir "haletiruhiye" içinde ortadan kaldırmış da olabilir, Paul'u tanıdığım kadarıyla en doğal da böylesi olurdu. Ya da kâğıda döktüklerinin başka bir biçimde, olur ya bir çeşit sanat ve felsefe düşmanlığı sonucu ortadan kaybolmuş, ne derler, hasır altı edilmiş olması da mümkün. Çünkü en azından iki yıl aynı on, on bir sayfa üzerinde uğraşarak Viyana'da ve Traunsee kıyısında dört dönmüş olması akla yakın gelmiyor. Ama bu sırrı kim aydınlatacaktı ki? *Arkadaş çevrelerinde*, kendini gene *formunda* hissettiği sıralar, benden çok daha iyi bir yazar olduğunu söylerdi, gerçi bana hayranlık beslermiş, ama ben onun yanına dahi yanaşamamışım, beni edebiyatta olduğu kadar *feylesoflukta da örnek* bellemiş kendine ama kendisi beni ve düşüncelerimi çoktan aşmış, nicedir kendi ayakları üzerinde duruyormuş, beni geride bırakmış. Kitabını yayımladığında, edebiyat dünyası, –öyle derdi– şaşkınlıktan küçük dilini yutacakmış. Derken tam hayatının sonlarına doğru, müthiş bir yazarlık ıkınması içinde, kuşkusuz düzyazı yazmaktan daha kolayına geldiği için, hani ne derler çalاکalem birçok kafiyeli şiir yazdıydı, bunlardaki delilik ve şaka dozu gerçekten de kakhahalarla gülünecek şeydi. Çoğunlukla, türlü çeşit *tumarhanelerinden* birine girmenin eşiğindeyken, bu gülmelik şiirlerden en uzununu önüne gelene okurdu. Paul'un kendisini olduğu kadar Goethe'nin Faust'unu da konu alan bu şiirin bandı da vardır, bu şiiri okuyuşunu duyan herkes hem son derece eğ-

lenir, hem de son derece sarsılır. Şimdi tutar ballandıra ballandıra Paul'a ilişkin anekdotlar anlatabilirdim, bilindiği üzere yıllardır anekdotdan başka bir şeyle beslenmeyen o, ne derler, *kalburüstü* Viyana sosyetesinde yani Paul'un sosyal çevresinde çok ünlü olan yüzlerce değil binlerce Paul anekdotu vardır, ama benim amacım bu değil. Bir türlü huzur bulamayan, sürekli sınırları bozuk olan, bir an bile kendine hâkim olamayan biriydi Paul. Kuruntu kumkuması, durmadan felsefe yapma meraklısıydı, aralıksız suçlama yağdırdı. İnanılmaz derecede idmanlı bir gözlemci olduğu ve zamanla gözlem sanatına dönüştürdüğü ve gözlemcilikte iyice de gözü kara olduğu için sürekli suçlama yağdırma nedeni bulurdu. Suçlama yağdırmadığı hiçbir şey yoktu. Karşısına çıkan kim varsa saniye geçmeden tartaklanırdı, hemen *şüpheli* çeker, bir *suç* en azından bir *kabahat* yüklenirdi bu kişiye, hemen laf kırbacı başlardı; bu lafları, aynılarını ben de tepem attığımda ya da savunmaya geçtiğimimde, dünyanın rezilliğine başkaldırdığımda kullanırım, ne de olsa altta kalmak, dünya tarafından ezilip geçilmek istemem. Yazın Sacher'in taraçasında bellediğimiz bir masaya kurulur, zamanımızın büyük kısmını neredeyse baştan aşağı suçlama kesilerek geçirirdik. Önümüze çıkan ne olursa olsun tartaklanırdı. Saatlerce Sacher'in taraçasında oturur, bela yağdırırdık. Önümüzde bir fincan kahve, bütün dünyayı suçlar, hem de iler tutar yeri kalmayınca kadar sıvar geçerdik. Sacher'in taraçasına oturur, başlardık iyiden iyiye hız verdiğimiz suçlama mekanizmasını Paul'un deyimiyle *operanın kılıcında* işletmeye, Sacher'in önündeki taraçaya oturdunuz mu dosdoğru operanın arka cephesini görürsünüz çünkü. *Operanın kılıcı* gibi deyimler bulmaya bayılırdı Paul, ama aynı zamanda da bilirdi ki bununla dünyada her şeyden çok sevdiği, yıllar yılı ayakta kalmak için gereksindiği ne varsa kendisine sağlayan o ünlü

binanın arka cephesinden başka bir şey kastetmemektedir. Saatlerce Sacher'in taraçasında oturur geleni geçeni seyrederdik. Doğrusu benim için bugün bile yazın Sacher'in taraçasında oturup geleni geçeni seyretmekten daha büyük bir keyif (Vi-yana keyfi) yoktur. İnsanları seyretmek, hele onları Sacher'in önünde oturarak seyretmek keyfi Paul'un benimle sıkça paylaştığı çok özel bir keyifti. Herr Baron'la ben, Sacher'in taraçasında seyir işine özellikle elverişli bir açı seçmiştik, görmek istediğimiz her şeyi görürdük ama kimse bizi görmezdi. Onunla ikimiz kent merkezi denen yerden geçerken Paul'un ne çok insan tanıdığına ve bu tanıdıklardan ne kadar çoğuyla gerçekten akraba olduğuna şaşar kalırdım. Ailesinden seyrek söz ederdi, ettiğinde de sadece temelde onlarla hiçbir ilişkisi olmasını istemediğini, onların da ona karşı aynı duyguları beslediğini söylemek için olurdu bu. Ara sıra, intihar etmek için kendini Neuer Markt'daki evinin penceresinden aşağı atan *yahudi* büyükannesinden, Naziler döneminde *devlet çiftliği yöneticiliği* görevinde bulunmuş olan, Traunsee üzerinde, *tepe*'deki çiftliğine yaptığım çeşitli ziyaretler sırasında tanıdığım Irmina teyzesinden söz ederdi. *Erkek kardeşlerim* dediğinde aslında her defasında *işkencecilerim* der gibi olurdu, bir tek Salzburg'da oturan bir kız kardeşinden sevgiyle söz ederdi. Ailesi tarafından tedirgin edildiği, yalnız bırakıldığı duygusunu yaşamıştı, onları daima milyonluk servetlerinde boğulmuş sanat ve düşünce düşmanları olarak tanımlamıştı. Ama eninde sonunda Ludwig'le Paul'u çıkartan da aynı aile. Aynı zamanda Ludwig'le Paul'u işine geldiğinde itip dışlayan da. Nathal'deki duvarın orada arkadaşıyla otururken düşündüm, Paul'un yetmiş yılda aldığı şu yol nasıl bir yol diye. Hayatının ilk yıllarını hiç kimşenin olmayacağı kadar mal mülk sahibi, korunaklı bir insan olarak deyim yerindeyse bereketle dolup taşan bir Avusturya'

da geçirmek, tabii ünlü Theresanium'da öğrenim görmüş olmak, ama sonra bile isteye, kendine ailesiyle taban tabana zıt bir yol çizmek, Wittgenstein ailesinin değerleri denince ilk akla gelen şeyleri yani zengin, mal mülk sahibi ve korunaklı olmayı reddetmek, sonuçta onu kendi kurtuluşuna götürecek içsel bir varoluş sürdürmek. O da amcası Ludwig'in yıllarca önce yaptığı gibi erkenden toz olmuştu denebilir, sonuç olarak amcasının olduğu gibi kendisinin de hayat nedeni olan her şeyi geride bırakmış, bir zamanlar amcasının yaptığı gibi o da ailesinin gözünde *utanmazın teki* durumuna getirmişti kendini. Ludwig kendisini utanmaz filozof yaptıysa, Paul da utanmaz deli yapmıştı, kaldı ki sadece Ludwig gibi felsefesini yazıp yayımlayana filozof denir diye bir şey de yok, yaptığı felsefelerden hiçbirini yayımlamayan hatta hiçbir şey yazıp yayımlamaya da filozof denir. Yayımlamak sadece ortaya çıkarır ve ortaya çıkanın ilgi görmesini sağlar çünkü ortaya çıkan şey yayımlanmadan önce ne ortaya çıkabilir ne de ilgi uyandırabilir. Ludwig, (felsefesini) Yayımlayan'dı, Paul ise (felsefesini) Yayımlamayan ve tıpkı Ludwig'in sonuç olarak doğuştan (felsefesini) Yayımlayan olması gibi, Paul da doğuştan (felsefesini) Yayımlamayan'dı. Ama her ikisi de, her biri kendi yordamınca bir an bile içi içine sığmayan, inatçı, çığır açan birer büyük düşünürdü, yaşadıkları çağ ve her çağ gurur duyabilir onlarla. Paul'un da Ludwig gibi geride felsefesinin yazılı ve basılı, yani yayımlanmış kanıtlarını bırakmamış olması yazık elbette, oysa amcası Ludwig'den böyle kanıtlar elimizde ve kafamızda bulunmakta. Ama Ludwig'le Paul arasında karşılaştırma yapmak saçma. Paul'la hiçbir zaman Ludwig üzerine konuşmadım, hele onun felsefesi üzerine hiç. Sadece ara sıra, damdan düşer gibi *Amcam Ludwig, tanırısın ya* derdi. O kadar. Bir kere bile *Tractatus*'dan söz etmedik. Sadece bir tek kere Paul,

amcası Ludwig'in *ailenin en delisi* olduğunu söylemişti. *Bir mültimilyonerin köy okulunda öğretmenlik etmesi kadar sapıkça bir şey olabilir mi, ne dersin?* diye sormuştu. Bugün bile Paul'la Ludwig amcası arasındaki ilişkinin gerçek niteliğini bilmem. Ona hiçbir zaman da bu konuyu sormadım. Birbirlerini tanırlar mıydı onu bile bilmem. Tek bildiğim Wittgenstein ailesinin Ludwig'e her saldırışında Paul'un ona arka çıkmasıdır, filozof Ludwig Wittgenstein'la alay ettiklerinde yani, çünkü anladığım kadarıyla yaşadığı sürece onlar için utanç kaynağından başka bir şey olmamıştır. Ludwig Wittgenstein da onlar için tıpkı Paul Wittgenstein gibi delinin tekiydi her zaman, *hep şu acayıplıklere meraklı ecnebilerin şişirip adam yerine koydukları biri*. Kafalarını iki yana sallayarak *dünya âlem ailemizin delisinin başına üşüştü* diye eğlenmişler, *beş para etmez bir den İngiltere'de meşhur olduğunu, bir deha olup çıktığını* söylemişlerdir. Olanca kibirleri içinde Wittgensteinlar ailelerindeki düşünürü düpedüz dışlamışlar ve ona en ufak bir saygı göstermek şöyle dursun ta bugüne kadar da küçük görerek cezalandırmışlardır. Paul'u olduğu gibi Ludwig'i de *hain bellemişlerdi, başka bir şey değil. Onu da Paul'u dışladıkları gibi dışlamışlardır*. Yaşadığı sürece Paul'larından nasıl utandılsa, Ludwig'lerinden de öyle utanmışlardır, gerçek bu. Üstelik Ludwig'in o arada kazandığı hatırı sayılır ün de onları alışkanlık haline getirdikleri bu küçümsemeden alıkoyamamıştır, çünkü eninde sonunda bu ülkede Ludwig Wittgenstein bugün bile bir hiçtir, hatta günümüzde onu tanıyan bile yok gibidir burada. Viyanalılar, şurası gerçek, bugün daha Sigmund Freud'un değerini teslim etmemişlerdir, kim olduğunun farkında değillerdir, apaçık bir gerçek, hinliklerinden. Wittgenstein konusunda da durum farklı değil. *Ludwig Amcam*, bu iki sözcük Paul'un ağzından daima büyük saygıyla çıkmıştır ama düşüncesini bir

adım öteye götürmeye cesaret edememiş ve kendisi de damgalanmış bir adam bu kadarıyla yetinmeyi yeğlemiştir. İngiltere'de büyük ün kazanmış amcasıyla olan ilişkisini gerçekte hiçbir zaman yeterince anlamamışımdır. Paul'la ortak arkadaşımız İrina'nın Blumenstockgasse'deki evinde başlayan dostluğum, elbette ki zor bir dostluktu, günbegün yeniden kazanılması, tazelenmesi gereken bir dostluk, zaman içinde dostluklarımın en zahmetlisi olduğu ortaya çıkan bir dostluk; doruk ve dip noktalarına ve *dostluk kanıtlarına* sıkı sıkıya bağlıydı. Mesela, Paul'un şu Grillparzer ödülünün bana verilmesi denen olayda oynadığı rol aklıma geliyor. *Hayatımın insanı* dediğim kişinin dışında o ödül takdimi denen maskaralığın gerçek yüzünü bir tek o görmüş ve bu garip ve gülünç olayın gerçek adını koyuvermişti: *tam Avusturya'ya yakışır bir hinoğluhinlik*. Bilimler Akademisi'ndeki bu ödül töreni için yeni bir takım elbise satın aldığımı hatırlıyorum, çünkü Bilimler Akademisi'nde ancak yeni bir takım elbiseyle boy gösterebilirmişim duygusu vardı içimde, hayatımın insanı dediğim kişiyle Kohlmarkt'daki bir elbiseciye gittik, uygun bir takım elbise seçtim, denedim ve üstüme giyip çıktım. Yeni takım elbise gri-siyahtı, Bilimler Akademisi'ndeki rolümü bu yeni gri-siyah takım elbise içinde eski takım elbisemle olduğundan daha iyi oynayacağımı düşündüm. Ödül töreni sabahı bu ödül törenine büyük bir olay gözüyle bakıyordum henüz. Grillparzer'in ölümünün yüzüncü yılıydı, tam da Grillparzer'in ölümünün yüzüncü yılında Grillparzer ödülüne layık görülme bana olağanüstü bir şeymiş gibi geliyordu. Bak, Avusturyalılar, beni bugüne kadar sadece ayaklar altına alan sevgili yurttaşlarım bana Grillparzer ödülünü bile veriyorlar diye düşündüm ve gerçekten de bir zirveye ulaştığımı sandım. Hatta belki sabahın erken saatlerinde ellerim bile titriyordu, ateşim de fırlamış olabilir. Beni bugüne kadar hep yok say-

mış, ya da bıyık altından gülerек karşılaşmış Avusturyalıların birdenbire en büyük ödülleri vermelerini kesin bir uzlaşma olarak karşılaşmıştım. Az buz gururlanmayarak yeni takım elbisesiyle elbiseiden Kohlmarkt'a çıkmış, karşıya Bilimler Akademisi'ne geçmek üzereydim, hayatımda daha böyle uçarcasına geçmedim Kohlmarkt'ın, Graben'in ve Gutenberg anıtının oradan. *Uçarcasına* gidiyordum ama yeni takım elbisemin içinde kendimi rahat hissettiğimi söyleyemem. Başkalarının yanında ve neredeyse gözetim altında elbise satın almak her zaman hatadır ve ben bu hatayı *bir kere daha* işlemiştim, yeni takım elbise bana çok dardı. Ama belki de üzerimde çok iyi duruyordur, diye düşündüm, hayatımın insanı dediğim kişi ve Paul'la Bilimler Akademisi'nin önüne vardığımızda. Getirdikleri para bir yana bırakılırsa ödüller dünyanın en çekilmez şeyidir, daha önce Almanya'da da başımdan geçmişti, ödüller insanı yüceltmez, ilk ödülümü alırken de aynı şeyi düşünmüştüm, tam tersine alçaltır, hem de en utanç verici biçimde. Sadece getirdiği parayı düşündüğüm için katlandım bu işe daima, sadece bu nedenden çeşit çeşit eski püskü belediye saraylarına ve bütün o zevksiz tören salonlarına adımımı attım. Kırkıma kadar. Bu ödül törenlerinin alçaltıcılığına katlandım. Kırkıma kadar. O belediye saraylarında, tören salonlarında üzerime işettim, çünkü bir ödül töreni insanın üzerine işenmesinden başka şey değildir. Ödül törenlerini daima akla gelebilecek en büyük alçalma olarak algıladım, yücelme olarak değil. Çünkü ödül insana daima bu alandaki en yetersiz kişiler tarafından verilir, insanın üzerine işlemek isteyen ve verdikleri ödülü kabul ettiniz mi de bol bol işeyenler tarafından. Üzerinize işlemekte de *kesinlikle haklıdırlar*, çünkü onların verdiği ödülü alacak kadar adileşmiş, alçalmışsınızdır. Sadece büyük bir sıkıntı içindeyse, hayatını ve geçimini sürdürememe tehdidiyle karşı karşıyaysa ve

sadece kırk yaşına kadar, para tutarı olan ya da olmayan bir ödülü ya da beratı alması haklı görülebilir insanın. Ben bu ödülleri büyük bir sıkıntı içindeyken ya da hayatımı ya da geçimimi sürdürememe tehdidi altındayken almadım ve böylelikle kendimi kelimelerin en gerçek anlamıyla adileştirdim, iğrenç bir insan olup çıktım. Grillparzer ödülünü almaya giderken ise bu ödül farklı diye düşünmüştüm. Bu ödülün parası yok. Bilimler Akademisi Bir Şey'dir, onun ödülü de Bir Şey'dir diye aklımdan geçirdim Bilimler Akademisi'ne giderken. Üçümüz, hayatımın insanı dediğim kişi, Paul ve ben Bilimler Akademisi'ne vardığımızda adı Grillparzer ödülü olduğu ve Bilimler Akademisi tarafından verildiği için bu ödül kuraldışı diye düşünüyordum. Hatta Bilimler Akademisi binasına doğru giderken yolda beni belki de daha Akademi'nin önünde karşılarlar, yakışanı budur, *gereken saygıyı gösterirler* diye de düşündüm. Ama beni karşılamaya çıkan tek kişi yoktu. Bırakın karşılanmayı, sürekli çevremize bakınmamıza rağmen benimkilerle Bilimler Akademisi'nin girişinde on beş dakika kadar beklediğimiz sırada hiç kimse tanımadı beni, varlığımı umursayan bile olmadı. Bu arada bu kutlama dolayısıyla akın akın gelip içeri girenler dolup taşmak üzere olan şenlik salonunda yerlerini almışlardı, ötekiler nasıl salona girdiyse ben de benimkilerle öylece içeriye giriveririm diye düşündüm. Yerimize oturduğumuzda, salon çoktan dolmuştu ve bayan bakan bile kürsünün altına gelen ilk sıradaki yerini almış bulunuyordu. Filarmoni orkestrası sinirli sinirli aletlerini tımbırdatmaya başlamıştı. Bilimler Akademisi'nin *Hunger** adındaki başkanı kürsünün bulunduğu sahnede heyecanla sağa sola seğirtiyordu. Ben ve benimkiler dışında hiç kimse törene neden henüz başlanmadığını

* "Açlık". (ç.n.)

bilmiyordu. Birçok akademi üyesi platformun üzerinde sağa sola koşuşturuyorlar ve gözleriyle tören salonunun ortalarını araştırıyorlardı. Bayan bakan bile başını çevirip salonun dört bir yanına bakındı. Birden sahnenin üzerindeki beylerden biri benim salonun ortasında oturduğumu gördü, Başkan Hunger'in kulağına bir şeyler fısıldadı ve sahneden aşağı inip bana doğru gelmeye başladı. Baştan aşağı dolu sırayı yarıp bana, salonun ortasına doğru kendine yol açmak kolay olmamıştı. Sırada oturanlar ayağa kalkmak zorunda kaldılar ve tabii bunu da hiç istemeyerek ve gördüğüm kadarıyla bana kötü bakışlar fırlatarak yaptılar. Ne sinsice bir fikirmiş bu salonun tam ortasına oturmak, dedim kendi kendime çünkü bana doğru gelen bay, bir akademi üyesi tabii ki bana ulaşmakta müthiş zorluk çekiyordu. Anlaşılan, diye düşündüm bir anda, seni bu baydan başka hiçbir kul tanımadı şurada. Bay, nihayet benim yanıma vardığında bütün ama bütün bakışlar üzerime dikilmişti *hem de nasıl*, cezalandırmak isteyen, delip geçen bakışlar. Bana ödül veren ama beni hiç mi hiç tanımayan, kendimi tanıtmadım diye de hemen o an cezalandıran, delip geçen bakışlarla üzerime çullanan bir Akademi de bundan çok daha sinsicesini hak eder diye düşündüm. Sonuçta Bay yerimin burası, oturduğum koltuk değil, birinci sırada bayan bakanın yanı olduğuna deyim yerindeyse dikkatimi çekti, acaba lütfen birinci sıraya geçip bayan bakanın yanına oturur muydum. Bay'ın dediğini yapmadım çünkü son derece itici, kibirli bir ses tonuyla buyurmuştu, kısacası zaferinden emin bir sesle, öyle ki kendime olan saygımı korumak için oturduğum sıradan çıkıp onun yanı sıra sahneye çıkmayı reddetmek *zorundaydım. Herr Hunger'in kendisi gelsin*, dedim. Öyle herhangi biri değil, ancak *Bilimler Akademisi Başkanı'nun kendisi* kalkıp oraya çıkmamı buyurabilir bana. Aslında kalkıp, yanımda benimkilerle birlikte Bilimler Akade-

misi'nden ödülü almadan çıkıp gitmek için dayanılmaz bir istek vardı içimde. Ama oturdum. Kendi kendimi kafese hapsetmiştim. Bilimler Akademisi'ni kendime kafes yapan kendimdim. Çıkış yolu yoktu. Sonunda akademinin başkanı yanıma geldi, akademi başkanıyla birlikte sahnenin önüne kadar gidip bayan bakanın yanına oturdum. Bayan bakanın yanına oturduğum an, dostum Paul kendini tutamadı ve bütün salonu sarsan bir kahkaha patlattı, filarmoninin oda orkestrası üyeleri parçalarını çalmaya başlayana kadar dinmeyen bir kahkaha. Grillparzer hakkında birkaç konuşma yapıldı, benim hakkımda bir iki söz edildi, toplam bir saati buldu gene de bütün bunlar, yani böyle durumlarda her zaman olduğu gibi çok fazla ve tabii saçma sapan konuşuldu. Bu konuşmalar sırasında bayan bakan uyudu, horladığını da açıkça duydum, ancak filarmoni oda orkestrası yeniden çalmaya başlayınca uyandı. Törenin bu bölümü sona erdiğinde olabildiğince kalabalık bir grup sahnenin üzerine, bayan bakanla başkan Hunger'in çevresine doluştular. Bana aldırış eden olmamıştı. Benimkileri de alıp tören salonunu hemen o an terk etmediğim için bir de bayan bakanın ansızın şöyle haykırdığını duydum: *Nerede yazarcık?* Artık bu kadarı da fazlaydı, Bilimler Akademisi'ni son hız terk ettim. Hem para almamak *hem de* üzerine işenmesine göz yummak, kuşkusuz o anda ikisi birden katlanılacak şey değildi. Benimkileri neredeyse peşimden sürükleyerek sokağa fırladım, Paul'un bütün bunlar olup biterken söyledikleri hâlâ kulaklarımdadır: *Kendini kullandırttın! Üzerine işediler!* Doğru, diye düşündüm, işediler. Bugün bir kere daha işediler, her zamanki gibi. Ama buna sen izin verdin, üstüne üstlük Viyana Bilimler Akademisi'nde. Bu iyice sapık ödül törenini şöyle güzel bir "Tafelspitz"le*

* Avusturya mutfağına özgü bir et yemeği. (ç.n.)

hazmetmek üzere soluğu benimkilerle birlikte Sacher'de almadan önce Kohlmarkt'a, tören öncesinde yeni takım elbiseyi satın aldığım elbiseciye uğradım. Bu elbise bana çok dar, bir yenisini istiyorum, dedim dükkânda ve bunu öyle utanmazcasına üzerine basa basa söyledim ki, tezgâhtarlar hemen hiç karşı koymaksızın yeni bir takım elbise seçmeme yardımcı oldular. Kendi elimle raflardan indirdiğim iki, üç elbiseyi denedim ve içlerinden en rahatını seçtim. Üstümde elbise, küçük bir fark ödeyerek sokağa çıktığımda Bilimler Akademisi'ndeki Grillparzer ödül töreni denen törende üzerimde olan elbiseyi çok geçmeden bir başkasının sırtına geçireceğini ve bununla Viyana'da dolaşacağını düşündüm, bu düşünce beni eğlendirdi. Paul'daki karakter sağlamlığının ötekilerden daha az önemli olmayan bir kanıtı daha; devlet edebiyat ödülü denen ödülün bana verilmesi (Grillparzer ödülünden çok önce) o zamanın gazetelerinin de yazdığı gibi bir *skandal*'la son bulmuştu. Bakanlığın tören salonunda güya benim hakkımda övgü dolu bir söylev çeken bakan bu övgü konuşmasında saçmalamaktan başka bir şey yapmamıştı, elindeki kâğıttan edebiyat işleriyle ilgili memurlarından birinin yazdıklarını ezbere okuyordu çünkü, *Güney Denizleri* üzerine bir roman yazmışım sözgelimi, tabii ki hiçbir zaman böyle bir şey yapmış değilim. Doğma büyüme Avusturyalı olduğum halde bakan Hollandalı olduğumu öne sürüyordu. Bakanın dediğine bakılırsa *serüven romanlarında uzmanlaşmışım*, bunu da yeni öğreniyordum. Konuşmasında defalarca yabancı olduğumu ve *Avusturya'nın konuğu olduğumu* öne sürdü. Ama bakanın kâğıttan ezbere okuduğu saçmalıklar vız geliyordu, çünkü, bu Steiermark'lı salağın bakan olmadan önce, orada Graz'da ziraat müdürlüğünde sekreter olduğunu, özellikle de hayvancılık işlerinden sorumlu olduğunu ve elinden ancak bu kadarının geleceğini biliyordum. İstisna-

sız bütün bakanlar gibi bunun suratından da aptallık akıyordu çünkü, mide bulandırıcıydı ama beni sinirlendirmiyordu, bu bakan işi övgülere kulak bile asmamıştım. Ama ardından, hani ödüle teşekkür olsun diye, törenden çok kısa bir süre önce alelacele, gönülsüzce kâğıda karaladığım bir iki cümleyi söyleyeyim, deyim yerindeyse küçük felsefi bir parantez açayım diyecek oldum; bu konuşmada insan varoluşunun acıklılığından, ölümün insan için kesin son olduğundan başka bir şeyden söz edilmiyordu, üstelik konuşma üç dakikadan da fazla sürmedi, ama buna rağmen söylenenlerden tek kelime anlamayan bakan öfkeyle yerinden fırlayıp yumruğunu suratıma doğru sallamıştı. Öfkeden burnundan soluyarak bana bir de salonda bulunanların önünde *köpek* diye bağırmış, salondan çıkıp giderken de arkasından camlı kapıyı öyle bir şiddetle çarpmıştı ki, kapının camı tuzla buz olmuştu. Salondaki herkes ayağa fırlamış, dışarı fırlayan bakanın ardından ağızları açık bakakalmışlardı. Salonda bir an, hani derler ya, *derin bir sessizlik* hüküm sürmüştü. Asıl garip olay sonra olmuştu; orada bulunan herkes, onlara ancak fırsatçı bir köpek sürüsü diyebilirim, bakanın peşinden bir koşu koparmışlardı, hem de sadece küfretmekle yetinmeyip yumruklarını bana doğru sallamayı da unutmadan. O an şahsıma gösterilen bütün bu *onurlandırma çabaları* arasında Sanat Konseyi Başkanı Herr Henz'in suratıma savurduğu yumrukları da unutmadım. Orada bulunan herkes, sanattan ekmek yiyen birkaç yüz kişi, ama öncelikle yazarlar, meslektaşlarım yani ve onların şakşakçıları bakanın peşinden bir koşudur kopardılar, bakanın camını çerçevesini indirdiği kapıdan onun peşi sıra koşanların isimlerini bir bir saymak istemiyorum, böyle gülünç bir şey yüzünden mahkemeye düşmek niyetinde değilim ama salondan fırlayıp merdivenleri inerek bakanın peşinden koşup da beni salonda bir cüzzamlı

gibi hayatımın insanıyla yalnız bırakanlar bunların en tanınmışları, en ünlüleri, en saygınlarıydı. Ben ve hayatımın insanı bir başımıza kalmıştık, hepsi kendileri için hazırlanmış büfenin yanından fırlayıp geçmişler bakanın ardından merdivenlerden aşağıya kadar gitmişlerdi – bir tek Paul dışında. Bir tek o, olup bitenlerden dehşete düşmüş, aynı zamanda da eğlenmiş bir halde benimle hayat arkadaşımın, *hayatımın insanının* yanında kalmıştı. Daha sonra, artık bir tehlike kalmayınca, ilkin ortalıktan kaybolan bir iki kişi salona sızmış, bütün cesaretlerini toplayarak benim yanıma geri dönmüşlerdi; sonuçta, bu gülünç olayın üstüne esaslı bir yemek yiyip kurtulmak için nereye gitmeli diye tartışmaya koyulan küçük bir grup. Bu olaydan yıllar sonra bile Paul'la ben, o gün vicdansız bir devlet ve bakan yağcılığı içinde Steiermark'lı bakan kafasızının ardından koşanların isimlerini bir bir sayıp durmuştuk, her birinin de bu işi yapma nedenlerini teker teker biliyorduk. Ertesi gün Avusturya gazetelerinde *yediği kaba pisleyen Bernhard*'dan söz ediliyordu, bakana dayılanmıştı, oysa durum tersiydi, bakan Piffl-Perčević yazar Bernhard'a dayılanmıştı. Ama Avusturyalı bakanlara ve onların sübvansiyonist, karışık alışverişlerine aldırış edilmeyen dış basında olay olduğu gibi yansıtılmıştı. *Ödül kabul etmek zaten sapıklık*, demişti o sıra dostum Paul bana, *devlet ödülü kabul etmekse sapıklıkların en büyüğü*. İrina'ya, Blumenstockgasse'de oturan *müziksever* arkadaşımızın evine yaptığımız ziyaretler en sevdiğimiz alışkanlıklar arasına girdiğinden günün birinde arkadaşımızın köye taşınması, üstelik de gidip aşağı Avusturya'da çok ücra bir deliğe tıkılması bizim için felaket olmuştu. Demiryolu bağlantısı bile olmadığı için oraya ancak iki saatlik araba yolculuğu sonucu ulaşılabilirdi. Büyük kent insanı İrina'nın köyde ne aradığını kestirmek zordu. Yılın her akşamı bir konsere ya da opera-

ya ya da piyese giden kadın durup dururken hemzemin bir çiftlik evinde kiraya hapsedmişti kendini. Paul'la ben binanın yarısının domuz ahırını kullanarak kullanıldığını, sadece yağmur almakla kalmadığını, üstüne üstlük bir de bodrum yeri kazılmadığından ta damın tepesine kadar rutubeti emdiğini de dehşetle görmüştük. İrina'yla onun yıllarca Viyana gazete ve dergilerine yazı yazmış müzikoloğu, Amerikan işi dökme demir bir sobaya yapışıp kendi elleriyle pişirdikleri köylü ekmeği denemekten yiyerek eski püskü, yırtık pırtık elbiseleri içinde oturmuyorlar mı; ben dört bir yanı saran domuz ahırının kokusu yüzünden burnumu tutmak zorunda kalıyordum, onlarsa köyü övüyor, kenti lanetliyorlardı. Müzikolog artık Webern ve Berg, Hauer ve Stockhausen üzerine makaleler yazmıyor, bunun yerine pencerelerin önünde odun yarıyor ya da tıkanmış keneften bokları çekip çıkarıyordu. İrina artık altıncı ya da yedinci senfoniden değil sadece elcağızıyla tütsülediği etten, Klemperer ya da Schwarzkopf'dan değil kendisini sabah saat beşte kuş cıvıltıları eşliğinde uyandıran komşunun traktöründen söz ediyordu. Önce İrina'yla müzikolog kocasının kısa zamanda bu tarım ve hayvancılık merakından kurtulup müziğe döneceklerini ummuştuk, ama yanılmışız. Müzik çok geçmeden tümünden unutuldu gitti, sanki hayatlarında hiç yer etmemiş gibi. Ona gittiğimizde ev ekmeğini, elleriyle pişirdiği çorbayı, bunun yanında kendi elleriyle köklediği bayır turbunu, kopardığı domatesleri koyuyordu önümüze, kendimizi aldatılmış, İrina tarafından alaya alınmış hissediyorduk. Birkaç ay içinde süzme bir büyük kentli kadından, bir Viyana âşığından mazbut bir çiftçi karısına, elcağızıyla et tütsüleyen, sebze kökleyen aşağı Avusturyalı bir köylü kadına döndürmüştü kendini İrina, bu da bize radikal bir kendini aşağılama gibi görünüyor, itici geliyordu elbette. Çok geçmedi, ona gitmez olduk, bir süre sonra da

iyice gözden kaybettik. Konuşmak, tartışmak için yeni bir mekân aramamız gerekiyordu ama bulamadık, çünkü ikinci bir Blumenstockgasse yoktu. Bizim gibilerin kimseye görünmeden her şeyi görebilecekleri ideal köşeleri olan, sohbet başladığında hemen yarıda kesilmeyen Sacher'de, Bräunerhof'da ya da Ambassador'da da otursak, İrina bir kere bizi kendi başımıza bırakıp gidince bütün müzik coşkumuz da çekmiş gitmişti. Yürüyüşle de başımız hoş olmadığı için, buluşup hemen Sacher'e ya da kendi amaçlarımıza uygun öbür kahvelerden birine yöneliyorduk. Sacher'deki *köşemize* oturduk mu, üzerinde fikir yürütülebilecek bir kurbanı anında buluveriyorduk. Akla gelebileceği gibi sinir içinde çikolatalı pastasını ya da etrafına Prag jambonu sarılmış meşhur Krenober'ini mideye indiren, kahvesini içen, biraz önceki şehir turunun verdiği gerginlikten oldukça yorgun düştüğü için pastasını fazla hızlıca yiyen, kahveyi oburca midesine postalayan yerli ya da ecnebi bir turistten yola çıkıyorduk mesela, oradan genel olarak son on, yirmi yıldır çevremizi saran şu geri zekâlı pisboğazlığı lanetlemeye varıyorduk. Sanki cezalıymış gibi zevksiz kürk mantosunun içine tıklımış oturup kremasını kaşıklayan Alman kadınından yola çıkarak dosdoğru Viyana'daki bütün Almanlara olan tepkimizi dile getirebiliyorduk, üzerinde cart sarı kazağıyla pencerenin önüne oturmuş, kimsenin görmediğini sanarak sağ işaret parmağıyla burnundan durmadan iri sümük parçaları çıkaran bir Hollandalı ise bize ömür boyu nefret edilesi gelmiş olan Felemenk'le ilgili her şeyi tümünden lanetleyivermemize yetiyordu. Önümüze pek tanıdık biri çıkmadıkça tanımadıklarımız alaya katlanmak zorundaydılar ama tanıdık biri çıktı mı da, önümüze çıkan kişiye tam tamına uyan düşünceleri onun kuyruğuna bir güzel bağlıyorduk, özellikle de eğlence saatlerce sürebilsin, can sıkıntımızı dağıtalım diye bu düşünceleri az

çok yüce bir tema haline getirip sömürüyor, bambaşka bir temanın çıkış noktası yapıp çıkarıyorduk, bu temanın da felsefi bir temadan aşağı kalır yanı olmadığına inanıyorduk. Böylece, oturmuş kahvesini içen son derece sıradan birisi bizi tutup Schopenhauer'e getirebiliyordu ya da şımarık torunuyla arşidükün portresinin altına oturmuş, koca koca elmalı börek dilimleri yuvarlayan bir hanım bizi ana konusu Velasquez'in Prado müzesindeki saray soytarıları tablosu olan, kimi zaman saatler sürebilecek bir sohbetin ortasına atabiliyordu. Yere düşen bir şemsiye bizi ilk akla gelebileceği üzere hemen Chamberlain'e değil, önce Başkan Roosevelt'e; küçük pekinuasıyla sokaktan geçmekte olan biri, mihracelerin sürdürdüğü olağanüstü masraflı yaşam tarzına getirebiliyordu, falan filan. Kafamda en ufak bir kıpırdanma olmadan taşrada yaşayıp gittiğim zamanlar düşüncem büzüşüp ufalır, çünkü kafam büzüşüp ufalır da ondan, ama büyük kentte başıma bu tür felaketler gelmez. Büyük kentten ayrıldıktan sonra taşrada ruh zenginliklerini korumak isteyenlerin, Paul'un dediği gibi, müthiş bir potansiyelle donanmış, yani inanılmaz bir beyin tözü depolamış olmaları gerekir ama onlar da er ya da geç durgunlaşır, büzüşürler ve büzüşmenin farkına varıldığında çoğu kez artık çok geç kalmışlardır, önüne geçilmez biçimde çürür giderler, ne yaparlarsa yapsınlar iflah olmazlar. İşte ben de Paul'la olan dostluğumun sürdüğü yıllar boyunca benim için yaşamsal önem taşıyan kentle köy arasındaki değişken ritme iyice alıştım, bu ritmi yaşamımın sonuna kadar korumaya da niyetliyim, ayın en azından on dört gününü Viyana'da, on dört gününüyse taşrada geçiriyorum. Çünkü Viyana'da kafa nasıl hızla doluveriyorsa taşrada da aynı hızla boşalıyor, hatta aslında taşrada boşalması kentte dolmasından daha da çabuk oluyor, çünkü taşra her durumda kafaya ve onun ilgi alanlarına karşı kentin, yani bü-

yük kentin demek istiyorum, olabileceğinden çok daha acımasız. Taşra zihinsel yaşayan bir insanın her şeyini alıyor ve ona (hemen hemen) hiçbir şey vermiyor, oysa büyük kent hiç durmadan veriyor veriyor, bunu görmek ve tabii hissetmek gerek, oysa gören ve hissedener pek az, o yüzden iğrenç bir duygusallık içinde taşraya çekiliyorlar, orada da her durumda en kısa zamanda zihinleri emiliyor, boşaltılıyor ve eninde sonunda perişan olup gidiyorlar. Taşra hiçbir zaman zihni açmaz, sadece büyük kent açar, oysa bugün herkes büyük kentten taşraya doğru bir koşudur tutturmuş, çünkü tabii büyük kentte iyice zorlanan kafalarını yoramayacak kadar tembeller, işin gerçeği bu, tanımadan etmeden budalaca körlükleri içinde olanca duygusallıklarıyla hayran oldukları doğanın içine karışıp gitmeyi, büyük kentin, özellikle de günümüz büyük kentinin zamanın ve kendi tarihinin akışı içinde harikulade biçimde büyüyüp çoğalan müthiş imkânlarından yararlanmaya yeğ tutuyorlar, zaten belki de bu ikincisini yapabilecek durumda değiller. Ben *ölümcül taşra*'yı tanıyor ve ondan olabildiğince kaçınıyorum, sırf büyük kentte yaşama ayrıcalığına kavuşmak için, eninde sonunda ne olursa olsun, istediği kadar çirkin olsun, kent benim için taşradan kat kat iyidir. Hasta ciğerlerime hep lanet okumuşumdur, bütün bütüne büyük kentte yaşama imkânını elimden aldıkları için, oysa öylesi benim için en uygunu olurdu. Ama durup durup artık değiştirilemeyecek, yıllardır gündemdişi olan, artık benim için gündemde olması da mümkün olmayan bir şey için kafa patlatmak da saçma. Harika ciğerleri olup da hayatını sürdürmek için kent dışına çıkmak zorunda olmayan dostum Paul ne kadar da şanslıymış, diye düşünüyorum. Benim yapmamam gereken şeylerin en önemlisini yapma şansına sahipti: sürekli büyük kentte yaşamak; bense hiçbir zaman sürekli olarak götüremeyeceğim büyük kent yaşamına her

keresinde kaldığım yerden karışmak zorundaydım. Yıllardır ağzına alkol sürmemesine rağmen, Viyana'da gecelerini geçirmeyi sevdiği yer hayatının son yılında bile hâlâ *Edenbar*'dı, çünkü öyle ya Edith'inin ölümünden sonra evde oturmak onu iyice boğar olmuştu. Neden onunla yüzlerce kere Bräunerhof'a yani evinin burnunun dibine gittiğimiz halde beni bir kere olsun evine davet etmediğini birden anlamıştım. Ev büyükçe bir odadan ibaretti, tuvaletle mutfak da buna bitişik bir odadaydı. Ölümünden birkaç ay önce bu *evim* dediği yere çıkan merdiveni benimle birlikte büyük zorluklarla tırmanabilmişti, şunu da söylemek gerek, ben kendim o merdivenleri tırmanmakta belki ondan daha fazla zorluk çekmiştim, yıllardır merdiven çıkamıyorum çünkü, iki üç basamaktan sonra tıkanıyorum. Asansör bozuktu, apartmanın koridoru hemen hemen tamamen karanlıktı, biz de birbirimizi karşılıklı elimizle yoklayarak, kesik solumalarımızla yüreklendirerek, yukarıya doğru adım adım tırmandık. Dairenin kendi başına bir özelliği yok, dedi içeri girdiğimizde ama *konumu* olabileceklerin *en iyisi*; konumu (bundan daha merkezisi olamazmış!, öyle dedi) yüzünden burayı tutmaya karar vermiş, bir de kesesi ancak buna elverdiğinden, daha büyüğüne değil. *Edith'in en çok moralini bozan bu olmuştu*, dedi ve mutfakla tuvalete giden yarı açık kapıyı gösterdi. Kapının ardında dağ gibi çamaşır ve bulaşık duruyordu, bir de tüketilememiş, artık bir işe yaramayacak yiyecek içeceklerden dev bir tepe. Tutunamamışların sığındığı son delik diye düşünmüştüm. Dinlenmek üzere siyaha bakan koyu yeşil kadifeyle kaplı bir divana oturmuştuk ikimiz de, darlık ve pislik, karanlık ve ideal konum gibi sıkılganlık gidermeye yarayan laflardan başka bir şeyden konuşmak ancak ondan sonra aklımıza gelmişti. Divanın çocukluğundan, baba-evinden kaldığını ve en sevdiği mobilya olduğunu söyledi. Bu-

gün divanın üzerinde otururken *ne* konuştuğumuzu sorsanız söyleyemem, ama az sonra kalkıp vedalaştım ve siyaha bakan koyu yeşil kadife kaplı divana umarsızca çökmüş kalmış dostumu yalnız bıraktım. Birden ona katlanamaz olmuştum, kafamın içinde bir canlıyla değil tam tersine çoktan ölmüş biriyle yan yana oturduğum düşüncesi dört dönüyordu, kendimi Paul'dan çektim aldım. Daha ben evden çıkmamıştım ki, ellerini dizlerinin arasına sokmuş ağlamaya başlamıştı, sona geldiğimizi birden apaçık görmüştü çünkü, ama ben arkama dönmek istemiyordum, merdivenlerden uçarcasına indim, kendimi dışarıya attım. Koşarak Stallburggasse'yle Dorotheergasse'den geçip Stephansplatz'a Wollzeile'ye çıktım, ancak ondan sonra yavaşlayıp iki üç sakin adım atabildim. Şehir parkı denen yerde bir sıranın üzerine oturdum ve aklımın sesini dinleyerek bulduğum soluk alıp verme ritmine uyarak içinde bulunduğum durumdan kurtulmaya çalıştım. Korkunç bir durumdu, her an boğulacakmışım duygusu içindeydim. Orada şehir parkı sırası üzerinde otururken dostumu büyük olasılıkla son kez gördüğümü düşündüm. Böylesine zayıf düşmüş, içinde en ufak bir yaşama isteği kalmadığı için tek bir hayat kıvılcımı taşımayan bir beden bir kaç günden fazla dayanabileceğine inanmıyordum. Sonra, bu insanın birden bunca yalnız kalması, beni en derinden sarsan da buydu. Hele böyle, ne derler, sosyal bir insan olarak doğmuş, yetişmiş, erişkinleşmiş, olgunlaşmış ve nihayet yaşlanmış bir insanın. Sonra gerçekten dostum olmuş olan, kendi başına mutsuz sayılmayacak ama gene de çoğunlukla zahmetli geçen yaşamıma çoğu kez onca yoğun bir mutluluk katan bu insana nasıl olup da rastladığımı düşündüm. Tümüyle yabancı olduğu birçok konuda beni aydınlatan, bana eskiden bilmediğim yollar gösteren, bana eskiden tamamen kapalı kapıları açan, tam büyük olasılıkla Nathal taşrasın-

da ziyan olup gidecekken beni kendime geri getiren dostumu. Çünkü gerçekten de dostumla tanışmadan önceki dönemde yıllarca hastalıklı bir melankoli hatta depresyonla savaşmak zorunda kalmıştım, hatta aslını isterseniz, o zamanlar işimin bittiğini sanmış, yıllarca doğru dürüst çalışmamış, zamanımın çoğunu günlerime müthiş bir kayıtsızlıkla başlayıp bitirmekle geçirmiştım. Ayrıca o sıralar hayatıma doğrudan kendi elimle son vermeyi de sık sık aklımdan geçirmiştım. Yıllar yılı her şeyi, en çok da beni, kendimi, çekilmez hale getiren korkunç, ruhu öldürücü intihar düşüncelerinden başka bir şey olmamıştı sığınağım, bunu da çevremi saran ve belki her konudaki zayıflığımdan, ama özellikle de karakter zayıflığından ötürü kendimi içine attığım, günbegün artan bir anlamsızlığa karşı yapmıştım. Uzun zaman, değil yaşamayı, ayakta durmayı *sürdürebileceğimi* bile hayal etmek istememiştım, içime bir yaşama amacı yerleştirip de sonra bu yüzden gene kendime yenilmeye halim yoktu, sabah uykudan kalktığımda hiç karşı koyamadan, kendimi bu intiharı düşünme mekanizmasının avucunda buluyordum ve artık gün boyu bundan sıyrılıp çıkamıyordum. O sıralar herkes tarafından da terk edilmişim, *ben* onların hepsini terk etmişim çünkü, işin aslı bu, hiç kimseyi istemiyordum, tıpkı artık hiçbir şeyi istemeyişim ama her şeye de kendi elimle son veremeyecek kadar korkak oluşum gibi. Ve belki de kapkara yılgınlığımın zirvesinde, artık bu sözcüğü ağzıma almaktan da utanmıyorum, çünkü çoktandır, içinde süslenerek tek bir şey kalmayan ama her şeyin sürekli olarak üstelik de en iğrendirici biçimde süslediği bir dünyada kendi kendime yalan söylemek ve bir şeyleri süslemek niyetinde değilim, Paul çıktı karşıma, Blumenstockgasse'de ortak dostumuz İrina'nın evinde onu tanıdım. O sırada benim için öylesine bambaşka, yeni bir insandı ki, üstelik de yıllar yılı hiçbirine

duymadığım kadar hayranlık duyduğum öyle bir ailenin adını taşıyordu ki, o an işte benim kurtarıcım, dedim içimden. Şehir parkının sırası üzerinde otururken birden tekrar bütün bunların apaçık bilincine vardım ve şu dokunaklı halimden, eskiden hiçbir zaman içime girmelerine izin vermediğim ama şimdi zorla, sıkış tıkış içime soktuğum büyük laflardan da utanmadım, şu anda bana müthiş iyi geliyorlardı, onların üzerimdeki etkisini kesinlikle hafifletmeye kalkışmadım. Serinleten bir yağmur gibi bütün bu sözcüklerin üzerimden kayıp gitmelerine izin verdim. Ayrıca bugün düşünüyorum da, hayatımızda gerçekten önemi olmuş kişilerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez, kaldı ki çoğu kez bu bir tek el bile bu insanları onun üzerinde sayabileceğimize inanma sapkınlığımızı karşı koyar, çünkü açık konuşmak gerekirse büyük olasılıkla tek parmak bile yetecektir bu iş için. Ama çok iyi bildiğimiz gibi, bu tür hastalıklı saçmalıklar olmadan da dayanma noktası zaten epeyce zorlanmış beyinlerimizin, yaş ilerledikçe daha da güçleşen olmadık cambazlıklarıyla, kendimize katlanılabilir bir durum yaratıyoruz ve zaman zaman her şeyden tamamıyla vazgeçmemek için üç ya da dört kişide karar kılıyoruz. Bu üç dört kişi bize uzun vadede bir şeyler, bir şeyler değil çok şeyler vermişlerdir, hatta hayatımızın kritik noktalarında bizim için hayatın anlamı, hatta hayatın ta kendisi olmuşlardır, ama unutmayalım ki bu bir avuç kişi ölümler olur çoğunlukla, yani uzak ya da yakın tarihte ölmüş kişiler, çünkü acı tecrübe bize öğretmiştir ki, değerlendirmemize bugün hâlâ yaşayanları, varlığımızı yanlarında sürdürdüğümüz kişileri sokarsak, tümünden, en acı ve gülünç biçimde yanılırız, daha da önemlisi kendi gözümüzde gülünç duruma düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalırız. Şüphesiz, filozof Ludwig Wittgenstein'in yeğeni Paul söz konusu olduğunda bu kaygılara kapılmam yersizdi,

tam tersi öldüğü güne kadar yıllar yılı akla gelebilecek türlü tutkular, hastalıklar ve bu tutkularla hastalıklardan sürekli olarak üreyen fikirlerle bağlı olduğum Paul, bütün bu yıllar boyunca bana o kadar iyi gelen ve ne olursa olsun hayatımı en yararlı biçimde yani yönelimlerime, yeteneklerime ve gereksinimlerime uygun düşecek biçimde iyiye götüren, hatta çoğu kez yaşanılır kılan insanlardan biriydi. Bugün, ölümünden iki yıl sonra bunu apaçık biliyorum, evimi saran şu ocak soğuğu ve ocak ıssızlığıyla baş başa kaldığımda bunun tartışma kaldıracak yanı da yok. Bu iş için yaşayan kimsem yoksa dedim kendi kendime, bu ocak soğuşuna ve ocak ıssızlığına karşı ölümlerle savunurum kendimi hiç olmazsa, bütün o ölümlerin içinde de şu günlerde ve şu anda bana dostum Paul'dan daha yakın olanı yok. Dostum derken de *benim*'i özellikle vurguluyorum, çünkü bu notlar arkadaşım Paul'dan *benim* edindiğim resmi kâğıda dökme amacıyla, başka hiçbir şey değil. Zaman içinde birbirimizde öyle çok ortak, aynı zamanda da öyle çok zıt yan keşfettiğimiz için, Blumenstockgasse'deki ilk karşılaşmamızın hemen ertesinde önce yoğun olan, sonra elbette daha da yoğunlaşan, sonunda en uç yoğunluk noktasına varan güçlükler sardı ilişkimizi. Gene de bu dostluk onun ölümüne kadar yıllar yılı, ben bilincinde olayım ya da olmayayım, gerçekten de içime işledi, yönlendirdi beni, şu anda çok iyi biliyorum ki hiçbir zaman da öneminden kaybetmedi; öyle rasgele bulup ediniverdiğimiz değil, tam tersine bize yararı dokunacak, bizim için kazançlı olacak biçimde ayakta tutmak için, kırılganlığını aralıksız, olanca dikkatle gözeterek, her an büyük zahmetlerle üzerinde çalışıp işlememiz gereken bir dostluktan içime işleyen, beni yönlendiren. Şehir parkındaki sıranın üzerinde otururken düşündüm, o her zaman koltuklarının daha rahat olduğunu iddia ederek, ama aslında orada asılı duran tablolar

çok daha iyi diye, Sacher Kahvehanesi'nin iki salonundan sağdakini yeğlerdi, bense orada her an emre amade olan yabancı, özellikle de İngilizce ve Fransızca gazeteler yüzünden ve havasının çok daha temiz olması nedeniyle doğal olarak soldakini yeğledim, bu yüzden ben Viyana'dayken –ki ben o yıllar zamanımın çoğunu Viyana'da geçiriyordum– Sacher'e gittiğimizde –ki en severek gittiğimiz yerdi Sacher– karşılıklı fikir yürütmelerimiz için bizce bir eşi daha bulunmayan, kısacası en ideal yer olan Sacher Kahvehanesi'nin sırasıyla bir soldaki salonuna giderdik, bir sağdakine. Sacher'de sözleşmemizden ya da herhangi bir nedenle Sacher olmuyorsa Ambassador'da buluşmamızdan doğal bir şey olamazdı. Sacher neredeyse otuz yıl öncesinden bildiğim bir yerdir, o sıralar neredeyse her gün, dâhi ve bir o kadar da deli besteci Lampensberg'in çevresini sarar otururduk orada arkadaşlarla; beni en zor geçen yıllarımda, öğrenimimin son yıllarında, bin dokuz yüz elli yılı sıralarında Viyana kahvelerinin en belli başlısının o harikulade dünyasına sokan arkadaşlarla, talihim varmış diyorum bugün, beni hep itici bulduğum tipik bir edebiyatçılar kahvesiyle değil de, edebiyatçıların *kurbanlarının* gittiği bir kahveyle tanıştırdılar. Sacher'de, yirmi iki ya da yirmi üç yaşımdan beri okumak istediğim her türlü gazeteyi elimin altında buldum ve bu gazeteleri sol salonun rahat köşelerinden birinde saatlerce hiç rahatsız edilmeden okuma fırsatım oldu, hatta evet, bugün bile orada önümde açık duran *Le Monde* ya da *Times*'la bütün bir öğleden sonrayı geçirirken görebiliyorum kendimi, okuma keyfim bir an bile bölünmeden hem de, zaten hatırlayabildiğim kadarıyla Sacher'de bir defa bile başıma gelmiş iş değildir bu. Bir edebiyatçılar kahvesinde ise bütün bir öğleden sonrayı hiç rahatsız edilmeden kendimi gazetelerime vererek geçirmek mümkün olmadı, çünkü öyle bir yerde daha aradan ya-

rım saat geçmeden bir yazarla avanesi *boy gösterirler* ve rahatınız kaçır, bu takımı her zaman son derece irkiltici bulmuşumdur, beni daima asıl niyetimden saptırırlar, asıl yapmak istediğim işi en kaba biçimde araya girip bölerler, kısacası bu "asıl işi" ya hiç yaptırtmazlar ya da istediğim gibi yapmama engel olurlar. Edebiyatçı kahvelerinde ağır kokulu, sinir törpüleyici, insanın içini karartan bir hava vardır, oralarda hiçbir zaman yeni bir şey öğrenmemişimdir, oralarda sadece sinirim bozuldu, huzurum kaçtı, en saçma sapan nedenlerle moralim altüst oldu. Oysa Sacher'de hiçbir zaman sinirim bozulmadı, moralim altüst olmadı ya da huzurum kaçmadı, hatta Sacher'de çoğunlukla çalışabildim de, kendi çalışma yöntemimce, edebiyatçı kahvelerinde çalışanların çalışma yöntemleriyle değil. Dostumun ben onunla tanışmadan önce üzerindeki evde yıllarca oturduğu Bräunerhof'un ağır havası, içerideki aydınlatmanın kuşkusuz sapıkça tutumluluk nedenleriyle sürekli olarak alt sınırında tutulması hâlâ rahatsız eder beni. Bu ışıkta zorlanmadan bir satır bile okuyamamışımdır, Bräunerhof'un oturacak yerlerini de sevmem, bunlara şöyle bir oturup kalkacak bile olsanız omuriliğe dünyanın zararını verirler, hele Bräunerhof'daki mutfak kokusundan hiç söz etmeyelim daha iyi, içeride az bir zaman da otursanız bu koku gelir elbiselerinize siner, gerçi Bräunerhof'un çok iyi yanları da vardır ama bunlar benim son derece kişisel taleplerimi karşılayacak şeyler değil, mesela bunlardan biri Bräunerhof'da hizmet eden garsonların müşterinin gözünün içine bakmaları, ve kahvenin sahibinin neredeyse kusursuz denebilecek, tam kıvamında kibarlığıdır. Ama Bräunerhof'da gün boyu uğursuz bir loşluk kol gezer ki bu genç âşıklerle yaşlı hastalar için ideal olabilir ama benim gibi ilgisini kitap ve gazete okuma üzerinde yoğunlaştırmış, öğle-üzzerlerini kitap ve gazete okumakla geçirmeye her şeyden çok

değer veren, özellikle de zihinsel yaşamının akışı içinde Almanca olanlara daha yeni okumaya başladığı yıllardan beri katlanamadığı için İngilizce ve Fransızca kitaplarla gazeteler üzerinde yoğunlaşmaya yönelmiş birisine göre değil. Kendi kendime, *Times*'ın yanında *Frankfurter Allgemeine* nedir ki, ya da *Le Monde*'un yanında *Süddeutsche Zeitung*'un lafı mı olur demişimdir hep, hâlâ da derim! Ama ne yapalım ki Almanlar İngiliz değiller işte, hele Fransızlığın yanından bile geçmemişler. İlk gençlik yıllarımdan bu yana İngilizce ve Fransızca kitap ve gazete okuyabilme şansımı sahip olduğum en büyük şans olarak görmüşümdür. Nasıl bir dünyam olurdu kim bilir diye düşünürüm hep, sadece büyük çoğunluğu rezil bok gazetelerinden başka bir şey olmayan Almanca gazeteleri okumak zorunda kalsaydım; hele gazete mazete değil, sadece günbegün bir milyon basılan hiçbir işe yaramaz, kış silinecek kâğıtlar olmaktan ileri gitmeyen Avusturya gazetelerini hiç saymıyorum. Bräunerhof'da düşünceler, anında sigara dumanında, mutfak buharında ve orada öğleye doğru sosyal istim salıvermeye gelen Viyanalı üç çeyrek, yarım ya da çeyrek okumuşların saçma sapan gevezeliklerinde boğulur gider. Bräunerhof'da insanlar bana göre ya çok yüksek ya da çok alçak sesle konuşurlar, garsonlar ya çok hızlı ya çok yavaş hizmet ederler, temelde Bräunerhof hakkım olduğunu sandığım gündelik taleplerimin tam tersi olduğu, hepsine karşı olduğu için, Viyana kahvelerinin en tipigidir, tıpkı son yıllarda çok moda olup da gene birkaç yıl içinde aynı hızla gözden düşen Cafe Hawelka gibi. Dünyaca ünlü, tipik Viyana kahvesinden daima nefret etmişimdir, çünkü içindeki her şey bana düşmandır. Gelgelelim yıllar yılı da, içindeki her şey (Hawelka gibi) *tümüyle* bana düşman olan Bräunerhof'dan başka yerde evimde hissetmemişimdir kendimi, Cafe Museum'da da, Viyana yıllarında sık sık

uğradığım Viyana'nın başka kahvelerinde de öyle. Viyana kahvelerinden daima nefret etmiş ama gene de dönüp dolaşıp o nefret ettiğim Viyana kahvelerine gitmişimdir, her gün oralarda boy göstermişimdir, çünkü Viyana kahvesi denen şeyden her zaman nefret etmekle birlikte, belki de nefret ettiğim için, Viyana'da daima her şeyden çok bu *kahvelerde boy gösterme hastalığı*'ndan çekmişimdir. Ve doğrusunu söylemek gerekirse bugün bile bu kahvelerde boy gösterme hastalığından çekiyorum, çünkü anlaşıldı ki bu kahvelerde boy gösterme hastalığı bütün hastalıklarımın *en* şifa bulmazı. Viyana kahvelerinden hep nefret etmemin nedeni, oralarda her zaman benzerlerimle burun buruna gelmemdir, işin gerçeği bu, hiç durmadan kendimle burun buruna gelmeyi de istemem doğrusu, hele kendi kendimden kaçmak için gittiğim kahvelerde hiç, ama işte tam da oralarda kendimle ve benzerlerimle burun buruna geliyorum. Kendime bile katlanamıyorum, vızırdayıp duran, bir şeyler yazan koca bir sürüye nasıl katlanayım. Edebiyattan kaçınıyorum elimden geldiğince, çünkü elimden geldiğince kendimden kaçınıyorum, işte bunun için de Viyana'dayken kahve ziyaretlerini kendi kendime yasaklamalıyım ya da en azından, Viyana'dayken *koşullar nasıl gelişirse gelişsin* kendi kendime Viyana edebiyatçı kahvesi denen yere adım atmayacağım demeliyim. Ama kahvelerde boy gösterme hastalığından çektiğim için, içerdeki her şey bana düşman da olsa ayaklarım beni hep bir edebiyatçı kahvesine götürüyor. Viyana'daki edebiyatçı kahvelerine ne kadar köklü ve derin bir nefret duydumsa o kadar sık aralarla ve yoğun ziyaretler yaptım oralara. İşin gerçeği bu. Kim bilir, Paul Wittgenstein'ı tanımasaydım hayatım nasıl bir gelişim gösterirdi, çünkü tam bir krizin, Paul olmasa beni yeniden tepetaklak edebiyatçılar dünyasının, yani bütün dünyaların en iğrenç olanının, Viyanalı edebiyatçılar

dünyasının ve onun zihinsel bataklığının içine atıverecek bir krizin doruk noktasındaydım ve bu doruk noktasındayken de. işin kolayına kaçmak, rezilleşmek yani söz dinleyen bir insan olmak, yani vazgeçmek ve edebiyatçılar arasına karışmak hiç kuşkusuz en kolayı olurdu. Bu gidişten Paul alıkoydu beni, çünkü edebiyatçı kahvelerinden her zaman nefret etmişti. Az çok kendimi esenliğe çıkarmak için hemen çark edip edebiyatçı kahvelerinden ayağımı kestim, onunla Sacher'e gittimse bir bildiğim vardı. Artık Ambassador'a, Hawelka'ya filan gitmeyecektim, ta ki artık benim üzerimde ölümcül etkileri olmayacağını fark edip de kendi kendime yeniden oralara gitme *izni verinceye* kadar. Çünkü edebiyatçı kahvelerinin yazar üzerinde ölümcül etkisi vardır, gerçek bu. Öte yandan, şurası da gerçek ki, Viyana'nın kahvelerinde bugün bile benim orda, Nathal'de olduğundan daha çok evimde hissediyorum kendimi, hele Viyana'da Yukarı Avusturya'nın herhangi bir yerinde olduğundan daha da çok, bundan on altı yıl önce kendime hayatta kalma terapisi olarak öngördüğüm Nathal'i hiçbir zaman gerçekten *yurt* belleyemedim, belki de bu işte ağır basan şu oldu, kendimi başından beri Nathal'de fazlasıyla yalıtım, ve bu kendini yalıtıma karşı hiçbir şey de yapmadım, tersine bu yalıtılmayı bilerek ya da bilmeyerek, içime iyiden iyiye kasvet bastırınca kadar körükledim. Her zaman bir kent insanı oldum, bir büyük kent insanı, hayatımın ilk yarısını büyük bir kentte, Avrupa'nın en büyük liman kenti Rotterdam'da geçirmiş olmam hayatımda hep çok önemli bir rol oynadı, Viyana'ya gelir gelmez derin soluk almam boşuna değil. Ama tersinden alırsak işi, bir iki gün Viyana'da oturdum mu, hemen Nathal'e kaçmak geliyor içimden, bu iğrenç Viyana havasında boğulmamak için. İşte bu yüzden son yıllarda en az iki haftalık bir arayla Nathal'i bırakıp Viyana'ya gitmeyi sonra Viyana'yı bırakıp

Nathal'e gitmeyi alışkanlık edindim ve böylece sırf hayatta kalabilmek için Viyana'yla Nathal arası ileri geri gidip gelen, zor bir karar sonucu sağlanan bu ritim sayesinde ayakta duran bir tip oldum. Nathal'e geliyorum, Viyana'dan kurtulup sakinleşeyim diye, tersine Viyana'ya geliyorum, Nathal'i üzerimden atıp iyileşeyim diye. Bu huzursuzluk bana, ömrü boyunca sinirlerini kemiren bir huzursuzlukla yaşayan ve sonunda da bu huzursuzluk yüzünden mahvolup giden anne tarafından büyük-babamdan miras. Atalarımın hepsi aynı huzursuzluğun pençesinde kıvranmışlar, bir yerde uzun süre kalamamışlar, durdukları oturdukları yerde rahat edememişler. Üç gün Viyana, burama kadar geliyor, üç gün Nathal, şurama kadar geliyor. Hayatının son yıllarında dostum Paul bu ileri-geri ritme ayak uydurmuş bulunuyordu, sık sık benimle Nathal'e gelir, Viyana'ya dönerdi, sonra tersi. Nathal'e geldiğimde, ne işim var Nathal'de diye soruyorum kendime, Viyana'ya geldiğimde Viyana'da ne işim var diye soruyorum. İnsanların yüzde doksanı gibi ben de hep bulunmadığım yerde, az önce bırakıp kaçtığım yerde olmak istiyorum. Bu ölümcül çekim son yıllarda iyileşeceğine kötüledi, giderek daha kısa aralarla Viyana'ya oradan geriye Nathal'e, Nathal'den başka bir büyük kente, Venedik ya da Roma'ya gidip dönüyorum, ya da Prag'a gidip geliyorum. Şurası gerçek ki, kısa süre önce terk ettiğim yerle varmak üzere olduğum yer arasında *sırf arabanın içinde otururken*, evet sırf arabanın içindeyken *mutluyum*, araba yolculuğu sırasında mutluyum, varacağım yere vardığım an dünyanın akla hayale gelebilecek en mutsuz insanıyım, neresi olursa olsun varacağım yere varıyorum ve mutsuzum. Aslında dünyanın hiçbir yerinde rahat edemeyen, sadece buldukları yerden başka bir yere doğru giderken, *iki yer arasında* mutlu olan insanlardayım. Bundan yıllar önce böyle hastalıklı, ölümcül bir çekimin insa-

nı çok geçmeden mutlak bir deliliğe sürükleyeceğini sanırdım, ama benimki beni öyle mutlak bir deliliğe sürüklemedi, tam tersine hayat boyu hep korktuğum bir delilikten korudu. Arkadaşım Paul'da da benim gibi aynı hastalıktan vardı, o da yıllar yılı bir yerden ötekine yolculuk edip durdu, sırf bir yeri bırakıp başka bir yere gitmek için, vardığı yer neresi olursa olsun, sırf bir varış mutluluğunu yaşayabilmek için; ama hiçbir zaman da başaramadı, çok konuşmuşuzdur bu konuyu. Hayatının ilk yıllarında kökenlerine ve imkânlarına uygun olarak sık sık Paris'le Viyana arası gitti geldi, sonra Madrid-Viyana, Londra-Viyana arası, bense aynı hastalıklı saplantıyla da olsa tahmin edebileceğiniz gibi daha küçük çaplı yolculuklar yaptım, Nathal'den Viyana, sonra yüzgeri, Venedik'ten Viyana, sonra Roma'dan Viyana falan filan. Yolcuların en mutlusuyum, hareket halinde olanların, tekerlek üzerinde gidenlerin, *atlayıp* gidiverenlerin, ama yolun sonuna varan yolcular arasında en mutsuzuyum. Tabii bayağı hastalıklı bir durum söz konusu burada. Gene hastalık sınıfına girmesi gereken başka, ortak bir saplantımız da vardı; Bruckner'in de özellikle son yıllarında edindiği *sayma hastalığı* denen şey. Mesela ben tramvayla kente indiğim sıralar, haftalar, aylar boyu, pencereden dışarısını seyrederken binalardaki pencerelerin aralarındaki açıklıkları, ya da pencerelerin kendilerini ya da kapıları ya da kapıların arasındaki açıklıkları saymadan edemedim, tramvay hızlandıkça ben de hızlanmak zorunda kalırdım ve sonunda deliliğin sınırına gelinceye kadar kendimi saymaktan alıkoyamayacağımı düşünürdüm. Tramvayla Viyana'nın ya da başka bir kentin içinden geçerken sayma hastalığından kurtulayım diye, pencereden bakmamayı, gözlerimi sadece yere dikmeyi alışkanlık haline getirmeyi sık sık denedim ama bu benim başaramayacağım kadar büyük bir özdenetim gerektiriyordu. Arka-

daşım Paul'da da vardı sayma hastalığı ama onunki çok daha yüksek dozdaydı ve Paul bunun tramvay yolculuğunu katlanılmaz hale getirdiğini sık sık söylerdi. Aynı zamanda, beni sık sık deliliğin sınırına kadar sürükleyen bir alışkanlığı daha vardı, üzerinde yürüdüğümüz parke taşlarına, başkaları gibi seçip ayırmadan, rasgele değil, tersine önceden inceden inceye hesaplanmış bir sistem uyarınca basmak, yani mesela iki tane atlayıp ayağını üçüncünün üzerine koymak, ya da artık seçicilikten de öte, az çok gelişigüzeğin sınırında gezinerek, ayağını taşın tam ortasına basıvermek değil de, tersine tam kılı kılına, yerine göre alt ya da üst kenarına basmak. Onunla benim gibi insanlar için hiçbir şey rastlantıya bırakılmamalı, hiçbir şeye boşverilmemeliydi, her şey kesinlikle kılı kırk yarararak erişilmiş geometrisine, simetrisine, aritmetiğine sahip olmalıydı. Onda taş karo döşeli zeminlere seçip ayırmadan değil, önceden inceden inceye hesaplanmış bir sistem uyarınca basma özelliğini olduğu kadar sayma hastalığını da *ta başından beri* gözlemlemiştim. Hep zıtların birbirini çektiği söylenir, ama bizimki daha çok ortaklıkların birbirini çekmesiydi, ve benim onda olduğu kadar onun da bende dikkatini çeken yüzlerce binlerce ortak nokta vardı aramızda. Ayrıca, yüzlerce binlerce ortaklaşa nefret ettiğimiz şey olduğu gibi yüzlerce binlerce de ortaklaşa sevdiğimiz vardı; bizi çoğu kere aynı insanlar çeker, aynı insanlar iterdi. Ama elbette bu kesinlikle her konuda aynı görüşü, aynı zevki paylaşıyorduk, aynı sonuçlara varıyorduk demek değil. Mesela o Madrid'i severdi, ben nefret ederdim. Ben Adriyatik'i severdim, o nefret ederdi falan filan. Ama Schopenhauer'i ikimiz de severdik, Novalis'i de, Pascal'ı da, Velasquez'i de, Goya'yı da, bu arada gerçi deli ama sanattan yana fukara El Greco'dan aynı yoğunlukla nefret ederdik. *Herr Baron* yaşamının son aylarında gerçekten de bir zamanlarki

kendisinin –öyle denir ya– gölgesi olmuş çıkmıştı ve giderek daha çok kişi, yüzünün çizgileri giderek daha çok hortlaklaşan bu gölgeden kaçıyor. Benim Paul'un gölgesiyle olan ilişkim de bir zamanlarki Paul'la olan ilişkim değildi tabii. Birbirimizi, sırf o Stallburggasse'deki evinden günlerce çıkmadığı için hemen hiç görmüyorduk, çok da ender olarak randevulaşıyorduk. Herr Baron gerçekten de, hani denir ya, *sönmüştü*. Onu birkaç kere, kendisi farkında olmadan kent merkezinde seyrettim, uzaktan, zorlana zorlana ama gene de kendisine biçtiği pozu bozmamaya olanca özen göstererek Graben'in duvarları boyunca yürüdüğünü, Kohlmarkt'dan Michaelerkirche'ye sonra da Stallburggasse'ye doğru gittiğini gördüm, gerçekten, kelimenin tam anlamıyla bir gölge halinde, birden korktum bu gölgeden. Yanına gidip konuşmaya cesaret edemedim. Onunla yüz yüze gelmekten vicdan azabına katlanırdım daha iyi. Sadece seyrettim, suçlu vicdanımı susturarak ona doğru ilerlemekten alıkoydum kendimi, ondan birden korktum. Ölecekleri yüzlerinde yazılı olanlardan korkarız ya, bu alçalmaya ben de karşı duramamıştım. Onun hayatının son aylarında, açıkça bilincinde olduğum alçak bir kendini koruma güdüsüyle bucak bucak kaçtım dostumdan, kendimde bunu hiç bağışlamayacağım. Onu sokağın karşı yanından seyrederken, dünyanın çoktan defterini dürdüğü ama hâlâ o dünyaya ayak basmakta olan, bu dünyaya ait olmayan ama hâlâ onunla haşır neşir olmak zorunda olan bir adam olduğunu düşündüm. İyice sıskalaşmış kollarına (*garip, gülünç*), satın aldığı sebze meyveyle doldurduğu alışveriş filelerini geçirmiş, filedekileri eve taşıyordu, tabii hep korku içinde, onu bütün acınasılığı ve fukaralığı içinde biri görür de aklına bir şey gelir diye; beni onun yanına gidip konuşmaktan, ona seslenmekten alıkoyan onu kendimce korumak istemek gibi, kendi açımdan gene de hoş

sayılmayacak bir nedendi belki de. Bilmiyorum, düpedüz ölümün ta kendisi olan şeyden duyulan korku muydu, yoksa onu henüz aynı yolun yolcusu olmayan kendimden esirgemek duygusu mu, herhalde ikisi de. Onu seyrettim ve aynı zamanda da kendimden utandım. Çünkü dostum yolun sonuna gelmişken benim daha gelmemiş olmam yüzkarası gibi geliyordu bana. Sağlam karakterli biri değilim. İyi insan değilim düpedüz. Öteki arkadaşlarının yaptığı gibi ben de dostumdan elimi eteğimi çekmiştim, çünkü ben de onlar gibi kendimi ölümden irak tutmak istiyordum. Ölümle yüzleşmekten korkuyordum. Çünkü dostum o sıra *baştan aşağı* ölümdü artık. Tabii ki son zamanlarında yerinden bile kıpırdıyamıyordu, *benim* onu aramam gerekiyordu, aradım da, yalnız bunu giderek uzayan aralarla yaptım ve hep yeni yeni acınası bahaneler uydurdum. Ara sıra hâlâ Sacher'e, Ambassador'a gidiyorduk, tabii bir de o sıralar onun en rahat ettiği Bräunerhof'a. Başka çarem kalmayınca ona yalnız gidiyordum ama artık dostumdan yayılan o müthiş, korkutucu ışını benimle paylaşınlar diye arkadaşlarla gitmeyi yeğliyordum, çünkü onunla yalnızken buna katlanamazdım. Çöküşü ne kadar insafsızca olmuşsa, giyim kuşamı da o kadar zarifleşmişti son zamanlarda, ama yıllar önce ölen Schwarzenberg prenslerinin birinden miras kalan gardrobunun bu değerli ve aynı zamanda zarif parçaları neredeyse canlı cenaze haline gelmiş bu adamın seyrini bir işkence haline getiriyorlardı. Ama çevresine sunduğu kesinlikle "garip, gülünç" bir resim değildi artık, sarsıcı bir resimdi. İşin gerçeği, kimse onun yanına bile uğramak istemiyordu çünkü son günlerinde bile, bazen elinde yiyecek fileleri kent merkezinde yürürken ya da bir duvarın dibinde yorgunluktan canı çıkmış durup dinlenirken gördükleri adam, yıllarca, onyıllarca ilgilerini çeken, onları eğleyip ağırlayan, onların budalaca can sıkıntısını dün-

yanının dört bir yanından derlenmiş bitmez tükenmez maskaralıklarla dağitan, şaka ve anekdotlarıyla onların o Viyanalı ya da yukarı Avusturyalı kalın kafalarıyla *hiçbir zaman* aşık atamayacakları biçimde yarışan adam değildi artık. Dünyanın dört bir yanına yaptığı gezilerde gördüğü inanılmaz şeyleri anlatışı olsun, kimi tipleri olanca insafsızlığıyla çizışı olsun, ya da alayın ve acı istihzanın iyice tadını çıkarıp doğuştan gelme oyunculuk becerilerini işe koşarak, katolik-yahudi-nasyonal sosyalist içerikli, gezmekle bitmez bir ucubeler müzesi olarak nitelediği, onu hor gören hatta bugün bile ondan nefret eden ailesinin ipliğini düpedüz pazara çıkarışı olsun, bütün bunlar geri dönmemesine geçmişte kalmıştı. Bazı bazı orada burada yaptığı parlak nüktelerde, gezip gördüğü enginlerin soluğu ve güzel kokusu değil, sadece fukaralığın ve ölümün kokusu vardı artık. Giysileri, aynı eski zarif giysiler olmasına karşın, artık o dünya adamı giysileri, en azından görenlerde saygı uyandıran giysiler değillerdi, gerçekten de yıpranmış ve fukara görünüyorlardı göze çoktandır, tıpkı ara sıra ağzını açıp söyleme cesaretini bulduğu sözler gibi. Artık taksiyle Paris'e de gittiği yoktu, Traunkirchen'e ya da Nathal'e bile gitmiyordu taksiyle, tersine ayağında yün çorapları, elinde zamanla en sevdiği ayakkabıları olan kirli jimnastik ayakkabılarını koyduğu küçük plastik torba, herhangi bir ikinci mevki vagonunun bir köşesine büzülerek Gmunden ya da Traunkirchen'e gidiyordu. Savaş sonrasında kalma, neredeyse yarım yüzyıldır moda olmaktan çıkmış, ama tıpatıp bizim yelken sporu fanatiğinin bedenine göre biçilmiş, hiçbir zaman bu kadar temiz görmediğim polo gömleği vardı üzerinde Nathal'e son gelişinde, ayağında da demin sözünü ettiğim jimnastik ayakkabıları. Nathal'deki avluya girerken bakışlarını yukarıya çevirmemiş, aşağıya indirmişti. Ona çaldığım en güzel müzik, bir Bohemya

nefesli sazlar kuarteti bile onu o mutlak hüznünden ancak bir an için uyandırabilmişti. Yaşamı boyunca yanında olmuş, şimdiyse artık çoktandır ondan el etek çekmiş insanların adları geçiyordu sık sık. Ama aramızda gerçek bir sohbet olmamıştı, ancak bölük pörçük cümlelerle konuşabiliyordu, ne kadar çabalasa da anlam çıkmazdı bunlardan. Ağzı gözlenmediğini sandığı zamanlar çoğunlukla açıktı, elleri titriyordu. Onu arabayla Traunkirchen'e, *kendi* tepesine geri götürürken tek bir söz bile etmeden, içinde benim Nathal'deki bahçemden topladığı üç beş elma olan beyaz plastik torbaya sıkıca yapıştı. Bu araba yolculuğu sırasında, Paul'un benim *Av Konukları* adlı oyunumun sözümona ilkgösteriminde yaptıkları geldi aklıma. Oyun, *Burg* tiyatrosu elinden geleni ardına koymadığı için eşigörülmemiş kesin bir fiyasko olmuştu. Oyunda rolü olan tartışmasız üçüncü sınıf oyuncular bir an bile oyunuma arka çıkmamışlardı, bunu çok geçmeden anladım, bir kere oyunu anlamadıklarından, ikincisi de oyunda üç aşağı beş yukarı bir utanç kadrosu olarak rol aldıkları için, kaldı ki bu da düpedüz kendi suçlarıydı, dolaylı filan bile değil, çünkü Paula Wessely'yle Bruno Ganz için yazdığım oyunu bu dediğim oyuncularla sahnelemek tasarısı baştan boşa çıkmıştı. Bu iki oyuncu sonuçta benim *Av Konukları*'nda oynayamadılar, çünkü sapıkça bir sevgi gösterisiyle kısaca *Burg** diye de çağrılan topluluk, Bruno Ganz'ın *Burg Tiyatrosu*'nda sahneye çıkmasına tek vücut halinde karşı koydu, denebilir ki sadece onu kendi varlıklarına karşı bir *tehdit* olarak algıladıklarından değil, aynı zamanda varlığını *kıskandıkları* için, çünkü İsviçre'nin yetiştirdiği en büyük erkek oyuncu olan Bruno Ganz, o İsviçreli müt-hiş tiyatro dehası, *Burg Tiyatrosu* "ansambıl"ının bütün üyele-

* Kale. (ç.n.)

rine, benim adına "*sanatsal ölüm korkusu*" dediğim bir korku salmıştı, bugün bile kafamda Viyana tiyatro tarihinin acıklı olduğu kadar iğrenç sapkınlık sayfalarından biri, aynı zamanda da tüm Alman tiyatrosu için düzeltilmez bir rezalet olarak yer alır bu olay, Burg Tiyatrosu oyuncularını Bruno Ganz'ın sahneye çıkışını bir ortak protokol kaleme alıp yönetime tehditler yağdırarak, hani ne derler *her koşulda ve tüm araçlarını seferber ederek* önlemeye çalışmışlar ve bilindiği gibi önlemişlerdi de, çünkü Viyana'da tiyatro kuruldu kurulalı kararları veren tiyatronun müdürü değildir, oyuncular verir kararları, tiyatro müdürlerinin hele Burg Tiyatrosu'nunkinin söyleyecek sözü yoktur, Burg Tiyatrosu'nun sözümona *seyircinin birtanesi oyuncularını* vermiştir kararları daima; lafı hiç dolaştırmadan geri zekâlı denebilir bu seyircinin birtanesi oyuncular takımına, çünkü açıkçası, bir yandan tiyatro sanatından bir şey anlamazlar, öte yandan eşi görülmemiş bir pişkinlikle tiyatronun ve seyircinin zararına bir tiyatro orospuluğu sürdürürler, işte yıllardır, belki de yüzyıllardır işin başındakiler bu Burg Tiyatrosu orospuları, kötünün de kötüsü bir tiyatro çıkıyor bunlardan; bu sözümona seyircinin birtanesi oyuncular takımı, ünlü adları ve geri zekâlı tiyatro anlayışlarıyla, sırf oyunculuk malzemelerini tümünden boşlamaları, deyim yerindeyse sanat olmayan sanatlarının doruğuna kurulup popülerliklerini en utanmazca biçimde sömürmeleriyle, kesinkes budala Viyana tiyatro seyircisi tarafından bir kere popülerlik tahtına oturtuldular mı yıllar yılı, çoğunlukla ömürlerinin sonuna kadar Burg Tiyatrosu'nu parselleyebiliyorlar. Bruno Ganz'ın sahneye çıkması Viyanalı meslektaşlarının alçaklığı tarafından önlendiği anda, *Bayan General* rolü için ilk ve tek adayım olan Paula Wessely de projeden çekilmişti, ve ben de *Av Konukları* için Burg Tiyatrosu'yla en saçma sapan koşullarla yaptığım anlaşmadan sıyrılıp çıkmadım.

ğım için, piyesimin ilk temsiline katlanmak zorunda kalmıştım, temsili ancak oldukça tatsızdı diye niteleyebilirim, bir de demin de söylediğim gibi *iyi niyetten bile yoksundu* diyebilirim, Burg Tiyatrosu'nda oynanan birçok hatta hemen hemen her şey gibi. Çünkü başrollerdeki tümüyle yeteneksiz oyuncular bütün Viyanalı oyuncuların yüzyıllardan beridir izlediği geleneği, oynadıkları piyese ve piyesini oynadıkları yazara karşı seyirciyle her zaman dayanışma kurup temsili bayağılaştırma, seyirciden gördükleri en ufak direnç karşısında onunla dayanışma kurup hiç duraksamadan yazarı arkadan vurma geleneğini izleyerek seyirciyle utanmazca bir işbirliğine kalkışmışlardı. Bunu daha ilk anlardan itibaren seyircinin oyunu ve yazarını anlamadığı, oyun ve yazar ona zor geldiği için piyesi ve yazarı istemediğini fark ettiklerinde yaparlar, çünkü Viyanalı oyuncular, hele Burg Tiyatrosu oyuncularını denenen oyuncular öbür Avrupalı oyuncuların çok doğal olarak yaptıkları gibi bir piyes ve yazarı uğruna, hele piyes yeni, denenmemiş bir piyese, ne derler, kendilerini ateşe atmazlar, tam tersine seyircinin daha perde açılır açılmaz görüp duyduklarından hoşnut kalmadığını bir fark etmeye görsünler, piyesten ve yazardan hemen o an yüz çevirirler. O anda seyirciyle birlik olup gevşer, yayılırlar, orospulaşırlar, ve o çocukça kendini üstün görmeleriyle bu *Almanca konuşulan ülkelerin ilk tiyatro sahnesi*'ni dünyanın en belli başlı tiyatro kerhanelerinden biri haline getirirler ki, sadece benim *Av Konukları*'nın sahnelendiği uğursuz akşam değil, her zaman. Bu Burg Tiyatrosu oyuncularını galerideki yerimden görebildiğim kadarıyla perde açıldıktan hemen sonra oyun seyirciyi hemen anında, nasıl derler, sarmadı diye bana ve piyesime karşı saf oldular, yani bu demektir ki hemen bana ve piyesime karşı oynamaya başladılar ve ilk perdeyi öyle kabaca aşağıya çektiler ki, sanki benim *Av Konukları*'nı oy-

namaya memuriyetleri gerektirdiği için zorlanmışlardı, sanki *bu iğrenç, değersiz, itici oyuna karşı olan bizleriz* demek istiyorlardı, bu piyeste *oyynamaya bizi zorlayan* müdüriyet değil. Bu piyesi oynuyoruz ama keşke oynamasak diyoruz, bu piyesi oynuyoruz ama beş para etmez, bu piyesi oynuyoruz ama istemeye istemeye. Olup bitenin farkında olmayan seyirciyle anında birlik olup piyesimi çekip uzattılar, bayağılaştırdılar, piyesimi bir anda, hani derler ya, tırpanladılar ve böylelikle yönetmenime de ihanet ettiler, ve büyük bir utanmazlıkla benim *Av Konukları*'nın ruhunu söndürdüler. Ben elbette ki aynı zamanda sanatlarını da satan bu alçak oyuncuların bu ilk gösterimde oynadıklarından çok daha başka bir piyes yazmıştım. Birinci perdeye zar zor dayandım ve perde kapanır kapanmaz ayağa fırlayıp kasıtlı olarak en iğrenç biçimde aldatıldığının bilinci içinde dışarı fırladım. Daha ilk bir iki cümleden sonra oyuncuların bana karşı oynadıklarını ve piyesimi mahvedeceklerini anlamıştım, bu cümleleri daha ilk bir iki dakika içinde o sanat olmayan sanatları ve seyirciyi kollayan fırsatçılıklarıyla donatmışlardı, beni satmışlar, ellerinden geleni ardlarına koymadan doğumuna yardımcı olmaları gerekirken piyesimi hiç utanmadan gülünçleştirmişlerdi. Galeriden çıkıp gardroba koştuğumda, gardropçu kadın *Beyfendi, siz de beyenmediniz, diy mi!?* diye sormuştu. Burg Tiyatrosu'nun *Av Konukları*'nı oynamasına izin vermek gibi sapıkça bir salaklıkta bulunmamı ve bir ahmaklık örneği olan kontratımı düşünüp köpürerek, merdivenlerden koşar adım inip, Burg Tiyatrosu'ndan dışarı uğradım. Bu *Av Konukları*'yla bir an daha bir arada kalamazdım. Burg Tiyatrosu'ndan sadece piyesimin değil, kafa zenginliği adına neyim varsa hepsinin mahvedildiği bir yerden kaçır gibi kaçtığımı hatırlıyorum, semti çepeçevre dolaştım, sonra tekrar kent merkezine geri döndüm, tabii nedeni dü-

pedüz öfke olan bütün bu sağa sola koşuşturma içinde yatışacak, sakinleşecek durumda değildim. Piyesten sonra, tiyatrodaki bulunan birçok arkadaşım rastladım, hepsi de, kendi sözleriyle söylüyorum, piyesin *çok büyük başarı sağladığını* söylemişlerdi, piyes sona erdiğinde *müthiş bir alkış kopmuş*. Bana yalan söylemişlerdi. Olayın ancak bir felaket olabileceğini biliyordum, sezgilerim daima güçlü olmuştur çünkü. Gitmiş bir lokantaya oturmuştuk, *hâlâ büyük bir başarı, müthiş bir alkış* deyip duruyorlardı, hepsini tokatlayabilirdim yalancılıkları yüzünden. Evet, oyuncularını bile övmüşlerdi, dünyanın en salak ve sanattan habersiz oyuncularını olan, sonuçta benim *Av Konukları*'nın mezar kazıcılarından başka bir şey olmayan oyuncularını bile övmüşlerdi. Bana gerçeği söyleyen tek kişi dostum Paul olmuştu. Temsili tümüyle bir çarpıtma, bir kaza ve Viyana'ya özgü tipik bir kültür utanmazlığı, Burg Tiyatrosu'nun bir yazara ve piyesine karşı yapabileceği alçaklığın seçme bir örneği olarak nitelemişti. *Sen de Burg Tiyatrosu'ndaki budalalığın, entrikaların ve kulis oyunlarının kurbanı oldun, dedi, bu da beni şaşırtmıyor*, bu bana ders olmalıymış. Doğaldır ki bize yalan söyleyenlere saygımız yoktur, doğruyu söyleyenlere ise taparız. Demek ki Paul'a tapmamdan daha doğal olamazdı. Ölenler kafalarını içeri çeker, yaşayanlar ve ölümü düşünmeyenlerle işleri olsun istemezler. İşte Paul da öyle, kafasını da kendisini de tümünden içeri çekmişti. Artık kimse onu aramıyor, yalnızca ara sıra nerelerde olduğu soruluyordu. Ortak arkadaşlarımız bana, ben ortak arkadaşlarımıza soruyordum Paul ne yapıyor diye. Tıpkı bu arkadaşlar gibi benim de onu evinde ziyaret edecek cesaretim yoktu, o halde oturduğu evin altındaki Bräunerhof'da kahve içtimse, artık o yanımda olmaksızın ondan boşalan koltuğun yanı başında oturup dışarıyı, Stallburggasse'yi seyrettimse, Bräunerhof'a birdenbire sırf Paul'un var-

lığını özleyerek değil, artık o olmadığı *halde* gidip orada oturmak isteğiyle, iki kat nefret ederek gidip orada oturdumsa bu belki de oturduğum yerin hemen üzerindeki evinde içler acısı bir durumda yatağına mihlanmış o adamdan daha iyi bir dostum olmadığı içindir, diye düşündüm kendi kendime, bense *dosdoğru* ölümle yüz yüze gelmekten korkarak onu arayıp sormayı kesmiştim. Bu düşünceyi geriye ittim durdum, ta ki sonunda kafamdan da sürüp atıncaya kadar. Görebildiğim kadarıyla notlarımda Paul'la ilgili yerleri arayıp bulmak ve onu bir bölümü on iki yıl öncesine giden bu notlardan bellekte saklamak istediğim kişi olarak canlandırmak isteğiyle hareket etmişim öncelikle, *ölüsüyle değil dirisiyle* yani. Ama şimdi bakıyorum da, Nathal ve Viyana'da, Roma ve Lizbon'da, Zürih ve Venedik'te tuttuğum bu notların, sonuç olarak bir ölümün hikâyesinden başka bir şey olmadıklarını görüyorum. Paul'u, şimdi bana öyle geliyor ki, tam gözler önünde öldüğü noktadan başlayarak tanımışım, ve bu notların da kanıtladığı gibi on iki yılı aşkın bir süre adım adım ölüşünü *izlemişim*. Ve onun bu ölümünden de işime yarayanı çekip almışım, onu elimdeki bütün imkânlarla sömürmüşüm. Aslında onun ölümünün on iki yıllık tanışından başka bir şey değilim diye düşünüyorum, bu on iki yıl boyunca bu dost ölümünden kendi yaşamasını sürdürmek için gereken gücün büyük bölümünü çekip alan biri; ayrıca belki beni uzun vadede ayakta tutmazdı ama, hayatımın ya da daha doğrusu varoluşumun herhalde daha katlanılabilir olması için arkadaşımın ölümü gerekiyordu, diye düşünmek de yanlış olmaz. Paul hakkında tuttuğum notların çoğu müzik ve suç üzerine. Hermann ve Ludwig Pavyonları ve ikisi arasındaki gerilimli ilişki üzerine, Wilhelminenberg, bizim kader tepemiz üzerine, ayrıca bin dokuz yüz altmış yedi yılında bu bizim kader tepemizin sakinleri olan hekim ve hastalar üzeri-

ne. Ama arkadaşımın politika, zenginlik ve yoksulluk üzerine de söyleyecek sözü vardı, kendi deneyimlerinden, hayatımda tanıdığım en akli başında insanlardan biri olan bir insanın deneyiminden yola çıkarak. Bir keresinde dediği gibi, kendi tarihini her yönüyle inkâr eden, böylelikle *ne geçmişi ne de geleceği* kalan, *atom bilimi denen ahmaklığın* boyunduruğuna girmiş günümüz toplumunu hep hor gördü; *yoş hükümeti* ve *büyüklik saplantısı içindeki parlamentoyu* olduğu kadar sanatçıların, özellikle de *gördüklerini aynen aktaran* sanatçıların baş döndürücü kendini beğenmişliklerini de şiddetle eleştirirdi. Nasıl durmadan kendisini sorguluyorsa, hükümeti, parlamentoyu, bütün halkı, yaratıcı sanatı ve ayrıca o öykünmeci denen sanatı da sorgular dururdu. Doğaya da tıpkı sanata olduğu gibi hem sevgi hem nefretle bağlıydı, insanları da aynı tutkulu ve pervasız biçimde sever ya da onlardan nefret ederdi. Zenginlerin zenginliğinin, yoksulların yoksulluğunun içyüzünü görmüş anlamıştı, tıpkı sağlamların sağlamlığıyla hastaların hastalığının, sonuç olarak delilerin deliliğiyle kaçıkların kaçıklığının da içyüzünü görüp anladığı gibi. Ölümünden kısa bir süre önce, bir kere daha, yıllar önce kendisi ve dostları tarafından üretilen bir efsanenin başkahramanı yaptı kendisini: elinde dolu bir tabancayla pür heyecan *Neuer Markt*'daki, eskiden babaevi olan Köchert kuyumcusuna dalmış ve söylendiğine göre, daha eşikte mücevher vitrinlerinin gerisinde duran, dükkânın dün olduğu gibi bugün de sahibi yeğeni Gottfried'i *istediği bir inci*'yi çıkarıp vermeyi reddederse *hemen oracıkta* vurmakla tehdit etmişti. Dostumun korkudan ödü patlayan yeğeni Gottfried, dendiğine göre can havliyle ellerini havaya kaldırıncı da benim arkadaş ona şöyle demişmiş: *Tacındaki inci-yi istiyorum!* Olay tümüyle bir şakaymış. Paul'un son şakası olmuş bu. Kuyumcu yeğen şakayı anlamamış ama öte yandan

yeğenin bir kere daha, hani ne derler, *iradesine hâkim olmayacak* durumda olduğunu, bir kliniğe kapatılması gerektiğini anlamış. Dediklerine göre *debelenip duran* Paul'u sıkıca tutup polise haber verebilmiş, onlar da onu Steinhof'a götürmüşler. *Mezarımın başında iki yüz kişi olacak ve sen de bir konuşma yapacaksın*, demişti Paul bana. Oysa gömülürken sekiz dokuz kişinin hazır bulunduğunu biliyorum, ben o sırada bir piyes yazmak üzere Girit'te bulunuyordum, bitirir bitirmez ortadan kaldırdığım bir piyes. Sonradan öğrendim, yeğenine *saldırdı* bulunduktan birkaç gün sonra ilk tahmin ettiğim yerde, kendi deyimiyle *gerçek* yurdu olan Steinhof'da değil, Linz'deki bir hastanede ölmüş. Viyana Merkez mezarlığında, ne derler, istirahat ediyor. Mezarına hâlâ gidebilmiş değilim.

THOMAS BERNHARD'IN ROMAN DÜNYASI ÜZERİNE

Orhan Pamuk

İki Dünya savaşı arasında binlerce yıllık edebi önyargılar hazinesine katılan ve kitap tanıtma yazarlarının küçük sözlüklerinde hâlâ başköşeyi işgal eden kullanışlı anahtarlardan biri de "ekonomik" kavramıdır. Bu dönemde parlayan Hemingway, Fitzgerald gibi Amerikan yazarlarının üslubu kadar bu iki savaş arasındaki "Büyük Bunalım"ın "ekonomik" anıları yüzünden hafızalara kazılan bu edebi önyargıya göre aklı başında bir yazardan bir sahneyi en kısa yoldan, en az kelimeyle çizmesi, gözlemlerinde diyaloglarında hiçbir tekrara yer vermemesi beklenir.

Thomas Bernhard ise ne aklı başında gözükmeye karar vermiş bir yazardır ne de "ekonomik" olmaya. Romanlarının kahramanlarının dünyasının temel taşlarından biri tekrardır. Yalnız saplantılı roman kahramanları aynı takıntıları tekrarlayıp, dönüp dolaşıp aynı öfke ve tutkuları dile getirmekle kalmazlar, bu tutku ve saplantıları bize şaşırtıcı bir enerjiyle anlatan Bernhard da, kahramanlarıyla birlikte, aynı cümleleri bir-biri ardından yeniden yeniden yazar durur. Sözgelimi, *Das Kalkwerk*'in (*Kireç Ocağı*) işitme üzerine bir eser yazmaya yıllarını veren kahramanı için Bernhard geleneksel bir romancı-

nın yapacağı gibi "Konrad toplumun bir his olduğunu, yazmakta olduğu eserinin ise her şey olduğunu sık sık düşünürdü," demez; bunun yerine kahramanını bize bu düşünceyi defalarca tekrarlarlarken, tekrarlarlarken gösterir.

Tekrarlanan düşünceler –düşünceden de çok ünlemlerle bitirilecek öfkeli bağırışlar, sövgüler, ilenmeler, çılgınlıklar, yakarışlardır bunlar– akıllı, uslu "mantıklı" dünyasında kalmaya kararlı okurun kolay kolay hazmedemeyeceği şeylerdir: Bütün Avusturyalıların geri zekâlı olduğunu okuruz, arkasından Almanlar ve Hollandalılar için de aynı şeyler söylenecektir; bütün doktorların acımasız birer canavar, sanatçıların çoğunun aptal, yüzeysel, yeteneksiz olduğunu okuruz; bilim dünyasının şarlatanlar dünyası, müzik dünyasının sahtekârlar dünyası olduğunu okuruz; zenginler ve aristokratlar iğrenç asalaklardır, yoksullar da fırsatçı ve üçkâğıtçı; aydınların çoğunun özenti düşkününü boş kafalılar, gençlerin çoğunun da her şeye gülen budalalar olduğunu okuruz; insanların tek tutkusunun birbirlerini yok etmek, mahvetmek, kazıklamak, aldatmak olduğunu okuruz. Falanca şehir dünyanın en iğrenç şehridir, filanca tiyatro, tiyatro değil kerhane. Falanca gelmiş geçmiş en büyük bestekârdır, filanca da en büyük düşünür, zaten başka besteci veya düşünür yoktur, hepsi "sözümona" besteci ya da düşünürdür... vs.

Kendilerini ve kahramanlarını bir tür estetik zırla koruyarak roman dünyalarının ağırlık merkezini bu tür "aşırılıklardan" koruyan Tolstoy, Proust ya da Halit Ziya'da okuduğumuz zaman "öfkeli ve acıklı bir aristokratın, veya kendini beğenmiş ama sevimli bir kahramanın züppelikleri" diyeceğimiz bu saldırılar Bernhard'ın dünyasının taşıyıcı sütunlarıdır. Proust, Tolstoy, Halit Ziya gibi "dengeli" yazarları okurken düşüneceğimiz gibi, tekrarlanan saplantılar, "insani erdemler ve zaaf lar dünyasının bir yaprağı" gibi değil, bütün bir dünya olarak gö-

rünür bize. Çoğu başka yazarların ancak "hayatın bütünlüğü" içinde görüp kenarda köşede yer verdikleri "takıntılar, saplantılar, aşırılıklar" Bernhard'ın dünyasında başköşeyi tutmuş, "hayat" dediğimiz deneyimin geri kalan kısmı ise ancak hakaret edilmek için hatırlanan küçük bir ayrıntı olarak bir köşeye itilmiştir.

Gücünü bu saplantılardan alan saldırıları, sövgüleri ilgiyle okuyabilmemin nedeninin Bernhard'ın bitip tükenmeyen dilsel enerjisi kadar, kahramanlarının konumundan da kaynaklandığını düşünüyorum. Öfke, Bernhard kahramanları için sefalet, kötülüğe, budalalığa, aşağılık bir dünyaya karşı kendilerini korumanın bir yoludur. Kendilerini güvende hisseden, çevrelerine yukarıdan bakabilmenin tadını çıkarabilen "başarılı, ayrıcalıklı" kişilerin küçümseyici sövgüleri değildir Bernhard kahramanlarında tanık olacağımız: Bu kahramanların öfkesi, her an felaketlerle yüz yüze gelmeye alışmış, insanların ne mal olduğunu acıyla öğrenmiş, düşmemek, yıkılmamak, ayakta durabilmek için çırpınanların öfkesidir. Sık sık şu veya bu kişinin "ayakta duramadığından", "sonunda yıkıldığından", "bir köşede kuruyup yok olduğundan", "en sonunda onun da mahvedildiğinden" söz edildiğini okuruz. Başkalarının yıkımı, acımasızlık ve budalalıklarla kuşatılmış Bernhard kahramanlarına yollanmış birer tehlike işareti görevi görür. Kahramanların bu budalalık ve yıkım tehlikelerine, genel sefilliğe karşı, Bernhard'ın sık sık kullandığı kelimelerle söylersek, "dayanmak, katlanmak, tahammül etmek, ayakta durmak" için yapacakları ilk iş herkese, her şeye kelimelerle amansızca saldırmaksa, ikincisi, bir tutkuya, "derin", "felsefi", "anamlı" bir çabaya, en azından bir saplantıya kendilerini bütünüyle vermeleridir. Bu saplantılar bir anda bu kahramanlar için bütün bir dünya olur, vazgeçilemeyecek tek şey olur.

Korrektur (Düzelti) romanının Wittgenstein'a benzeyen başkişisi yazamadığı bir biyografinin yıllar yılı sürececek hazırlığı kadar, kendisini engellediğini düşündüğü kız kardeşine duyduğu öfkeden başka bir şeyi aklından geçiremez; *Das Kalkwerk*'in başkişisi "işitmek" üzerine yazacağı eseriyle, bu eserini yazabilmenin koşullarına saplanmıştı; o çok eğlenceli *Holzfällen*'in (*Odun Kesmek*) kahramanı nefret edip tiksindiği Viyanalı aydınların yemek davetinde bütün düşüncesini onlardan nefret edip tiksilmeye verir.

Valery bir yerde nefret edip tiksindiğimiz bayağılıklarla aslında yakından ilgilendiğimizi, bayağı bulduğumuz şeylerle aramızda bir merak ve yakınlık olduğunu söyler. Bernhard'ın kahramanları da durmadan nefret ettikleri konulara dönerler, nefretlerini körükleyecek koşulları ararlar, öğrenmeden, nefret etmeden yaşayamazlar: Viyana'dan nefret ederler, oraya koşarlar; müzik dünyasından öğrenirler, müziksiz yapamazlar; kız kardeşlerinden nefret ederler, onu ararlar; gazetelerden öğrenirler, okumadan edemezler; aydın gevezeliklerinden tiksindirler, ve eksikliğini hissederler; edebiyat ödülleriyle öğrenirler ve yeni kostümler giyip koşa koşa onları almaya giderler... Hoşlanmadığı şeylerin tam tersini yapan, nefret ettikleri konulara saplanan, kendilerini sanki hep suçüstü yakalamak isteyen bu insanlar Dostoyevski'yi, özellikle de *Yeraltından Notlar*'ın başkişisini hatırlatırlar.

Dostoyevski ile bir yakınlığı vardır Bernhard'ın. Saplantılar ve tutkuların her defasında bir saçmalığa, umutsuz bir karşı koymaya dönüştüğünü anladığınızda Bernhard'ın dünyasının Kafka'ninkini de çağrıştırdığını düşünebilirsiniz. Ama adıyla birlikte sık sık anılan Beckett'in Bernhard ile modernliğinden öte bir yakınlığı olduğunu sanmıyorum.

Beckett'in kahramanları çevrelerinde olup bitenlere aldır-

mazlar pek; başlarına gelen felaketlerle ilgilenmeyip kendi zihinlerinin içine çekilirler. Bernhard'ın kahramanları, tam tersine, ne kadar kaçmaya çalışırlarsa çalışsınlar dış dünyaya fazla açtırlar; zihinlerinin içine çekileceklerine dış dünyanın anarşisini kucaklarlar. Beckett olayların arkasındaki nedensellik ilişkisini iyice zayıflatır, Bernhard ise en küçük ayrıntılarına kadar bu nedenselliğe saplantıyla bağlıdır. Bernhard kahramanları hastalığa, yenilgiye, haksızlığa teslim olmazlar, sonuna kadar çılgın bir öfke ve hırsıyla mücadele ederler. Sonunda yenilmişlerse eğer bizim okuduğumuz onların yenilgisi ve teslimiyeti değil hırslı kavgaları ve mücadeleleridir.

Yeni tanıdığımız bir yazarın dünyasına hazırlık olsun diye illaki bir karşılaştırma gerekliyse ben Celine'den söz etmenin daha yerinde olacağını düşünüyorum. Celine gibi Bernhard da ağır koşullarla mücadele ederek yetişmiş yoksul bir ailenin çocuğudur. Babasız büyümüş, savaş yıllarının yokluklarını yaşamış, vereme yakalanmıştır. Celine gibi Bernhard'ın da çoğu otobiyografik olan romanlarında bu yılların sürekli mücadeleye, karşı koymaya, öfkeyle, yenilgilerle geçtiğini okuruz. Celine'in açık açık adlarını vererek Aragon, Elsa Triolet gibi kendisini öven yazarları, Gallimard gibi kitaplarını basan yayıncıları en ağır hakaretlere boğması gibi, Bernhard da elinden tutanları, ödül veren kurumları, eski dostlarını sövgü yağmuruna tutar. Birçok romanı gibi baştan aşağı otobiyografik olan ve Bernhard'ın eski dostlarıyla yediği bir akşam yemeğini anlattığı *Holzfällen* de yaşayan kişilere hakaret edildiği gerekçesiyle Avusturya'da toplattırılmıştır. Daha ilgi çekici olan, bu iki yazarın da içlerine düştükleri sefaletle dilsel bir enerji ve dilsel bir öfkeyle karşılık vermeleridir. Celine'in o gittikçe kısalan ve üç noktayla son bulan cümlelerine karşılık Bernhard'ın "buluşu" gittikçe uzayan, durmadan tekrarlanarak da-

iresel, daha doğrusu "eliptik" hareketler çizen ve paragraf başlarına hiç de gerek duymayan cümleleridir.

Geleneksel romanın "olay örgüsü" dediği şeyi Bernhard'ın dünyasında cümlelerin çizdiği bu "eliptik" hareketler aracılığıyla izleriz. Aynı ülkeler ve gözlemler yeniden yeniden tekrarlanırken anlatılan hikâyeye de ağır ağır kıpırdanır. Ama hatırladıkça yazılan ve yazıldıkça ilerleyen hikâyelerdir bunlar. Anlarsınız ki, Thomas Bernhard masaya oturmadan önce ne dört başı mamur bir hikâyeyi bütün ayrıntılarıyla düşünmüştür, ne de her şeyi bir kerede yerli yerine yerleştirmek kaygısı taşır. Sanki bazı kahramanlarının bir türlü yazıp bitiremedikleri kitapları gibi, onun da başlangıçta aklında yalnızca öfke, nefret ve şiddetle yoğrulmuş bir izlenimler sisi vardır.

Bu sis aralandıkça arkasından küçük, hoş, acımasız, eğlenceli anekdotlar çıkar. Bernhard'ın romanları onca tutkuyla konuşmalarına rağmen dramatik değil, anekdotiktir: Romandan alacağımız tadlar kitabın bütünlüğünden çok, tıpkı bizim roman dünyamızda olduğu gibi, romanın içine dağıtılmış hikâyeciklere bağlıdır. Bu hikâyeciklerin, özellikle aydınlar, sanatçılar üzerine kurulmuş olanlarının çoğunun onlar hakkında geliştirilmiş acımasız gözlemler, dedikodular ve hakaretler üzerine kurulduğu da hatırlanırsa Bernhard'ın roman dünyasının yalnızca biçimsel olarak değil, ruhsal olarak da yer yer bizimkine yakın olduğu düşünülebilir. O hepimizin öfkeyle yaptığı saldırıları, acımasızlıkları, saplantıyla tekrarladığımız nefretleri, sövgüleri, tutkuları, herkesin önünde apaçık dile getirmenin ve bunu "iyi sanat" düzeyine çıkarabilmenin bir yolunu bulmuştur.

Ama dünyasının ve sanatının algılanışındaki kırılma nokta da budur. Hakaretler yağdırdığı gazetelerin ondan gittikçe daha çok söz ettiklerini, yüzlerine tükürdüğü ödül jürilerinin ona yeni ödüller yetiştirdiklerini, sövgülere boğduğu tiyatrola-

rm onun oyunlarını sahnelemek için peşinden koşuşturduklarını görenler, inanmak istedikleri bir masalın aslında "masal" olduğunu anladıklarında içlerini saran bir düş kırıklığına kapılırlar. Bu, romancının dünyasıyla, roman kahramanlarının dünyasının birbirinden apayrı dünyalar olduğunu bir kere daha hatırlamak için iyi bir fırsattır. Ama bu dünyanın ısrarla "otobiyografik" olmak istediğini ve bütün gücünü gerçek bir öfkeden aldığı düşününüzde, okuduğunuz her Bernhard romanından sonra, romanların içinden geçerek hayalinizde kurmaya çalıştığınız "değerler dünyasının" neden hep sizi tıpkı romanların kendisi gibi, karikatürleri hatırlatan bir oyunun içine soktuğunu sezersiniz.

Kimi kitaplarında kahramanların gittikçe artan öfkesiyle birlikte yer yer dilsel bir şöleni hatırlatan, zaman içindeki sıçramalarla yer yer çözülmesi zor, upuzun cümlelerden oluşan ve anlaticıların tutarsızlığıyla da yer yer çetrefilleşen Bernhard dünyasına giriş için *Wittgenstein'in Yeğeni*'nin rahat bir başlangıç olduğunu düşünüyorum. Thomas Bernhard'ın roman dünyasını daha yakından tanımalı, onun daha karmaşık ve daha zengin öteki kitaplarını da çevirmeliyiz.

THOMAS BERNHARD

WITTGENSTEIN'IN YEĞENİ

Bir Dostluk

"Yazdığım her kitapta, seçtiğim konuya duyduğum sevgi ve nefret arasında gidip gelirim. Ne zaman ikinci duygu ağır basarsa, zihinsel işleri tamamıyla bir kenara bırakıp, kendimi bedensel işlere adamaya karar veririm... Ama bir süre sonra gene kendimden nefret etmeye başlarım; çareyi yeniden zihne sığınmakta bulurum. Bazen bu dengesizliğim ailemde her türlü insan, çiftçiler, düşünürler, işçiler, yazarlar, dâhiler, geri zekâlılar, orta karar burjuvalar ve hatta katiller olmasından mı ileri geliyor diye düşünürüm. Bütün bu insanlar aynı anda var olurlar içimde; didişir dururlar. Bazen birinin, bazen ötekini kanatları altına sığınmak isterim. Seçim yapmak zorunda olmak, güldürmanın eşiğine getirir beni. Aynanın karşısında ıraş olurken bir sabah boğazımı usturayla kesivermedimse henüz, tek sebebi korkaklığımıdır."

Kavgacı, kışkırtıcı, başta kendisi herkese ve her şeye karşı olan "huysuz" bir yazar. Wittgenstein'in Yeğeni, sevilmeyi umursamayan ama sevgiyi umursayan çağdaş bir sesin, kendi kendisiyle konuşur gibi sürdürdüğü benzersiz bir anlatı.

Metis Edebiyat | Roman
ISBN-13: 978-975-342-544-5

